

„Mélyebb barázdát húzni...”
Zene a keresztény egyházban

„Mélyebb barázdát húzni...” Zene a keresztény egyházban

Impresszum

Műhelytanulmányok IV. évfolyam/3.

**„Mélyebb barázdát húzni...”
Zene a keresztény egyházban**

Szerkesztő:
Fehér Anikó

Olvasószerkesztő:
Bognár-Borbély Réka

© Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet, 2022

© Szerkesztők, 2022

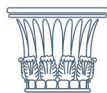
© Szerzők, 2022

Jelen kiadványunk a *Valóság* című folyóiratban nyomtatott formában megjelent tanulmányok elektronikus változatát tartalmazza.

ISBN 978-615-6434-19-7

MMA MMKI
1121 Budapest,
Budakeszi út 38.

A kiadásért felel a Magyar Művészeti Akadémia
Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézet.

MMA•MMKI

Tartalomjegyzék

Előszó.....	7
Kovács Szilárd Ferenc: Műfajok exportja és importja egy keresztény felekezeti határokat átívelő egyházzenei praxisban.....	9
Dékány András György: Az új magyar miseordinárium-gyűjtemény bemutatása és történeti előzményei.....	21
Mezei János: Az egyházzene-oktatás örök kérdései, avagy énekes iskolás képzés ma Magyarországon (repertoár és módszer a Budapesti Énekes Iskolában).....	41
Fehér Anikó: Aranyimatyánk.....	49
Bednarik Anasztázia: Egy váci egyházzeneész a XX. században – Kisfaludy Pikéthy Tibor (1884–1972).....	61
Török Máté – Heinczinger Miklós: „Sunt lacrimae rerum” – Van a tárgyaknak könnyük – A költeményekben található szakralitás és az énekelt vers közötti kapcsolat a Misztrál együttesben.....	69
Absztraktok	73
Abstracts	81

Előszó

A liturgia anyanyelve a zene – tartja a régi igazság és tanulja minden kántorjelölt. Az istentiszteletek, misék legfontosabb eleme a hittel és szívvel előadott, elénekelt zene, amelynek nemcsak a liturgia továbbvitelében van fontos szerepe, de utal az egyházi év adott pillanatára is. Emellett a lelket felszabadító, elvarázsló, boldogító ígérete is van, amit az éneklés öröme teljesít ki.

Tanulmánykötetünkben arra keressük a választ, hogy milyen állapotban van ma a keresztény egyházak templomi és egyházi zenéje, él-e a szépség igénye a papság és a hívek körében. „Minden erőnket összeszedve igyekezzünk mélyebb barázdát húzni, mint amilyen a nap divatja!” – írta Liszt Ferenc a művész mindenhatóságáról szóló írásában, majd szerénységre buzdítva hozzáteszi: „A magunk személyére nézve mondjunk le a művészi hívságnak és romlottságnak ebben a szomorú korszakában mindenről, ami a művészethez méltatlan, ami nem tartalmazza egy darabkáját annak az örök és testetlen szépségnek, amelyet a művészetnek rendelt kötelessége felragyogtatni, hogy maga is ragyoghasson!”

Sokan hiszik, hogy változásoknak kell történnie az egyházi rendben ahhoz, hogy a ma emberét is megszólítsuk, azaz többen váljanak igaz, hithű emberekké. De vajon nem a múlt megtartásában, azaz a hagyományőrzésben van-e az erő, amely odahívja az embereket az oltáriszentség elé? Bizonyos-e az, hogy a modern zenei szemlélet feltétlenül igénytelenséget is jelent egyúttal? Fontos szerepe van a pedagógiának: a hit és a zene tanításának, valamint a templomi muzsikálásnak orgonán, illetve ma egyre gyakrabban más hangszereken is. Nehéz kérdések ezek, amelyekre valószínűleg nem a kimondott szavak, hanem általános társadalmi állapotunk és egyéni jóérzésünk adhatja meg a választ. Jelen kötet ezek előidézését szolgálja.

Fehér Anikó

Kovács Szilárd Ferenc

Műfajok exportja és importja egy keresztény felekezeti határokat átívelő egyházzenei praxisban

*„Az a hit, amely nem válik kultúrává,
az nem teljesen befogadott, nem teljesen átgondolt,
nem elég hűségesen életre váltott hit.”¹*

(Szent II. János Pál pápa)

Személyes hitvallás

Számomra a legnagyobb istenbizonyíték, tehát hogy léteznie kell egy felsőbb teremtő erőnek – amely ugyanakkor gondoskodó is felénk –, az a magasművészet. Úgy tekintek erre, mint egy valódi ajándékra. Az élővilágban egyedül nekünk, embereknek van szükségünk az igaz művészetre, az számunkra egy semmi mással nem pótolható lelki táplálék. Az egyházzenei részre fókuszálva elmondható, hogy egy olyan Istenben hiszek, aki megadta nekünk a szép és értékes zenét, ráadásul rendelkezhetünk azzal a képességgel, hogy felismerjük ezen a területen, mi a jó és mi nem az. Ezek után elképzelhetetlennek tartom, hogy odaát a mennyei kar valamilyen másodlagos zenét zengjen, nem illene a képletbe, nem rímelve a krisztusi tanításra. Végső soron az is érdekes, hogy a Bibliában egyetlen „szakmára” történik konkrét utalás a földi élet után: a „zenészek csapatára”, az pedig kizárt, hogy ők dilettánsok lennének, hitem szerint ott bizony Palestrina, Bach stb. kezében a karmesterpálca, és a legnagyobb remekművek szólnak Isten dicsőségére. Az egyházzeneész elfoglaltságával a kezdő idézetre reflektálva azt kell mondjam, itt a földi létben az igényes és értékes egyházzene által egy kicsit megtapasztalhatjuk a mennyei muzsikát.

Egyházzenei gyökerek

A kereszténység egyetemes kultúrára, azon belül a zenekultúrára gyakorolt hatása megkérdőjelezhetetlen. A Római Katolikus Egyház liturgikus ünneplésének autentikus zenei nyelve a gregorián. Ez egy szándékosan stilizált (egyszólamú, ritmus nélküli, latin nyelvű ének), tehát a világi zenétől lényegileg különböző világ. A gregorián nem követi a kor divatját (a *Medici-kiadástól*² eltekintve, amely egyértelmű rossz elhajlást jelentett, hiszen egy későbbi kor zenei stílusát próbálták ráerőltetni egy korábbi stíluskorozsák kompozícióira). A zenei írásbeliség kialakulásával, majd folyamatos fejlődésével ez a gregorián bázis az európai műzene többszólamúságának alapjává vált.

¹ *A kereszténység és a vallások, I. 6. Misszió és vallásközi párbeszéd.* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia / Dokumentumtár / Szentszéki Dokumentumok / Nemzetközi Teológiai Bizottság. Forrás: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/2607> (utolsó letöltés: 2021. 01. 27).

² DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve.* Bp., Editio Musica, 1993, 69–70.

A gergelyi ének elsőségére utal a II. Vatikáni Zsinat³ (1962–1965) ide vonatkozó szabályozása: „az Egyház a gregorián korálist tekinti római liturgia saját énekének. Ezért a liturgikus cselekményekben [...] ennek kell elfoglalnia az első helyet.” Ezzel a tiszta zenével rokon a XVI. századi vokálpolyfónia, a zsinat szövege ennek használatát is alázza: „a szent zene és ének többi fajtája, főleg a polyfónia, a legkevésbé sincs kizárva az istentiszteletekből”.⁴

Miért az orgona?

Az énekhang elsősége mellett egyetlen hangszer emeltetik ki a többi közül a liturgikus használat szempontjából: „a latin Egyházban nagy megbecsülésben részesül az orgona, mint hagyományos hangszer; hangja csodálatos módon tudja fokozni a liturgia ünnepélyességét és a lelket nagy erővel emeli Istenhez és az égiekhez”.⁵ De miért éppen az orgona vált a Római Katolikus Egyház hivatalos hangszerévé? Az orgona objektív tulajdonságait figyelembe véve jól látható, mennyire más, mint a többi hangszer. Először is egy rendkívül bonyolult és összetett mérnöki szerkezet. A hangja „végtelen”, hangterjedelme az összes instrumentum közül a legnagyobb, hangdinamikai spektruma a legszélesebb, mondhatni szinte már nem is evilági. Kicsit olyan, mintha – zenei értelemben véve – a mennyei körülmények földi tükré volna. A hangszeren való elfogadható színvonalú játék, tehát a lelket felemelő liturgikus megszólaltatás képességének megszerzése hosszú és komoly erőfeszítést igényel a művelőjétől. Ez az állítás különben a hagyományos egyházzenei repertoárhoz kapcsolódó összes instrumentumra igaz, szemben a populáris vonallal, a „minden előképzettség nélkül megveszem a gitárt, és vasárnap már játszom is rajta a misén”⁶ attitűddel.

Az orgona rendelkezik bizonyos szubjektív tulajdonságokkal is, amelyek szintén megerősítik a hangszer sajátos karakterét és ebből adódó egyházzenei lehetőségeit. A hangja a fújtatásnak köszönhetően „végtelen”. Az énekhang finom kifejezőképességéhez képest statikus hangtulajdonsága kiegészítő jellegű az együtthangzás során, ráadásul kifejezetten alkalmas a közös ének vezetésére. Képes az ünnepélyes karakter és az áhítat kifejezésére, ugyanígy az öröm és a gyász zenei megjelenítésére, tehát sokoldalúan tudja kiszolgálni a liturgia zenei igényeit.⁷

³ Bővebben: <http://lexikon.katolikus.hu/V/Vatik%C3%A1ni%20Zsinat,%20II..html> (utolsó letöltés: 2021. 01. 30.).

⁴ A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, VI. fejezet, A SZENT ZENE ÉS AZ ÉNEK, 116. szakasz.
Forrás: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_hu.html (utolsó letöltés: 2021. 01. 27.).

⁵ Uo., 120. szakasz.

⁶ Megtörtént eset alapján írtam ezt a konkrét példát, tehát elviekben egy hét alatt gitáros egyházzeneiséssé „válhatott” az illető. A valóság persze az, hogy nem lehetséges ezen a hangszeren sem ilyen rövid idő alatt elsajátítani a megfelelő színvonalú hangszerjátékot, főként, ha a cél nem 2–3 akkord használata, hanem valamilyen választékosabb zenei kifejezőmód elérése a populáris színpad szemében.

⁷ HOMOLYA Dávid (nemzetközi orgonaszakértő) 2019. október 24-én a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán tartott előadást az őszi szemeszter szakmai hetének keretében. A prezentációjában rendszerezte és felsorolta az orgona azon tulajdonságait, amelyek alapján kiemelkedik a többi hangszer közül, illetve amelyek miatt az Római Katolikus Egyház hivatalos hangszerévé válhatott. Javarással erre az orgonatörténeti előadására támaszkodva és azt kiegészítve állítottam össze az objektív és szubjektív tulajdonságok listáját.

Az orgona és az éneklés kapcsolata

Az orgona és az éneklés kapcsolata az idők során folyamatosan változott. „Az orgona kezdettől fogva átvette az énekelt liturgia meghatározott részeit, az énekesek és az orgona egymásnak felelgetve adták elő a liturgikus énekeket. Ez az önálló liturgikus szerep a templomi szertartásokban egyenrangúvá tette az orgonát a gyülekezettel, a kórossal, sőt a papsággal is.”⁸ Tehát bár eleinte, már a reneszánszban az orgona leginkább a kezdőhang és/vagy az alaptonalitás megadását szolgálta (intonatio, praeludium), hamar az ún. alternatim praxis által egyfajta kétkórusos forma rögzült, a schola és az orgona váltakozó, de egyenrangú megszólalására épülve. A két „világot” a gregorián cantus firmus fűzte össze egységgé (majd a lutheránus gyakorlatban ugyanezt a szerepet a korál töltötte be). Az egyházzene-történetben továbbhaladva az orgona önállóan mint kóruskísérő hangszer és a zenekarban mint continuohangszer is használatba került, tehát szerepet kapott az újabb liturgikus és istentiszteleti műfajokban. Eddig az orgona és a professzionális éneklés kapcsolatát vizsgáltuk. Egy másik, nem kevésbé fontos terület, amikor az orgona a „tömegéneklést” kíséri, vagy inkább vezeti. Itt is többféle viszonyrendszert láthatunk, műfajok tárháza alakult ki a közös éneklés előkészítő gesztusaként: különböző korálelőjátékok és intonációk. Ez egy egyirányú kapcsolat, amely az orgonista felől mutat a gyülekezet irányába. Azonban a közös éneklés alatt már egy visszafelé ható irányról is beszélhetünk, ilyenkor az orgonista valamilyen letéttel vezeti, kíséri – ahhoz igazodva, éppen melyik attitűdnek kell dominálnia az egységes hangzás érdekében – a hívek énekét. Egy harmadik eset, amikor az orgonista részben „szabadjárára” engedi az éneklő közösséget, tehát egyenrangú zenei partnerként kezeli a már összeszokott közösség együttes énekét, és alternatív letétekkel teszi változatosabbá a liturgia zenei részét.⁹

A korálelőjáték mint avizó

A továbbiakban a korálelőjátékra, tehát a hívek közös éneklésének startgesztusára fókuszálok. Az évszázadok során a különböző keresztény felekezetek gyakorlatában más-más zenei megoldások születtek az énekek bevezetésére, egymástól eltérő önálló orgonás műfajok alakultak ki. A különbözőség oka elsősorban az énekrepertoár eltérőségéből következett. A népnyelvű éneklés az egyes felekezeteknél más-más időben nyert teret. A protestánsoknál ez a kezdetektől jelen volt (ehhez kapcsolódva a reformációt követően az orgona hamar az énekvezetés fő eszközévé vált), míg a Római Katolikus Egyházban a népnyelvű liturgikus éneklés később jelent meg. Mivel mostan-

⁸ ZÁSZKALICZKY Tamás: *Az orgona képes krónikája (Díner Tamás fotóival)*. Bp., Rózsavölgyi és Társa, 2008, 218.

⁹ Gyakorló egyházzeneészként, illetve azt megelőzően a tanulmányaim során is módom nyílt „kísérletezni” az orgonajáték különböző szerepeivel és funkcióival a liturgiában. Prof. Karasszon Dezső osztályában tanulhattam liturgikus orgonajátékot (2000–2002), aztán ezt a tárgyat oktathattam a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karán egészen 2013-ig, így egy másfajta rálátással is rendelkezem, mintha csak és kizárólag a kántori szolgálatomból eredő tapasztalatomra támaszkodnék.

ra minden felekezet zenei gyakorlatának részét képezi a tömegénekelés, törvényszerű, hogy az ehhez kapcsolódó orgonás megoldások elkezdték áttörni a felekezeti határokat. (Kivétel, ahol egyáltalán nincsen orgona, például a görög katolikus testvéreinknél.) A műfajok áramlása nem egyirányú, nagyon izgalmas, ahogyan például egy református istentiszteleten egy dicséretre alkalmazva a francia barokk szvit – alapvetően gregorián cantus firmusra épülő – tételtípusai jelennek meg,¹⁰ vagy fordítva, a barokk korálpartita tételtípusait egy szentmisében az áldozási rész alatt egy szent-ségi énekre alkalmazva hallhatjuk.

A korárelőjáték típusainak műfaji fejlődése a XVIII. század első felében érte el csúcstét, ez a kiteljesedett Johann Sebastian Bach (1685–1750) munkásságához köthető. Ebben az időben a lutheránus istentiszteleti gyakorlatban az orgona kiemelt szerephez jutott, a korálokhoz kapcsolódó különböző feldolgozási módok tárháza állt az orgonista rendelkezésére, mint a bicinium, a koráltrió, a korálmotetta, a korálfantázia, az ún. Orgelbüchlein-típus, a korálpartita és a korálvariáció, a tenor-, a basszus- [ritkábban az alt-] cantus firmus és a monodikus orgonakorál. A felsorolt típusok (amelyek javarészt önálló műfajok is egyben) nemcsak tisztán, hanem kompozíciós eljárásaként kombinált formában is megjelentek. Ezek egy része közvetlenül megelőzte, így előkészítette a gyülekezet közös énekét, tehát egyfajta zenei avizóként szolgált.

Az orgona a szentmisén

A római katolikus liturgiában is fontos szerepet töltött be az orgona, de itt alapvetően nem a nép énekeltetésének eszközeként, hanem jellemzően a profi zenei együttesek (schola, kórus és/vagy később zenekar) partnereként volt jelen úgy, mint a liturgikus zene egyik éke. A II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulása hatott a szentmise zenei részére is, a népnyelvű éneklés a paraliturgikus státuszból kanonizált minőségbe lépett át. A tömegénekelés a szentmise lényegi részévé vált, már így szólalt meg az ordinárium-, illetve a propriumtételek egy része helyett a kezdeti időben a népének. Most arról a fajta orgonakíséretes éneklésről van szó, amelyben a protestáns testvéreink már több évszázados gyakorlattal rendelkeztek. A népnyelvű éneklésben szerzett helyzeti előny logikussá teszi, hogy a kapcsolódó orgonás tételtípusokat megpróbáljuk importálni a jelenlegi katolikus gyakorlatba, hiszen a mechanizmus láthatóan évszázadokon át működött, működik ma is.

A katolikus liturgiában az orgonista zenei szerepe igen sokrétű. Hangszerével vezet az éneket, kórust kísér, játékával keretezi a szertartást, vagy éppen a különböző liturgikus öröket (pl. processzió) tölti ki. Ez a sokféle igény gazdag műfaji palettát szült, amelyet őriznünk kell. Ez az őrzés az egyes művek vagy az improvizációs sémák gyakorlatban tartását jelenti, tehát hogy használjuk őket a kontinuitás fenntartására.

¹⁰ Jól emlékszem, mikor a Művészetek Palotájának orgonája elkészült, több orgonaavató koncert és szakmai nap került megrendezésre. Az egyik ilyen alkalmon Fassang László orgonaművész egy francia barokk szvitet improvizált a *Jesu, meine Freude* korál témájára. Bár ez nem liturgikus alkalom volt, egy koráltéma tökéletes működését mutatta meg az eredeti gregorián cantus firmus helyett a barokk orgonaszvit tételének struktúrájában.

Nem egészen egyszerű ezt megvalósítani, mert ezek a műfajok még a liturgikus reform előtti szertartást szolgálták ki, mivel akkor keletkeztek, így a liturgikus keret és a zenei anyag megváltoztatása miatt a saját hagyományunkhoz köthető műfajainkat is transzponálnunk kell az új rítushoz és énekepertoárhoz. A régi anyaghoz, tehát a gregorián énekhez kapcsolódó orgonás műfajok: 1. intonációk (az egyházi hangnemek szerint), 2. itáliai orgonamisék (alternatim praxis), 3. francia szvitek tételtípusai (a miséhez és a zsolozsmához is használható anyagok). Sajátos zenei világot jelent a régire való rímelés által a XIX. század neomodálitása. A liturgikus öröklet rendszerint improvizatív műfajok töltötték ki, mint a szabadabb formájú toccaták, az elevációk, vagy a prae-, inter- és postludiumok. A magyar egyházzenei gyakorlatban jellemzőek az ún. orgonaminiatűrök, melyek önálló műként és/vagy énekelőjátékként is használhatóak.¹¹

A jó intonáció és a jó előjáték gyakorlatilag egy időben kiterjesztett beintó mozdulat funkcióját tölti be. Kiderül belőle: az ének hangneme, kezdőhangja, tempója, karaktere és számtalan más zenei paramétere, amely fontos az énekelni készülő hívő számára. Ez tulajdonképpen egy „nulladik versszak”, amely zenei eszközökkel, tehát nonverbális módon emelheti ki az ének kulcsgondolatát.

A római katolikus liturgiában énekelőjátékként bevethető import műfajok

Jelenleg a tömegénekléshez kapcsolódó orgonás tételtípusok lehetőségeit vizsgáljuk. A hívek éneklési gyakorlatában a hagyományos egyházzene több műfaja párhuzamosan él. Elsődleges a gregorián az aktuális liturgikus napnak megfelelő tételekkel (*Magyar Gradual*,¹² *Graduale Hungaricum*,¹³ tehát nem a „nagy” gregorián anyag, hanem a Graduale Simplex alapján alkalmazott népnyelvű repertoár), de a mise állandó részei, a Miatyánk, egyéb énekelt válaszok is ide tartoznak. Ugyanilyen értéket képviselnek a régi magyar énekeink, tulajdonképpen ezek egyívásúak a gregoriánnal. Egy harmadik csoport a repertoárba beépült egyéb népénekek, itt már előfordulnak import anyagok is, nem csak magyar eredetűek, fontos, hogy értékeseket válogassunk. Nem túl nagy százalékban vannak jelen, de azért fontos megemlíteni az ökumenikus énekeinket, ez a repertoár remélhetőleg bővül majd a jövőben.

Mit tehet az orgonista, hiszen a saját orgonás zenei hagyomány egy korábbi rítus zenei világához kapcsolódik?

¹¹ Érdemes megemlíteni Demény Dezső *25 Preludia (1929)* című sorozatát, amely művészileg kiemelkedik a hazai termésből. A gyűjtemény a következő tételeket tartalmazza: 1. Andante con moto (A-dúr), 2. Andante (A-dúr) „*Ő életünk reménye*”, 3. Maestoso (fisz-moll), 4. Andante (D-dúr) „*Üdvözlégy Oltári-szentség*”, 5. Allegretto (D-dúr) „*Kegysséggel hívsz ó Jézus*”, 6. Andantino (D-dúr), 7. Poco adagio (h-moll), 8. Andante mosso (G-dúr), 9. Larghetto (G-gúr) „*Jézus a ránk emlékezés*”, 10. Andante (e-moll) „*Mondj naponként és öránként*”, 11. Grave (e-moll) „*Ments meg engem Uram*”, 12. Larghetto (e-moll), 13. Maestoso (C-dúr) „*Áldozattal járul hozzád*”, 14. Larghetto (C-dúr), 15. Grave (a-moll), 16. Poco lento (F-dúr), 17. Andante maestoso (d-moll) „*Üdvözölt légy drágalátos nagy Szentség*”, 18. Andante (B-dúr) „*Ez nagy szentség valóban*”, 19. Andantino (B-dúr), 20. Quasi lento (g-moll) „*Hol vagy én szerelmes Jézus Krisztusom*”, 21. Andante (g-moll), 22. Con moto (Esz-dúr), 23. Adagio (c-moll), 24. Andante (Asz-dúr), 25. Pesante (f-moll).

¹² DOBOS Mihály: *Magyar Graduale*. Debrecen, magánkiadvány, 2006.

¹³ *Graduale Hungaricum*. A Premontrei Rend Gödöllői Kanóniája, 2007.

1. Használja a zsinat előtti orgonás mintákat, amelyek nem állnak semmilyen kapcsolatban a jelenlegi népénekanyaggal, viszont egy régi katolikus zenei hagyomány részét képezik? Nem segíti ezt az irányt, hogy a katolikus történelmi orgonás repertoár java valamilyen professzionális énekegyüttessel való közös munkára épül, nem a hívek énekeltetésének eszköze.
2. Esetleg használja a zsinat előtti orgonás tételtípusokat mintának, de aktualizálja a sémákat a mai énekrepertoárhoz? Ez jó megoldás lehet, bár mint közös éneklést megelőző gesztus nem ez a legmegfelelőbb eszköz, hiszen a tempót ilyenformán kevésbé lehet megadni, inkább önálló liturgikus zenei felületként működhet, kevésbé az avizó funkciójával.
3. Keressen újabb zenei megoldásokat, amelyek részben a magyar világi tradíciókra épülnek? Erre is láthatunk már példákat, az alapötlet nem rossz, pl. Bartók zongorás népdalfeldolgozásait venni mintának a régi magyar népénekanyag kapcsán. Nem egészen egyszerű ez az átültetés, mert a zongora és az orgona hangkeltése eltérő, így a sémák automatikusan nem alkalmazhatóak orgonán.¹⁴
4. Vegye mintának a XVII. és XVIII. századi evangélikus előjátéktípusokat, azokat alkalmazva modellként a saját énekrepertoárral összefüggésben a tömegéneklést megelőző gesztusként? Funkcionálisan, a közös éneklés indításként ez tűnik a legjobb megoldásnak, bár fontos megjegyezni, hogy a teljes katolikus énekannyal összefüggésben ez nem alkalmazható.

Miért éppen a XVII. és XVIII. századi korálfeldolgozási típusok?

Joggal merül fel a kérdés, hiszen ha az egyházzenesz a saját felekezeti hagyomány mellett importra is készül, ennek létjogosultságát meg kell indokolni, illetve garantálni kell, hogy ez a térnyerés nem valami más értékes és ősi anyag rovására megy majd végbe. Ezeknek a korálfeldolgozási típusoknak egy része a XVI. századi vokálpólióniával mutat szoros rokonságot (mint pl. a korálmotetta, vagy a különböző kánonelvre épülő feldolgozások), amely – ahogy korábban láthattuk – a gregorián mellett kiemelt helyet foglal el a szentmise zenei részeként. Tehát van egyfajta egyetemes jellege, úgy is mondhatnánk, strukturálisan egy kicsit a miénk is ez a zenei világ. A másik érv, hogy kifejezetten hangszeresűek ezek a darabok és eljárások mind technikailag, mind a zenei struktúra megmutatásának eszközeként. A műfaji gazdagságból adódóan válogathatóak hosszabb és rövidebb formák a liturgikus hely és funkció szerint. Abszolút betöltik az avizó szerepét, tehát egy olyan funkciót, amelyre a népénekeinkkel összefüggésben kevés a saját anyagunk és igazán értékes mintánk. Itt fontos megemlíteni egy magyar jellegzetességet, sajnálatosan katolikus templomaiban – sőt kiemelt liturgikus helyszíneinken is – egy nagyon zeneietlen praxis uralkodik, az ún. „hangelőlegés”, vagy „hangbeadás”. Ez azt jelenti, hogy az orgonista játszik valamit, rendszerint a soron következő ének hangnemében és tempójában, majd metrumon

¹⁴ *Orgonaintonációk készítése evangélikus, katolikus és református énekhez, gregorián tételhez. Egyházzenei füzetek, 1/20., 1. sorozat, Tankönyvek.* Közreadja: FEKETE Anikó és MEZEI János, Bp., Liszt Ferenc Zene-művészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2016.

kívül leüti az adott ének kezdőhangját, azt rákötve a kezdő akkordra. Bár a hívek „be-
idomíthatóak”, és erre pontosan be fognak lépni együtt, tehát látszólag jó ez a meg-
oldás. Csak sajnos ez egy bizonyos alkalmatlanság eredménye, nevezetesen, az or-
gonista játékaival nem képes egyértelművé tenni a közös ének kezdésének helyét és
hangmagasságát. Vagy ezt nem akarja megtenni, mert nem kezeli egységként az elő-
játékot és a hívek közös énekét. Ez is hiba. Tehát a „hangelőlegzésre” egy helyes és
zeneileg átgondolt előjáték után éppen annyira nem volna szükség, mint ahogyan az
első versszak után sem él ilyennel egy muzsikos, a hívek érzik, mekkora a strófael-
választó cezúra, és pontosan együtt indítják a második verset. Ez egy rossz szokás,
olyan hagyomány, melyet időszerű lenne elfelejteni. Ennek alkalmazását egy jól meg-
írt vagy improvizált előjáték feleslegessé is teszi.

Az átvétel feltételei

Az import az egyházzenesztől minden esetben kísérletező szellemet kíván. Ismerni
kell a felekezeti határt áttörő tételtípust eredeti liturgikus környezetében (egyházi
év, adott liturgikus nap), hogy azt a megfelelő helyre lehessen integrálni.

A francia szvit például működhet korál- vagy népénekanyaggal is. A barokk szvit-
ben a zeneszerzők eredetileg gregorián témát használtak cantus firmusként (pl. a Plein
jeu tételek trombitás tenorpraxisában), amelynek ritmizálása és a hangok elnyújtása
műfaji sajátosságnak tekinthető. Így ha mi most egy katolikus népéneket, vagy egy
régie magyar éneket veszünk alapul, a dallam augmentálása egyáltalán nem stílus-
idegen.

Az eddig felsorolt protestáns orgonás műfajok döntő többsége helyet kaphat
a katolikus liturgiában, tehát a ma használatban lévő énekanyagunkhoz alkalmazha-
tók a különböző kompozíciós minták.

Az Orgelbüchlein koráljai mint egyetemes egyházzenei minták

A területi keret most nem teszi lehetővé a XVII. és XVIII. századi korálfeldolgozási
típusok összességének bemutatását, ezért egy számomra fontos munkám által kíván-
nom bemutatni, hogyan valósulhat meg a gyakorlatban egy ilyen műfaji áttemelés.
A *Magyar orgonakönyvecske* elnevezésű projektemet az MMA támogatásával¹⁵ való-
síthattam meg, amely során elkészítettem Bach híres Orgelbüchlein-ciklusának iker-
koráljait, az összes bachi kompozíciós mintát katolikus népénekekre (és néhány öku-
menikus énekekre) alkalmazva.

Az Orgelbüchlein-korálok legfontosabb jellemzője, hogy – bár nincs két egyforma
szerkezet, mégis – jól beazonosítható ez a Bach által kifejlesztett miniatűr orgona-
korál-típus. A leggyakoribb jellemzők: 1. a cantus firmus rendszerint a szopránban

¹⁵ Számomra az MMA alkotói ösztöndíjprogramja 2018 őszétől 2021 őszéig tartott. Ezen időszak alatt kellett teljesítenem a pályázati programban vállalt kötelezettségeimet, megalkotnom Bach Orgelbüchlein-ciklusának ikerkoráljait.

kap helyet, 2. a koráltéma azonnal elindul a tétel elején, 3. Bach nem tagolja a korál-sorokat elő- és közjátékokkal. A katolikus énekanyaggal való összekapcsolás indokoltnak tűnik, már csak azért is, mert a kompakt feldolgozások úgy illeszthetők be a katolikus liturgia cselekményébe, hogy egyáltalán nem feszítik szét a szertartás folyamatát és kereteit. A kompozíciós munka során derült ki, hogy ezt az átültetést nehezítik bizonyos körülmények. Például egy ilyen technikai akadály, hogy a jelenlegi katolikus énekanyag átlagosan mélyebb transzpozíciójú, mint a bachi feldolgozások koráljai. Ez komoly fejtörést jelentett, hiszen ha a cantus firmus egy kvarttal vagy kvinttel mélyebben kerül elhelyezésre, az egy sokkal szűkebb hangteret biztosít az egyes feldolgozások megalkotására, amely nem egyszerű feladat az általában igen sűrű kontrapunktikus modell megvalósítása miatt. Bach gyakran a koráltémából alakította ki az ellenszólamok tematikus anyagait, melyek így végérvényesen meghatározták az egyes feldolgozások alapkarakterét. A cantus firmus kiválasztása sem egyszerű feladat, a korálok sajátos zárlati hangsúlyrendje, a sok auktaktos dallam, a jellemző modulációs irányok mind-mind egy természetes harmóniarendet biztosítanak Bach feldolgozásainak. A katolikus népénekanyag azonban más, kevés a felütésses dallamunk, a sorlezárások sokszor hangsúlytalanul történnek meg, a klasszicizáló dallamainkban pedig több az azonos dallamsor, modulációs lehetőségre alig nyílik mód.

A zenei struktúrák alapján a következők szerint csoportosíthatjuk Bach Orgelbüchlein-koráljait: 1. kétrétegű feldolgozás, 2. háromrétegű feldolgozás, 4. négyrétegű feldolgozás, 5. ötrétegű feldolgozás,¹⁶ 6. kánon, kettős kánon, 7. triós korál, 8. monodikus feldolgozás és 9. ezek kombinációi.¹⁷

A kétrétegű struktúrára jó példa a *Wir danken dir, Herr Jesu Christ (BWV 623)* korál. A zenei szerkezet egyszerű, Bach egy basszusban megjelenő ostinato-dallamotívumot (pedál) alkalmaz a koráldallammal (diszkant) szemben, a belső szólamok zenei anyagát pedig az ostinatotéma induló hurokképletéből (alsóváltóhangos figura) nyeri ki.

Ez a struktúra egy az egyben átültethető más cantus firmusokra is, természetesen igazítva hozzá a harmóniarendet. Jelen esetben az ikerkorál témájának az *Áldj meg minket, Atyaisten! (a Szent vagy, Uram!*¹⁸ 270-es számú éneke) kezdetű katolikus népéneket választottam. Az eredeti Bach-korálfeldolgozás és az annak inspirációjára megalkotott ikerkorál kezdő ütemei láthatóak egymás mellett. A két képen színessel jelöltem a motivikus kapcsolódási pontokat, a két eltérő szín a két zenei réteget jeleníti meg.

¹⁶ Az *O Traurigkeít, o Herzeleid, BWV Anh. I 200* a ciklus egyetlen csonkán hagyott tétele, melyből a szerző csupán másfél ütemet komponált meg, azt is hiányosan. Viszont már abból is kiderül, milyen strukturális besorolásba esik a mű, itt Bach a koráltémán kívül három másik zenei témát indít el. A témák jellege, és a tény, hogy a tematikus anyagok a koráldallam kivételével ebben a feldolgozásban az egyik szólamból a másikba szabadon vándorolhatnak, arra enged következtetni, hogy „lett volna” még egy negyedik ellentéma is, amely a pedálban is kényelmesen játszható a korabeli technikával. A koráldallam és a négy ellentéma együttese miatt ezt a darabot az ötrétegű feldolgozás kategóriába soroltam. Ezt részletesebben a doktori disszertációmban fejtem ki.
Link: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/27257?locale-attribute=en>

¹⁷ Kombinált típus pl. a BWV 639, amely trió (egyben háromrétegű típus) és részben kolorált cantus firmus is.

¹⁸ *HARMAT Artúr – SÍK Sándor: Szent vagy, Uram!*, Egri Nyomda, 1932. A továbbiakban: SZVU.

Johann Sebastian Bach:

Wir danken dir, Herr Jesu Christ, daß du für uns gestorben bist
BWV 623

19

Kovács Szilárd Ferenc:

Áldj meg minket, Atyaisten!
623

20

17

A trióra és a kolorálásra egyszerre példa Bach *Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ* (BWV 639) korálja. A háromszólamú szerkezet az ún. nem imitációs polifónia mintadarabja, a három szólam három különböző ritmikai szinten mozog, ezzel elérve a zenei önállóságot és egyfajta egyenrangúságot. A koráltéma a szopránban kap helyet, a szerző enyhén díszíti a dallamot, a basszus (pedál) végig nyolcadokban mozog, a középső szólam (külön manuálon játszva) kizárólag tizenhatodmozgással van jelen. Az előzőhöz hasonlóan az eredeti korál és a katolikus *Imádlak, nagy Istenség* (SZVU 116) kezdetű népénekre alkalmazott ikerkorálja egymás mellett látható a zenei rétegek jelölésével.

Johann Sebastian Bach:

Ich ruf zu dir, Herr Jesu Christ
à 2 Clav. et Ped.
BWV 639

21

Kovács Szilárd Ferenc:

Imádlak, nagy Istenség
à 2 Clav. et Ped.
639

22

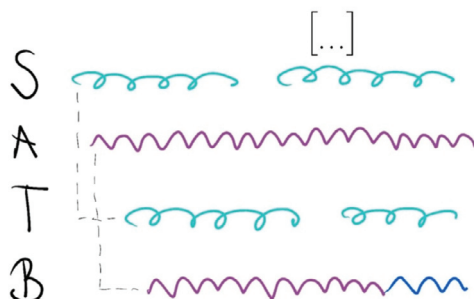
¹⁹ BACH, Johann Sebastian: *Orgelbüchlein / Sechs Choräle von verschiedener Art (Schübler-Choräle) / Choralpartiten*, Orgelwreke Band 1, Bärenreiter Urtext, 9. kiadás, 2004, 42.

²⁰ A szerzői kézirat alapján készítet digitálisan megszerkesztett kotta részlete.

²¹ BACH: *i. m.* (2004), 86.

²² A szerzői kézirat és a *Laudate Dominum* (szerző: Kovács Szilárd Ferenc, Főnix Zeneműhely Debrecen, 2017) alapján készítet digitálisan megszerkesztett kotta részlete.

Az utolsó példában egy kánonalapú feldolgozás kerül bemutatásra. Bach *In dulci jubilo* (BWV 608) korálelőjátéka egy kettős kánon, ami azt jelenti, hogy két megírt szólamból gyakorlatilag előáll a négyoszlamú szerkezet.²³ A koráltéma önmagával áll kanonikus viszonyban (szoprán és tenor), és ugyanígy párt alkot a hozzá írt fűrge mozgású ellenszólam is (alt és basszus).

A szerkezet meglehetősen nehezen állítható elő úgy, hogy a dallami szint szigorú kötöttsége ne váljon a harmonikus tartalom rovására. A karácsonyi koráltémát – különben ez a korál is része a jelenlegi katolikus énekepertoárnak – az *Ó, gyönyörű szép* (SZVU 29) kezdetű, szintén karácsonyi népénekre cseréltem, igyekezve minél jobban megőrizni az eredeti struktúra koncepcióját. A kettőskánon egy kétrétegű feldolgozás is egyben, ahogyan a kottapéldán is látható.

Johann Sebastian Bach:

In dulci jubilo
BWV 608

Kovács Szilárd Ferenc:

Ó, gyönyörű szép
608

²³ A kompozíció végén Bach lazít a struktúrán, és az ellenszólamok szintjén feloldja a szigorú kánonelvet.

²⁴ BACH: *i. m.* (2004), 16.

²⁵ A szerzői kézirat alapján készítet digitálisan megszerkesztett kotta részlete.

Úgy gondolom, mikor a zsolttáros így szól: „ÉnekeljeteK új éneket az Úrnak”,²⁶ akkor ennek számunkra egyáltalán nem az volna a helyes üzenete, hogy dobjuk el az egyházzenei hagyományainkat, és valami egészen újat hozunk létre helyette, végleg szakítva a zenei előzményeinkkel. Ilyen törekvésekre láttunk már történelmi példákat, ezek általában – mint utólag kiderült – igen torz képletek voltak, gondolok most a „múltat végképp eltörölni” ideológiára. Az egyházzeneben a kerülőút zsákutca. Az új ének sokkal inkább azt jelenti, hogy számunkra új, a kontextus az új, a felhasználás módja, a felismerés élménye új. Itt egy olyan zenei kincseshányáról van szó, amelyet egy élet is rövid megismerni.

Szent II. János Pál pápa szavainak egyfajta aktualizálása dr. Udvardy György veszp-rémi érsek gondolata. Az érsek még pécsi megyéspüspökként vett részt a 2018-as Székesfehérváron megrendezett Katolikus Társadalmi Napok nyitó eseményén, ahol a következőt mondta: „*a krisztusi hit kultúrát teremt, az a hit, amely nem teremt kultúrát, nem hit*”.²⁷

Meggyőződésem szerint az egyházzene egyik legfontosabb feladata ennek a tiszta zenének: a Musica Sacra-nak az őrzése és védelmezése a különböző egyházzenei divatáramlatokkal szemben. Ami mulékony, nem válhat fundamentummá, ezzel szemben a hagyományos egyházzene nemcsak a máról és a mához szól, hanem túlmutat a pillanat megélésén, a múltat a jelenen át a jövővel kapcsolja össze egy időtlen egységgé.

Irodalomjegyzék

- *A kereszténység és a vallások, I. 6. Misszió és vallásközi párbeszéd.* Magyar Katolikus Püspöki Konferencia / Dokumentumtár / Szentszéki Dokumentumok / Nemzetközi Teológiai Bizottság. Forrás: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/2607> (utolsó letöltés: 2021. 01. 27).
- DOBSZAY László: *A gregorián ének kézikönyve.* Bp., Editio Musica, 1993, 69–70.
<http://lexikon.katolikus.hu/V/Vatik%C3%A1ni%20Zsinat,%20II.html> (utolsó letöltés: 2021. 01. 30).
- A II. Vatikáni Zsinat *Sacrosanctum concilium* kezdetű konstitúciója a szent liturgiáról, VI. fejezet, A SZENT ZENE ÉS AZ ÉNEK, 116. szakasz, http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_hu.html (utolsó letöltés: 2021. 01. 27).
- ZÁSZKALICZKY Tamás: *Az orgona képes krónikája (Díner Tamás fotóival).* Bp., Rózsavölgyi és Társa, 2008, 218.
- *Orgonaintonációk készítése evangélikus, katolikus és református énekhez, gregorián tételekhez, Egyházzenei füzetek, I/20., I. sorozat, Tankönyvek.* Közreadja: FEKETE Anikó és MEZEI János, Bp., Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2016.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/27257?locale-attribute=en>
- HARMAT Artúr – SÍK Sándor: *Szent vagy, Uram!* Egri Nyomda, 1932 = SZVU.
- BACH, Johann Sebastian: *Orgelbüchlein / Sechs Choräle von verschiedener Art (Schübler-Choräle) / Choralpartiten, Orgelwreke Band 1, Bärenreiter Urtext, 9. kiadás, 2004.*
- A 96. zsolttár első verse a Szent István Társulati Biblia fordítása szerint idézve, <https://szentiras.hu/SZIT/Zsolt96> (utolsó letöltés: 2021. 01. 31.).
<https://www.magyarKurir.hu/hirek/megnyilt-kattars> (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.).

²⁶ A 96. zsolttár első verse a Szent István Társulati Biblia fordítása szerint idézve.
Forrás: <https://szentiras.hu/SZIT/Zsolt96> (utolsó letöltés: 2021. 01. 31.).

²⁷ Forrás: <https://www.magyarKurir.hu/hirek/megnyilt-kattars> (utolsó letöltés: 2021. 01. 29.).

Dékány András György

Az új magyar miseordinárium-gyűjtemény bemutatása és történeti előzményei

Bevezető

A cikk fő témája a 2020-ban a Szent István Társulat által kiadott új ordináriumgyűjtemény bemutatása, emellett röviden összefoglalom, hogyan fejlődtek az ordináriumgyűjtemények a középkortól napjainkig, közvetlen előzményként pedig a magyar nyelvű miseének kialakulásáról is szó lesz.

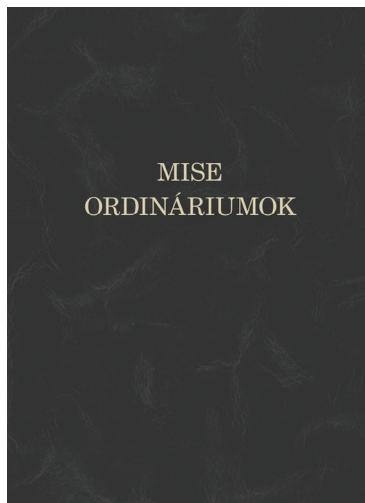
Az ordináriumgyűjtemények történeti előzményei

Az ordináriumtételek kialakulása a középkorban

Az ordináriumtételek kialakulása igen hosszú periódust ölel fel: a IV. századtól kezdve vannak források a mise állandó részeiről. Az eltelt 2000 év alatt sok regionális változat is keletkezett, formai és dallami (modalitás) szempontból ezért is rendkívül heterogén anyag. A gregorián énekek között az ordináriumok a lokális hagyományok miatt is a legpopulárisabbak.¹ A vatikáni kiadásokban („*Editio Vaticana*”) szereplő évszám nem az adott tétel valóságos keletkezésének korszakára utal, hanem az általunk ismert legrégibbi írásos rögzítés datálása. Az ordináriumtételek egy önálló könyvben, a *Kyriale*-ban kaptak helyet, kezdetben miseciklusok nélkül: egy csokor *kyriét*, *glóriát*, *credót*, *sanctust*, *agnust* tartalmaztak.² A miseciklusok kialakulása a többszólamú misék kialakulása idején kezdődhetett, amik mintául szolgáltak a rendszerezéshez is.³

A miseciklusok kialakulása

A *Kyriale* (a görög *kyrie* = „úr” szóból) a mise ordináriumait és a miséhez kapcsolódó énekeket tartalmazó könyve a liturgiának.⁴ A mise állandó részeit már a középkorban

¹ AGUSTONI, Luigi: *A gregorián ének*. Ford. JAKABFFY Tamás, Bp., Gregorián Társaság, 2010, 131.

² RAJECZKY Benjámín: *Mi a gregorián?* Bp., Zeneműkiadó, 1981, 130.

³ A modalitás, tonalitás változása is szerepet játszott a rendszerezésben: a miseciklusok igényelték az egységes hangnemet.

⁴ A *Kyriale*-ba tartozó énekek még: *Sub tuum presidium*; *Asperges* és *Vidi aquam*; *O salutaris*; *Ave verum*; misézáró *Benedicamusok*; *Gloria Patrik*; *Te Deum*; *Veni creator* és az időszaki *Mária-antifónák*.

elkezdtek tételpárok szerint ordináriumokba csoportosítani és egyes ünnepekhez rendelni.⁵ A *Kyriale* közvetlen előzményei a XVI–XVII. századi nyomtatott énekeskönyvek voltak. Az első kötelező érvényű *Kyriale*-kiadás a *J. Pothier* által szerkesztett, 1905-ben Rómában kiadott *Ordinarium Missae*. Ez a könyv 18 ordináriumciklusba rendezi és ünnepekhez rendeli a latin misetételeket. A nép számára is énekelhető egyszerűbb dallamokkal a II. Vatikáni Zsinat után, 1965-ben jelent meg a *Kyriale Simplex*.⁶ A többszólamú ordináriumoknál még gyorsabban végbement ez a folyamat.⁷

Az újgregorián ordináriumdallamok

A XI–XVI. századi gregoriánszerű kompozíciókat még a 8 moduselmélet szerint alkották meg (pl. ilyenek a IX. *Mise* tételei). Ebben a korszakban jelent meg a dallamalkalmazás, a „kontrafaktum”-ként komponált misetétel⁸ és a XVI–XVII. századra tisztán dúr-moll tonalitású misék (pl. a VIII. „*De Angelis*”), már egy új korszakot jelző „tömegének”.

Magyar énekeskönyvek ordináriumai a XVII–XIX. században

A tridenti zsinat liturgikus reformja a „*missa cantata*”-ban (= „*énekes mise*”, „*ünnepélyes mise*”) kötelezően előírta a liturgikus énekszövegek latin nyelvű előadását. A plébániai „*csendes misében*” (vagy „*kismise*”) lehetővé tette a nép énekét is. A XVI. század közepén már több helyen énekeltek magyarul is a mise állandó részeit, például Erdélyben. A népnyelv használata eleinte csak megtűrt volt, viszont a XVIII. század elejére a latin éneklés szinte teljesen kiszorult a kismiséből.⁹

Kisdi Benedek: Cantus Catholici (Lőcse, 1651), szerk. Szőlősy Benedek jezsuita: legreggebbi nyomtatott katolikus énekeskönyvünk, kottás (újabb kiadásai: 1675, 1703, 1738, 1792, faksimile 1935), még nem tartalmazott magyar nyelvű ordináriumokat.

Cantus Catholici (Kassa, 1674), kottás, *Szegedi Ferenc Lénárd egri püspök* kiadása (ez a „*Szegedi CC*”), Sámbar Mátyás jezsuita szerkesztésében. *Ez az énekeskönyvünk tartalmazza az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű ordináriumtételeket.*

⁵ Először még csak tételpárokba rendezték: pl. *Kyrie–Gloria, Sanctus–Agnus*. Később a tropizált ordináriumtételek alapján a misciklusok elnevezései a *Kyrie*-tropusok szövegkezdeteire utaltak.

⁶ *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. DIÓS István, Bp., Szent István Társulat, 2002., a szócikket írta: HESZKE Béla, VII. köt. 584.

⁷ Részletesen lásd: KOVÁCS Andrea: *A többszólamú miseordináriumok helye az egyházi esztendőben* = „*Inter sollicitudines*” – Tudományos ülésszak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján. Főszerk. DOBSZAY Ágnes, Bp., MTA TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2006, 263–282.

⁸ RAJECZKY: *i. m.* (1981), 132.

⁹ GILÁNYI Gabriella: *A latin egyszólamú liturgikus ének Magyarországon a 18. században* = DOMOKOS Mária et al.: *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon. Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez*, 2. Szerk. SZACSVAI Kim Katalin, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017, 95.; illetve lásd még: TARDY László: *Mondott és énekelt miseformák a zsinat előtt és ma*. Összhang, Válogatás Tardy László egyházzenei írásából. Szerk. SZALAY Olga, Bp., Budavári Nagyboldogasszony Főplébánia, 2018, 89–90.

A *Kájoni Cantionale Catholicum* (1676, utánnymások: 1719, 1805) ordináriumai: elég csekély számot képviselnek a többi énekhez képest. Tartalmazza a teljes ordinárium-szövegeket latinul és magyarul, többféle átköltésben is (parafrázisok), a *Credót* pl. többféle „*Patrem*”-ek formájában, és tropizált *Kyriéket*. Ez utóbbiak csak Kájoninál találhatóak meg a Kárpát-medencében.¹⁰ Ezekből többet átvett az *Éneklő Egyház* énekeskönyv.

Náray: Lyra Coelestis (1695, Nagyszombat): jelentős számú magyar nyelvű, kottával ellátott ordináriumot tartalmaz az ünnepi és évközi időre. Kisebb részük latin nyelvű. *Náray Lyra Coelestise* után 100 évig nem jelent meg nagy terjedelmű nyomtatott énekeskönyv, csak a XVII. századi könyvek utánnymása.

Ugyan nem nyomtatott könyv, de témánk szempontjából jelentős kottás mű a XVII. századból a *Túróci-kancionále* néven ismert jezsuita kézirat, amely egy nyomtatásra előkészített énektár-tervezet. Ebben 19 darab magyar nyelvű ordináriumszerű szerepel. Az *SZVU - Hozsanna* énekeskönyv több dallamot is átvett belőle.

A nyomtatott énekeskönyvek mellett megjelentek a kézíratos kántorkönyvek is, amelyek az új énekek terjesztése terén nagy hatással bírtak. Emellett a színhagyományozásnak is jelentős szerepe volt a XVIII. században.¹¹

A magyar történelmi helyzet és hatásai a XVIII. században¹²

A török hódoltság alatt a katolikus reform csak lassan indulhatott meg: rekatolizációs folyamat kezdődött Habsburg nyomásra.¹³ Magyarország missziós terület lett, a népesség pótlására többnyire német ajkú lakosságot telepítenek be.

A XVIII. században a szerzetesrendek tevékenysége révén és a laikus társulatok létrejöttének lesz nagy hatása – ennek következménye a népi és barokk vallásosság megjelenése: Oltárszentség, Jézus Szíve, Szentháromság-tisztelet, Mária-kongregációk –, magával hozta ezek énekeit is. A népszerű éneklés erősítette a restaurációs megújulást. Ezzel a népi áhitattal egy zenei és ízlésváltás történt: mivel a régi nyomtatott énekeskönyvek kifogytak, illetve nehezen voltak elérhetőek, a kántorság maga komponálta népies énekeit, amelyeket búcsúban, vásárokon terjesztettek kisebb for-

¹⁰ KÓVÁRI Réka: *Gregorián énekek a Kájoni Cantionale kiadásaiban = „Inter sollicitudines” – Tudományos ülés-szak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján*. Főszerk. DOBSZAY Ágnes, Bp., MTA TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2006, 284–286.

¹¹ WATZATKA Ágnes: *Mária Terézia, a jezsuiták és az első közismert miseének = Magyar Egyházzene XIII*, 2005/2006, 462–463., 479.

¹² PAPP Géza – PAPP Ágnes: *A katolikus egyházi népének a 18. században = DOMOKOS et al.: i. m.* (2017), 149–186.

¹³ Mária Terézia zenét szerető és művelő uralkodóként az egyházi ének reformjába is beleszólt. Ő terjesztette el nyomtatásban 1756-ban a „*Freut euch ihr lieben Seelen...*” kezdetű miseéneket, amelynek dallama a „*Jertek, keresztény hívek...*” énekünké. WATZATKA: *i. m.* (2005/2006), 459–460.

mátumú nyomtatott ima- és énekesfüzetekben, ún. „ponyva”-kiadásokban; illetve kéziratos énekgyűjtemények, kántorkönyvek útján. E kéziratos vagy nyomtatott kis gyűjtemények elenyésző része kottázott, amely a variálódást segítette elő. Ezekben az énekekben „megmutatkozik [...] a népi kegyesség, az érzelmeket középpontba helyező kifejezőerő; megjelenik a liturgikus szövegek szabad átformálása (mise állandó énekei) és a templomon kívüli vallásos rendezvényekhez kapcsolódó énekanyag”.¹⁴ Ilyenformán a kialakult új énekanyag nagy része kívánnivalót hagyott maga után mind dogmatikai, mind esztétikai és zenei téren. Ezt az anomáliát a nyomtatott énekeskönyvek szerkesztői is kritizálták könyveik előszavában (mint például Szentmihályi Mihály [1720?-1798?] egi kanonok is). A korra jellemző, hogy a legtöbb új ének szerzője ismeretlen.

A miseének műfaja is a XVII-XVIII. században alakult ki a katolikus reformmozgalmak hatására, melyek a népet jobban be akarták vonni a szentmise ünneplésébe az éneklés által. Kialakultak a szentmise cselekményét végigkísérő *miseénekek* és a perikopális *olvasmányénekek*. A XVIII. század közepétől gyakran jelentek meg ének-összeállítások imakönyvekben.¹⁵

„A német nyelvterületen keletkezett és hamarosan magyarra fordított klasszikus miseénekeinek is nélkülözhetetlen részét, legfőbb tagoló pontját alkotta. A miseének lényeges ismérve a valamennyi strófáján végigvonuló egyetlen dallamminta volt.”¹⁶

Az egyik műfaj, a verses olvasmányének eredete még nem tisztázott. A XVII. század közepén Németországban van az első írott forrás, a műfaj evangélikus hatást mutat.¹⁷ Nálunk a XVIII. század közepétől jelent meg ez a műfaj, a XIX. század közepéig kéziratolt kántorkönyvekben. A szövegek terjedelmesek, rendkívül sok strófásak is lehetnek, a dallamok ismert énekek ad notam utalásai.¹⁸ Papp Géza és Papp Ágnes szerint a hiányzó gyakorlati források és dallamok miatt inkább a kántor szólóéneke lehetett, mint népének. Az olvasmányénekek viszonylag gyors kihalása is talán ennek tudható be. Jelentős mennyiséget őrzött meg az epistola, evangéliumi énekekből a *Szentmihályi Mihály: Egyházi énekes könyve* (Eger, Püspöki Nyomda, 1797-1798, két kötetben). Ez sem tartalmazott azonban kottát, bár Szentmihályi eredetileg kottával szerette volna kiadni (a kéziratot tervezet kottás volt).

Bozóky Mihály: Katolikus karbéli kótás énekeskönyv (Vác, 1797): sok benne az evangéliumének (de sajátossága, hogy introitus zsolttárverseket is tartalmaz), néhány közülük az ő szerzeménye.

¹⁴ Uo., 152.

¹⁵ SZELESTEI N. László: *Egyházi énekeskönyveink reformja 1800 körül = Irodalom és Lelekiség*, Pázmány Irodalmi Műhely Lelekiségtörténeti Tanulmányok. Szerk. SZELESTEI N. László, Bp., MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelekiség Kutatócsoport, 2013, 77.

¹⁶ PAPP Ágnes: *A mise állandó énekei magyarul az 1674-es Cantus Catholici-ben = Népelemek és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon*. Szerk. SZÁDOCZKI Vera, Bp., MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelekiség Kutatócsoport, 2017, 129.

¹⁷ PAPP Géza – PAPP Ágnes: *i. m.* (2017), lásd 156. o. és az ottani hivatkozásokat.

¹⁸ Uo., 157-158.

Ányos Pál: *Énekek könyve* (Pest, 1785).¹⁹ Bár kevésbé jelentős mű és kisebb terjedelmű az előzőeknél, ebben jelentek meg először nyomtatásban evangéliumi éneksorozatok.²⁰

Az új típusú miseének kialakulása²¹

A már előzőleg említett XVII. századi nyomtatott énekeskönyveinkben jelentek meg először az egyes ordináriumtételre más és más, közismert dallamokra alkalmazott szabad fordítások és tropusok. Azonban az egyik legelső ilyen ordináriumaink forrása *Szegedi Ferenc Lénárd Cantus Catholicije – Sámbar Mátyás szerkesztésében* (1674).²²

Ettől teljesen eltérőek a miseénekek, melyek már egyetlen dallamra alkalmazott ordináriumciklust tartalmaztak, és nem az eredeti latin szöveget vették alapul, legfeljebb az alap gondolat jelent meg bennük. Lassan a versszakok kibővültek a mise más részeivel is: olvasmányok, felajánlás, elevátio, áldozásra való versszakokkal. Mintaként a *Deutsche Singmesse* strofikus formája szolgált.²³ Nálunk legkorábbi emléke ennek a már miseénekek nevezhető műfajnak a „*Jertek, keresztyén lelkek...*” énekünk,²⁴ amelynek első nyomtatott megjelenése egy Jezsuita népmissziós énekeskönyvben 1732 – de lehet, hogy már 1729.²⁵

A *Tárkányi-Zsaskovszky-értéktár* az első orgonakíséretes énekgyűjtemény, a legelterjedtebb XIX. századi énekeskönyvünk (Eger; 1855, 1874, 1900). Az évközi időre 16 miseéneket tartalmaz. A miseénekek nagyobb része egy dallamon versszakonként tartalmazza a proprium- és ordináriumtétel szövegeit. Kisebb részük – ami régebbi eredetű – a *Hozsanna* „Kismiseénekei” sorozathoz hasonló már, egy szám alatt a mise különböző részeihez egyedi dallamon hozza a szöveget. Ezenkívül az egyházi év időszakaira és a főbb ünnepekre, gyászmisére is ad egy vagy több miseéneket.

¹⁹ SZÁDOCZKI Vera: *Szentmihályi Mihály Egyházi énekes könyvének kéziratai = Litteris vincimur – I. Scriptorium konferencia, Vác, 2017. május 11–12.* Szerk. BOROS István, TAKÁCS László, Bp., Szent István Társulat, 2018, 227.

²⁰ PAPP Géza – PAPP Ágnes: *i. m.* (2017), 165–166.

²¹ Uo., 158., 2. bek.

²² PAPP Ágnes: *Ki volt az 1674-es kassai Cantus Catholicici szerkesztője? = Tükröződések. Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzenekutató-zenetörténész tiszteletére.* Szerk. SZALAY Olga, Bp., L'Harmattan, Könyvpont, 2012, 515–533.

²³ PAPP Géza – PAPP Ágnes: *i. m.* (2017), 158–160.

²⁴ Német eredetije a „*Kommt, lasset uns Gott ehren, ihr frommen Christen all...*” kezdetű ének, amelynek dalama már a Türoci-kancionálban is szerepelt a „*Freut euch ihr lieben Seelen...*” – „*Orvendezz keresztyén lélek...*” Oltáriszentség szöveggel. A dallam Náray 1695-ös Lyra Coelestisében is megjelenik, Szentháromság szöveggel: „*Ágyuk s felmagasztaljuk mindenható Istent...*”. A miseének történetéről részletesen lásd: WATZATKA: *i. m.* (2005/2006), 460, 466–478.

²⁵ SZÁRAZ Orsolya: *Missziós énekeskönyv a 18. századi jezsuita népmissziókban = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére.* Szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamás, LUFFY Katalin, SZÁRAZ Orsolya, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016, 234–235, és a 63. lábjegyzet. WATZATKA: *i. m.* (2005/2006), 469. szerint egy 1734-es kassai kiadású ferences missziós kiadványban is feltűnik az ének. Valamint még: SZELESTEI N. László: *A hívek szentmiseimádásai a kora újkorban = Misztika a 16–18. századi Magyarországon V. füzet.* Szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2013, 258. Valamint lásd uo. a 32. lábjegyzetet. Egy másik régi miseéneünk, az „*Im, arcunkra borulunk*” – *ami a német „Wir werfen uns darnieder”* miseének magyar fordítása (talán Ányos Pál pálosrendi szerzetes műve) - első megjelenése pedig 1785. Lásd uo. és a 33. lábjegyzetet; valamint: SZELESTEI N. László: *Az Énekek könyve és Ányos Pál = Iskolakultúra*, 2013/3–4., 42–49.

A *Szent vagy, Uram* orgonakönyv (1931) és a *Hozsanna* énekeskönyv (Magyar Kórus Kiadó, 1948, a SZVU bővített változata, 1971) miseénekei: sok régi dallamot átvett (Kisdí CC; Szegedi CC; Kájoni Cantionale), de leginkább új szövegekkel,²⁶ az eredeti szövegeket ritkán használja fel. Ugyanakkor megtartott Tárkányi Béla szövegeiből is. A *Magyar kismisék* (233–234 számon), Tárkányi egy számon futó ordinárium-tételeihez hasonlóan, egyedi dallamon futnak többségében az eredeti, de javított szövegekkel. A 251–252 számon futó *Magyar gyászmisék* ciklusnál sok az új szöveg.

A II. Vatikáni Zsinat liturgikus reformja és az új népnyelvű ordináriumok

26 Itt most csak a magyar nyelvű és a nép számára komponált (és nem kizárólag kórusal énekelhető) ordináriumokkal foglalkozunk. Mivel a II. Vatikáni Zsinat (a továbbiakban: II. Vat.) a népnyelv bevezetését lehetővé tette, így elhárult az akadály a magyar nyelvű ordináriumok használata előtt. Ezzel együtt a klasszikus miseénekek liturgikus felhasználása igen korlátozottá vált: Róma csak hivatalos szövegfordításokat engedélyezett, és megváltozott a miseliturgia több helyén is az énekek szerepe (pl. az ordinárium-parafrázis tiltott lett, illetve a mise egyes helyein a liturgikus szöveg már nem helyettesíthető népénekekkel).²⁷ Fontos megjegyezni, hogy a szöveg tekintetében egy, a püspöki kar által jóváhagyott magyar fordítás az alapja ezeknek a kompozícióknak.

Előzmény: már az 50-es években történtek kísérletek magyar nyelvű népmise írására a II. Vat. előszeleként. 1954-ben ismeretlen felkérésre készülhettek Halmos, Harmat és Lisznyay magyar nyelvű ordináriumi (Lisznyayé orgonakíséret nélkül).²⁸ E művek közös jellemzője, hogy szövegük a latin ordináriumszöveg szabad fordítása, hiszen ekkor még nem készült el annak hivatalos magyar verziója.²⁹ A Püspöki Kar 1964-ben fel is kérte Kodályt és Bárdost magyar nyelvű népmisék komponálására, valamint felállított egy Országos Egyházzenei Bizottságot is a zsinati határozatok megvalósítására. Az új liturgia énekeit Bárdos Lajos és kollégái dolgozták át magyar nyelvre, munkájukat Kodállal is jóváhagyatták.³⁰ Horváth Márton Levente tanulmánya jól összefoglalja a magyar ordináriumtermés nehézségeit, problémáit a kezdeti időktől a mai napig. Idézem: „A zsinat lezárásával sorra születtek meg Magyarországon az egyszólamú orgonakíséretes népmisék, amelyek tulajdonképpen a népénekek redukált

²⁶ Szövegírók: Sík Sándor; Berecz Kálmán; Pakocs Károly; Harangi László; Németh István; Geréb Kázmér; Czíkéné Lovich Ilona; Székely László; Nagy Miklós; Mentés Mihály; a „*Jertek keresztény lelkek*” pl. Harsányi Lajos szövegével jelent meg.

²⁷ 1966-ban Róma hozzájárulásával a Püspöki Kar engedélyezte a SZVU énekeit *proprium* énekként, az olvasmányközi énekeket kivéve (az *intraitus*, *communio* mellett és az *offertorium* helyén vehető lett népének is). Lásd: *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései* (RMÁR), Bp., Szent István Társulat, 2014, 48., 57., 61., 62., 63., 74. és 87. pont.
Tardy László: *A magyar katolikus egyházi zene és ének (1945–1985) = Összhang, Válogatás Tardy László egyházzenei írásaiból*. Szerk. SZALAY Olga, Bp., Budavári Nagyboldogasszony Főplébánia, 2018, 30.

²⁸ HORVÁTH Márton Levente: *Egy műfaj illegáltságban – Misekompozíciók Magyarországon 1949 és 1969 között*. Bp., LFZE Egyházzene Tanszék, 2017, 94.

²⁹ Uo., 148.

³⁰ Uo., 151. Uő. hivatkozik: TARDY László: *Magyar egyházzenei kompozíciók a zsinat után* (internetes hivatkozás, jelenleg már nem található meg), 349.

eszközeivel megírt műzenék voltak, melyek a világi zene területéről leginkább a 19. század népies műdalaival hozhatóak párhuzamba. Ez a fajta megzenésítés művészi értékben alul marad mind a népénekekkel, mind a műzenével való összehasonlításkor. Az évszázadok alatt csiszolódott, tömören és keresetlen egyszerűséggel megfogalmazott népénekekkel nem lehettek versenyképesek a népének szellemében fogant, de kompozíciós szempontból dilettánsnak mondható alkotások. Amelyik alkotó viszont a magas művészet igényével közelítette meg a műfajt, szintén nagy kihívás elé került: az egy-két perces tételek szűkre szabott keretei ugyanis – egy-két kivételtől eltekintve – komolyabb művészi teljesítményre nem adtak lehetőséget. A kodályi prozódia követése és a szöveg minden változtatástól és melizmáktól mentes megzenésítése nagyarányú ritmikai hasonlóságot eredményezett az egyes művek között, ezt pedig tetézte a sztereotip dallamfordulatok gyakori előfordulása. Míg az átlagos ordinárium két sorban írt orgonalettét, melynek felső szálama az énekszólam kettőzése, addig az igényesebb komponisták (például Kodály, Halmos, Lisznyay, Koloss és Bárdos) az énekszólamot az orgonától külön sorban írták.”³¹

Ebben a kritikus hangú korszakban már benne van a 2020-as 52. Budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszusra (továbbiakban: NEK) ordináriumpályázatának szükségessége: az elmúlt 40 évben nagyon kevés igazán értékes népnyelvű kompozíció született, és pont az értékesebbek nem mentek át a gyakorlatba, vagy nem is ismerték azokat (pl. Koloss István Magyar miséit), kivételt ez alól a Kodály-ordinárium képez, mint „mérőzsinór”, amelyet az igényesen éneklő egyházközségekben rendszeresen hallani.

Magyar nyelvű népmisekiadások a Szent István Társulat (továbbiakban: SziT.) gondozásában³² és magánkiadásokban:

Kodály Zoltán: Magyar mise, 1966.³³ Az egyik legnagyobb példányszámban kiadott ordinárium: 1966; 1967; 1972; 1986, partitúra összesen 7500 pld., szólamkották 1966, 1967, szólamkotta összesen 35000 pld.

Halmos László: Magyar mise, 1966.³⁴ Megjelenése SziT. 1967, 1972, összesen 4000 pld.³⁵

Szigeti Kilián: Missa Hungarica, 1966; Missa Brevis Hungarorum: 1969.³⁶ Kiadás: SziT. 1972; 1977; 1987; 1993, összesen 9000 pld.³⁷

³¹ HORVÁTH: *i. m.* (2017), 140–141.

³² Az adatszolgáltatásért köszönet Siklósi Péternek, a Szent István Társulat Kiadó munkatársának.

³³ HORVÁTH: *i. m.* (2017), 152–154.

³⁴ Uo. 157–158.

³⁵ Halmos László 1954-ben már írt egy magyar nyelvű népmiséit (Szent Ferenc-mise). Uo., 33.

³⁶ Uo., 154–155.

³⁷ Az interneten megtalálható és letölthető Benedek András 2019-ben készített kottagrafikája a *Szigeti-mise* MARÓTI Gábor és KOVÁCS Szilárd Ferenc harmonizációjával (2016): <http://liturgikus-orgonazene.bloglap.hu/oldalak/orgonakottak-38199/>.

Ottó Ferenc (1904–1976): II. Magyar mise, 1966.³⁸ Kiadás: SZIT. 1971, 2000 pld.
Lisznyay Szabó Gábor: Boldogasszony mise, 1967.³⁹ A „Boldogasszony anyánk” népének dallamára. Kiadás: SZIT. 1968; 1976, összesen 4000 pld.

Dr. Hergenröder Miklós: Pécsi mise, Pécsi gyásmise, 1968. SZIT.-kiadás 1969, 2000 pld.⁴⁰

Koloss István: Magyar misék, 1967–1968. Kiadás: megjelent nyomtatásban a szerző magánkiadásában. Példányszám nem ismert.⁴¹

Werner Alajos: Mercedes mise, 1968.⁴² Kiadás: SZIT. 1969; 1972; 1976, összesen 6000 pld., szólamkotta 1971, 10 000 pld.

Bárdos Lajos: Népmise, 1985⁴³ (saját kompozíciójú vezérdallamra – „Édes Jézus öntsd szívémbé”). Megjelenés SZIT. 1987, 3000 pld.; szólamkotta 1987, 3000 pld.

Koloss István: Mindszenty-émlékmise 1998. dec. – 1999. jan. 5. Kiadás: Márton Áron Kiadó 1999, példányszám nem ismert.

A Szent István Társulat gyűjteményes kiadásai

Misepartitúrák, 1980:

Hergenröder, Kodály, Werner miséi; valamint gregorián tételek: a *Missa de Angelis* (IX. Gregorián mise); a latin mise válaszai; *Salve Regina Mária*-antifóna. Puha fedeles, fűzött kivitel. További utánnomások: 1987; 1990, a három kiadás összesen 6300 pld.

Miseordináriumok:

A *Misepartitúrák* kibővített kiadása, 2013; 2014; 2016. Ez a 2020-as új kiadás közvetlen előzménye. Összeállítója dr. Sztankó Attila. A kiadások spirálozott kötésben jelentek meg, összesen 950 pld.-ban.

Tartalma: *Missa de Angelis*, a latin mise válaszaival, de a *Salve Regina* antifóna nélkül; Bárdos Lajos: *Népmise*; Halmos László: *Magyar mise*; Hergenröder: *Pécsi mise, Pécsi gyásmise*; Kodály Zoltán: *Magyar mise*; Lisznyay Szabó Gábor: *Boldogasszony mise*; Szigeti Kilián: *Missa Hungarica* és *Missa Brevis Hungarorum*; Werner: *Mercedes-mise*.

Ez a kiadás a legtöbb, a 60-as évektől megjelent misekompozíciót tartalmazta már. Több nagy hibája volt azonban:

- a régi kották kottaképét vette át, nem készült új kottagrafika;
- a nyomtatás minősége rendkívül rossz volt, pixeles, alacsony felbontású (valószínűleg szkennelt) kottákból;
- gyenge, intenzív használatot nem bíró spirálkötés.

³⁸ HORVÁTH: *i. m.* (2017), 98.

³⁹ Uo., 158.

⁴⁰ A benne lévő gregorián anyag az 1972-es SZIT.-kiadás utánnomása, Bárdos Lajos közreadása. A műről lásd még: uo., 157–158.

⁴¹ Uo., 159–160. A kézirat talán a hagyatékban lehet (Dékány A.).

⁴² Uo., 155–156.

⁴³ Uo., 25.

A Szent István Társulat által kiadott zeneművek (az SZVU, a *Responzále*, a *Hozsanna* és az *Éneklő Egyház* énekeskönyvek nélkül):⁴⁴

Évszám	Szerző	Kiadvány	Példányszám	Ár
1966	Kodály	<i>Magyar mise</i> partitúra	2500	10 Ft
1966	Kodály	<i>Magyar mise</i> szólamkotta	30 000	2 Ft
1967	Kodály	<i>Magyar mise</i> partitúra	1000	10 Ft
1967	Kodály	<i>Magyar mise</i> szólamkotta	5000	2 Ft
1967	Halmos László	<i>Magyar mise</i>	2000	10 Ft
1968	Lisznyai Gábor	<i>Boldogasszony mise</i> zenemű	2000	7 Ft
1968	Kodály	<i>9 ének</i>	3000	7 Ft
1969	Hergenröder Miklós	<i>Pécsi mise</i>	2000	12 Ft
1969	Szigeti Kilián	<i>Misse Hungarica</i> zenemű	2000	12 Ft
1970	Werner Lajos	<i>Missa Mercedes</i>	2000	3 Ft
1970		<i>Templomi énekrend (1971-re)</i>	4000	2 Ft
1971	Werner Lajos	<i>Missa Mercedes</i> szólamkotta	10 000	2 Ft
1971	Ottó Ferenc	<i>II. Magyar mise</i>	2000	3 Ft
1972	Halmos László	<i>Magyar mise</i> (2. kiadás)	2000	10 Ft
1972	Kodály Zoltán	<i>Magyar mise</i> partitúra	1000	10 Ft
1972	Werner Alajos	<i>Missa Mercedes</i>	2000	3 Ft
1972	Szigeti	<i>Missa Brevis</i>	2000	8 Ft
1973	Bárdos	<i>Missa de Angelis</i>	4000	50 Ft
1976	Lisznyai Gábor	<i>Boldogasszony mise</i> (2. kiadás)	2000	7 Ft
1976	Werner	<i>Mercedes-mise</i> (3. kiadás)	2000	3 Ft
1977	Szigeti Kilián	<i>Missa Hungarica</i>	2000	10 Ft
1977	Szigeti Kilián	<i>Missa Brevis Hungarorum</i>	2000	10 Ft
1980		Misepartitúrák	3000	50 Ft
1986	Kodály Zoltán	<i>Magyar mise</i>	3000	8 Ft
1987	Bárdos Lajos	<i>Népmise-organapartitúra</i>	3000	15 Ft

⁴⁴ A táblázatot a Szent István Társulat Kiadó engedélyével közlöm.

Évszám	Szerző	Kiadvány	Példányszám	Ár
1987	Szigeti Kilián	<i>Missa Hungarica</i>	3000	15 Ft
1987	Bárdos Lajos	<i>Népmise-énekszólam</i>	3000	6 Ft
1990		Misepartitúrák	3000	60 Ft
1993	Szigeti Kilián	<i>Missa Hungarica</i>	2000	55 Ft
2000		Misepartitúrák / kotta	300	430 Ft
2013	Sztankó Attila (szerk.)	<i>Miseordináriumok</i>	150	1500 Ft
2014	Sztankó Attila (szerk.)	<i>Miseordináriumok</i>	500	1500 Ft
2016	Sztankó Attila (szerk.)	<i>Miseordináriumok</i>	300	1600 Ft
2020	Sztankó Attila (szerk.)	<i>Miseordináriumok</i>	1000	5900 Ft

A Szent István Társulat 2020-as új ordináriumgyűjteménye

A 2016-os gyűjtemény után megérett az idő egy teljesen új misepartitúra-könyv kiadására.

Az okok:

- A kiadások gyorsan elfogytak, állandó hiánycikk volt. Az egyes miséket nem, vagy már csak antikvár lehetett kapni, így szkennelt másolatok formájában terjedtek az interneten.
- Több régi és értékes új népmise-kompozíciók közkinccsé tétele.
- Szébb és korszerűbb, egységes kottakép igénye.
- A 2020-as NEK-re készülve egy megújult és kibővített kiadvány igénye merült fel. Ehhez csatlakozva a NEK ordináriumpályázatán díjazott művekből válogatás közrebocsátása, ugyanakkor a
- XX. és XXI. században keletkezett, de eddig ki nem adott vagy nehezen hozzáférhető ordináriumok megjelentetése.

A munka időben 2 szakaszra oszlott:

1. 2018 őszétől 11 ordinárium munkáit kezdtem el (Bárdos; Halmos; Hergenróder; Kodály; Koloss 1-2; Lisznyay; Sapszon; Szigeti; Werner; Missa Mundi (amelynek *Kiss Zsuzsanna* általi harmonizációja párhuzamosan készült a kottagrafikával, rengeteg javítással). A határidő 2019 húsvét lett volna. A nyomdakész anyag el is készült, kiadói torlódás miatt azonban csúszott a nyomdába kerülés. Másik indok volt, hogy az eucharisztikus kongresszusra jelenjen meg a gyűjtemény.

2. 2019 nyarán a szerkesztő Sztankó Attila kérésére újabb 3 szerző miséjének munkáit kezdtem el: Horváth István; Kovács Szilárd; Varga László kompozícióit. A határidő 2019. karácsonyra módosult. Varga László kifejezett kérése volt, hogy szólamkotta is legyen a művéhez. Mivel ha csak az ő miséjéhez adunk szólamkottát, az felemás lett volna, így összesen 8 miséhez készítettem el ezeket pótlólagosan 2019 őszén.

Ezek azok a misék, amik többszólamúak is (kórus közreműködését igénylik), vagy nagyon újak, vagy nehézségük indokolta: Horváth; Kodály; Koloss: *Magyar misék*; Koloss: *Mindszenty*; Kovács; Lisznyay; Sapszon; Varga. 2019. karácsonytól újabb kiadói torlódás miatt tolódott a megjelenés. Végül 2020. március 6-án jelent meg a mű.

Új művek a 2013–2014–2016-os kiadásokhoz képest – 7 db

Koloss István: Magyar misék (1967–1968): egyszólamú népmise orgonakísérettel. Egy ordináriumciklus, amelyből szabadon lehet a misére a tételeket összeválogatni: 3 *Kyrie*, 2 *Gloria*, 3 *Sanctus*, 2 *Agnus Dei*, összesen 10 tétel. Mivel az eredeti 1968-as kotta nem volt elérhető, ezért nincs is köztudatban, pedig kora jelentős és előremutató alkotása.⁴⁵ Ősbemutatójának idejéről nem tudni. Orgonakíséreteinek nehézsége Kodály miséjével vetekszik (pedálhasználat nélkül lejátszhatatlan, sok a tágfekvés), sőt, talán felül is múlja azt több tételnél. Viszont az énekszólamai nagyon jól énekelhetőek. A kottagrafika teljesen új.

Koloss István: Mindszenty-émlékmise (1998): vegyes kari mise orgonakísérettel, kibővítve felajánlási és kimenőre a „*Meghurcoltatás*” tételekkel. A szerző szándékának megfelelően a 4 ordináriumtétel egyszólamú népmiseként is előadható. Felkészült kórust és orgonistát igényel. Kottagrafikája teljesen új.

Horváth István: Magyar mise (2017): hivatalos kiadása nem volt. Ősbemutató: Balatonlelle, 2020. február 9., CapPuccini Kórus, vez. Szili Zoltán, org. Bothné Vörös Katalin. 4 bemutatóalkalom a Covid-járvány miatt elmaradt. Előadták még: kaposvári székesegyház 2020 húsvétján; a Harmat Artúr Központi Kántorképző (HAKK) Te Deumán, a Bp. Egyetemi templomban 2021. július 27-én. Mivel semmilyen formában nem volt kiadott kottája idáig, ezért még nem ismert. A háromszólamú mise népmiseként is énekelhető egy szólamban. Music xml fájlból formázva, javítva és dinamikai jelzésekkel kiegészítve készült a szerző instrukcióinak megfelelően.

Kovács Szilárd Ferenc: Magyar mise (2011): NEK-díjazott mű: „*kiemelkedő zeneszerzői megoldásaiért, különleges harmóniavilágáért*”. Ősbemutató: Debrecen – időpont nélkül. A szerző bevezette a liturgikus gyakorlatba. Vegyes kari változatban is elkészült és elérhető, ennek ősbemutatója: Vál, 2012. április 30., előadta a Psalterium Hungaricum Vegyes Kar, vez. Arany János, org. a szerző. Arany János többször is előadta, pl. Szekendi Tamás gyászmiséjén. A népmise használatáról több helyről van információ, de a határon túl is éneklik már (Kézdivásárhely, Kolozsvár). A szerző saját kottagrafikájával az interneten terjesztette mindkét verziót. A zenei anyagon nem, a kottaképen sok módosítás történt. Kottája music xml fájlból formázva készült, javítva a szerző instrukcióinak megfelelően.

⁴⁵ Egy eredeti nyomtatott példánya Sztankó Attilánál van, én ennek szkennelt változatából dolgoztam.

Sapszon Ferenc: Missa Hungarorum (2000, 2018): első kiadás: Kodály Zoltán Magyar Kórusiskola, 2018. Ösbemutató: 2018. okt. 14., Újpest-Kertváros, Szent István-plébániatemplom; előadta a Laudate Énekkar, vez. Vízy Judit, org. km. Faragó Ákos. Egy szólamú népmise orgonakísérettel. A 2020-as SZIT.-kiadásban több változtatás történt a zenei anyagban is: az orgonakíséretben szólamok betoldása; *Agnus*ban ritmikai kiegészítések és új utójáték; tempó- és dinamikai jelkiegészítések. A SZIT.-kiadás teljesen új kottagrafika.

Varga László: Magyar mise (2018): NEK-díjazott mű: Varga László atya Magyar miséje a bírálóbizottság által közzétett indoklás szerint „*a magyar hagyományokban gyökerező hangütéséért és biztos formálásáért*” lett díjnyertes alkotás. Megszólaltatható hangszer nélkül; manualiter orgonakísérettel; pedálos orgonakísérettel. Hivatalos kiadása nem volt, amatőr készítésű partitúra az Internetről letölthető. Vegyes kari, valamint 3 rézfűvőossal és timpanival kiegészített változata is van. Ösbemutató (hangszeres): Váci székesegyház, 2018. november 25., előadó a Váci székesegyház kórusa, vez. a szerző, org. dr. Bednarik Anasztázia, de már több helyen éneklik (a HAKK 2020 július 24-i Te Deumán is megszólalt a Bp.-i Piarista kápolnában, valamint Nógrádban több helyen, Szeged környékén, Dunaharasztiiban használják). Kottája music xml fájlból volt formázva, javítva a szerző instrukcióinak megfelelően.

Gregorián Missa Mundi: latin szövegverziók is helyet kaptak benne. *Kiss Zsuzsanna harmonizálta.* Az ÉE-ben található könnyű ordináriumtételeket gyűjtöttük egybe. A könnyű gregorián misesorozat bekerülésének a praktikus okokon kívül az az oka, hogy egy ilyen kiadványból nem hiányozhatott az egyház hivatalos éneke, a gregorián. Teljesen új kottagrafika.⁴⁶

Népeének-paródiák és -motívumok előfordulása a kiadott népmisékben

Népeénekek és énektörödékek több szerző ordináriumában is előfordulnak:

Bárdos miséjében saját komponálású ének, az „*Édes Jézus öntsd szívembe...*” dallamtörödékei a vezérmotívum: a szerző ajánlja is, hogy hangozzék el a szentmise keretében ez a népeének.

Lisznyay Boldogasszony miséjében a vezérmotívum: a „*Boldogasszony Anyánk*”; a Glóriában a „*Jertek, keresztény hívek...*” dallama is megjelenik:⁴⁷

⁴⁶ Más gregorián ordinárium, miseválaszok és -énekek azért nem kerültek be a gyűjteménybe, mert a készülő Új Népeénektárban lesznek ezek elérhetőek kísérettel együtt.

⁴⁷ BALATONI Sándor: *A kórus és az orgona árnyékában – Lisznyay Szabó Gábor életművének rendszerezése és elemzése* – DLA-értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola, 2016. <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/17527> (utolsó letöltés: 2021. 01. 18), 17. A „*Jertek, keresztény hívek*” dallam megjelenése talán nem véletlen itt: utalás lehet miseénekeink *Gloria* versszakára (kieg. Dékány András).

Az eredeti kéziratok alapján több verziója van a misének, melyek a nyomtatott kiadásokba nem kerültek bele. Az *Agnus* tétel gyászmiseverziójának előjátéka a „*Gyászba borul egék*” Mária-gyászének dallamát tartalmazza.

1. ábra: Lisznyay: Boldogasszony miséjének Gloria tételében megjelenik a „Jertek, keresztény hívek” népének első sora

KAR

Kar
♩=88
Jer-tek, ke-resz-tény-hí-vek, az Is - tent dí - csér - ni,

És a föl-dön bé-kesség a jó - a - ka - ra - tú em-be-rek - nek.

Koloss István Magyar miséinek Sanctus III.-jában: az „Áldunk téged, ó anyagi kenyér...” refrénje szerepel teljes egészében:⁴⁸

2. ábra: Koloss: Magyar misék, Sanctus III.-ban lévő népének-paródia

Népének

Szent vagy, szent vagy, szent _ vagy, te min - den - nél szen - tebb vagy!

Ének

Maestoso
Szent vagy, szent vagy, szent _ vagy, min - den - ség U - ra, Is - te - ne!

Légy ál - dott e _ szent - ség - ben, rejt - ve _ ke - nyér szá - né - ben!

Di - cső - sé - ged be - töl - ti a me - nyet és a föl - det. Ho - zsan - na a ma - gas - ság - ban!

Légy ál - dott e _ szent - ség - ben, rejt - ve _ ke - nyér szá - né - ben!

mp
Ál - dott, ki az Úr ne - vé - ben jó. Ho - zsan - na a ma - gas - ság - ban!

A Werner *Mercedes-mise* dallamrejtvényei: alapja Baróti István személyes közlése Sztankó Attilának, illetve nekem. Ezekre az elrejtett dallamokra maga Werner atya hívta fel Baróti figyelmét, így adta tovább Baróti István néhány tanítványának ezeket az információkat.

Egyet jeleztem a kottában a hétből, a *Sanctus - B.A.C.H.-motívumát*:⁴⁹

⁴⁸ Ez annyira nyilvánvaló volt, hogy közöltem, bár a szerző kiadásában nincs jelezve.

⁴⁹ Ennek oka: már a nyomdába leadás után értesültem a többi eldugott dallamról dr. Sztankó Attilától.

3. ábra: Elrejtett B.A.C.H.-motívum Werner: Mercedes-mise Sanctus tételében

14 Ho - zsan - na a ma - gas - ság - ban!

34

A Kyriében a „Boldogasszony Anyánk” kezdőhangjai vannak elrejtve, valamint a XI. gregorián mise „Kyrie” kezdőmotívumára való utalás:⁵⁰

4. ábra: Werner Alajos: Mercedes-mise, Kyrie: a Boldogasszony Anyánk és a XI. gregorián mise motívumai

Előjáték: **Molto sost.** XI. mise, Kyrie: 1968. IX. 24.
 Ky - ri - e Nép: U - ram,

Bol - dog asszony A - nyánk. Bol - dog

Man.

5 ir - gal - mazz! U - ram, ir - gal - mazz! U - ram, ir - gal - mazz! _____

asz - szony A - (nyánk...)

Ped.

Az Agnus Dei-ben: „A fényes Isten arcot”; „Boldogasszony Anyánk”; „Győzhetetlen én köszálom”; „Édes Jézus, neked élek” dallamtöredékei jelennek meg dallamrejtvényként:

⁵⁰ HORVÁTH: i. m. (2017), 156.

5. ábra: Dallamrejtvények Werner Alajos: Mercedes-mise Agnus Dei tételében

Előjáték:
Sostenuto

Nép: Is - ten Bá - rá - nya, *A fé - nyes* Te el - ve - szed a

Man. *Ped.*

5 *Is - ten* *ar - cot...* *Ma - gyar - or - szág -*
vi - lág bú - ne - it: ir - gal - mazz né - künk! Is - ten Bá - rá -

Győz - he *tet - len...*

10 *ról...* *A fé - nyes* *Is - ten* *ar - cot...*
nya, Te el - ve - szed a vi - lág bú - ne - it: ir - gal - mazz

14 né - künk! Is - ten Bá - rá - nya, Te el - ve - szed a vi - lág

Édes *Jé - zus, ne - ked* *é - (lek...)*

35

Szöveg és szövegjavítások

A szövegeket egységesítettük és javítottuk (tagoló- és hangulatjelek, kis- és nagybetűk). Kivételt képeznek azok a tételek, amelyeknél a mai hivatalostól kissé eltérő szöveget használt a szerző (pl. Koloss, Kodály miséinek **Sanctus** tételeiben). Ezeknél a dallam és a ritmus megváltoztatása nélkül nem lehetett az egységes szöveget bevezetni.⁵¹ A Kodály: *Magyar misében* mindenütt a „Ki” szót „Te”-re változtattuk a mai hivatalos szöveg szerint.

⁵¹ A Glória hivatalos fordításában lett volna egy változtatás 2019-ben a *Római Új Misekönyv* munkálataihoz kapcsolódóan, amelyet végül is az MKPK nem hagyott jóvá: „...és a földön békeesség a jóakarátú embereknek” - helyett lett volna: „...és a földön békeesség és jóakarátú embereknek”.

Dallami és ritmikai javítások

A gyűjtemény sajnos *nem kritikai kiadás*. Ezt lehetetlenné tette az eredeti kéziratok meglétének hiánya. Ez alól Koloss István *Mindszenty-émlékmiséje* a kivétel, amelynek letisztázott kéziratát még a szerzőtől kaptam. Az ebben található kottakép és az első, Márton Áron Kiadó általi kiadás között a Felajánlás és a Meghurcoltatás tételekben jelentős eltérés volt. A Felajánlás tételnél lévő enharmonikus modulációt mindkét forrás szerint közöltem, a Meghurcoltatás tétel „*Boldogasszony Anyánk*” codáját pedig az 1. kiadás szerint, mely már egy későbbi, javított változat lehetett, lépegető 8-ad basszus szólammal. Az első nyomtatott kiadásból hiányzó, de a kéziratban szereplő ad libitum „orgonacodát” is beillesztettem e tétel végére:

36

6. ábra: Koloss: Mindszenty-émlékmise – az orgonacoda kézírata és a nyomtatásban megjelent változat a „Meghurcoltatás” tételből

The image displays a musical score for the 'Meghurcoltatás' section of the 'Mindszenty-émlékmise' by Koloss. The score is divided into two parts: 'CODA Lento' and 'Attaca Orgona Coda (ad libitum): *'. The 'CODA' part features vocal staves for Soprano (S), Alto (A), Tenor (T), and Bass (B) with lyrics in Hungarian. The 'Attaca' part features organ staves for Organ (Org) and Pedal (Ped). Handwritten annotations in Hungarian are present above the vocal staves, such as 'A mise bűnélei énekelhetőek egy szólamban.' and 'A zene kétféle szólambeosztása:'. The organ part includes a 'Coda' section with a 'Coda' sign and a 'Coda' sign.

Azokban a misékben, amelyekben kérdés merült fel bármilyen szempontból, a kéziratok felkutatására több kísérlet történt, de mint a kottagrafikával megbízott, erre nem is vállalkozhattam idő és kapcsolatok hiányában sem. Több kérdéses hely miatt szükség lett volna a kéziratokra. Pl. Halmos miséjének tenorszólamhiányai, amelyek igen furcsák; Werner Glóriában (26. és 30. ütem alt szólam) kérdéses módosítójelek;⁵² a Bárdos-mise Glóriában egy hanghibát Tardy László javított még a szerző közlése nyomán.

A kortárs miséket maguk a szerzők korrektúrázták: Horváth István; Kovács Szilárd Ferenc; Sapszon Ferenc; Varga László, illetve a Missa Mundi harmonizációját készítő

⁵² Erre Kovács Szilárd Ferenc hívta fel a figyelmemet.

Kiss Zsuzsanna végezték. Ezekben minden dinamikai, tempó-, frazeációs és agogikai jelzés a szerzők szándékának megfelelő, valamint a tördelés és egyéb grafikai jelek is egyeztetve lettek.

A már nem élő szerzőknél az általam ajánlott dinamikai jeleket, fermátákat pótoltam: (), illetve [] jelekbe téve azokat.

A *Kodály-mise* Glóriájában néhány helyen ún. „biztonsági módosítójelet” alkalmaztam, amelyek zárójelbe kerültek.

Gregorián és gregoriánszerű dallamok ritmikai javítása

- Ahol gregorián intonáció volt, ott a 8-ad száras kottát sima „bogyók”-ra cseréltem, az utolsó hangon mora vocisszal (*Lisznyay-, Szigeti-mise*).
- Intonációs formulák javítása: pl. egy szótagú szavaknál hajlítás a pesben.
- A gregorián, illetve a „neogregorián” tételek több helyen is javításra kerültek az újabb gregorián átírás szabályait alkalmazva és a prozódiai, hangsúlyhibákat javítva (pl. hajlítások; gerendázások javítása, quilisma és quilisma scandicus jelzése). A hiányzó kötőívek is pótolva lettek.⁵³

37

7. ábra: Gregorián átírás és kötőívek javítása Hergenröder Miklós: Pécsi mise Elbocsátás tételében

Hergenröder 1969, 1980-tól:

A musical score for the 'Elbocsátás' section of the Pécsi Mass by Miklós Hergenröder. The score is in 3/4 time and features a vocal line with lyrics and a piano accompaniment. The lyrics are: "A szentmise véget ért. Menjetekek béké-vel! Istennek legyen hála! Alle-lu - ja, alle - lu - ja!". The piano accompaniment consists of a simple harmonic accompaniment.

SzIT. 2020:

A musical score for the 'Elbocsátás' section of the Pécsi Mass by Miklós Hergenröder, showing a 3/4 time signature and lyrics: "A szentmise véget ért. Menjetekek béké - vell! Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja! Istennek legyen há - la! Al-le-lu - ja! Al-le - lu - ja!". The score is in 3/4 time and features a vocal line with lyrics and a piano accompaniment. The lyrics are: "A szentmise véget ért. Menjetekek béké - vell! Al - le - lu - ja, al - le - lu - ja! Istennek legyen há - la! Al-le-lu - ja! Al-le - lu - ja!". The piano accompaniment consists of a simple harmonic accompaniment.

⁵³ Ennek oka az lehetett, hogy az 1960-as, 1970-es években még a régi solesmes-i gregorián ritmuselmélet szerint írták át a quadrát notációt modern kottára: az „ictus” jeleknek megfelelően és az arsis-thesis szabályait betartva 2-es, 3-as ritmusegységekre bontva a dallamot. Mára ez az elmélet elavulttá vált, mivel a szöveg ritmusát, értelmezését és a dallammal való egységét nem veszi figyelembe.

A „Miatyánk” dallama a szöveggel együtt javítása került a Hergenróder misében (pl. a „mindennapi kenyerünket...” résznél).

Kottagrafikai munka és kottakép

A kötet a Sibelius kottagrafikai programmal készült, Opus standard kottafonttal. Ennek a programnak igen szép a kottaképe, és a kottafontjainak grafikája is messze jobb, mint más programoké.⁵⁴

A kottázandó anyag nagyon változatos lévén (az egy-kétsoros kottától a bonyolult partitúráig) a Sibelius-program formázási sajátosságai miatt nem lehetett egybeszerkeszteni az egész kötetet, de az egyes miseciklusokat sem.⁵⁵ Formázási szempontból tételenként kellett általában dolgoznom, a pdf állományokat utólagosan összefűzve, margón kívüli tájékoztató oldalszámokkal.⁵⁶

Az oldalszámokat, a kiadói információkat, az előszót, a tartalomjegyzéket, a „*vacat*” (üres) oldalakon lévő képeket a kiadó munkatársa, Siklósi Péter szerkesztette.

A kottakép az eredeti kiadásokhoz lehetőleg megegyező: a cezúrák, a hangsúly- és agogikai jelek, a kettősvonalak grafikái és helye nem változott. Ugyanakkor törekedtem az egységességre minden kottagrafikai elemnél és a méretezésben, ez ugyanis az előző gyűjteményes kiadásokban minden misénél más volt.

Sokszor kényszerültem az előző kiadások alapvető kottagrafikai hibáinak kijavítására is (pl. „szárazások”, kottafejek pozícióinak javítása, összecúsúzó szótagok, hiányzó kötőívek stb.):

8. ábra: Szárazási hibák javítása

The image shows three pairs of musical staves illustrating corrections for 'szárazások' (dryness) in a score. Each pair consists of a vocal line and a piano accompaniment line. The first pair shows a correction to the placement of a note and its corresponding lyric 'ma - gas -'. The second pair shows a correction to the placement of a note and its corresponding lyric 'ma - gas'. The third pair shows a correction to the placement of a note and its corresponding lyric 'Bá - rá'. The corrections involve adjusting the vertical alignment of notes and rests to ensure they are properly connected and aligned with the lyrics.

⁵⁴ A kiadó A4-es formátumot, 20 mm-es margókat, a kottasorok (blokkok) között max. 25 mm-es sortávolságokat, Cambria betűtípust határozott meg. Rengeteg kísérletezgetés és átformázás után sikerült egy egységes méretrendszert megvalósítanom, mely a kritériumoknak megfelelt, szép kottaképet adott és az énekszövegek olvashatósága is jó lett. Az új katolikus Népénekvár is a Sibelius-programmal és fontkészlettel készül Cambria betűtípussal, az ebben szereplő magyar gregorián kották is a Sibelius-programból átvett Opus fontból gyártott új Jubilate fontkészlettel készülnek. Így egységes képe lesz a SzIT. által kiadott új katolikus kottás kiadványoknak.

⁵⁵ A Sibelius-programban csak az első és az utána következő összes többi oldalra lehet formázási értékeket megadni, pl. oldalanként változó margó sem lehetséges. Nehézséget jelent, hogy a formátum manuális állításakor egy bizonyos határ után a sorok „összeugranak” az egész dokumentumban.

⁵⁶ Akinek volt dolga kottagrafikai programokkal – még ha az a program profi is –, tudja, hogy a formázás sokszor többszörösen időigényesebb, mint a kottabevitel. A Sibeliusnak pl. nincsen vízszintes vonalzója, csak a függőleges értékeket jelzi ki, így az egyes elemek távolságának beállítására csak a monitorra tett vonalzóval nagy nagyításban lehetséges; a gerendák hosszát manuálisan kell egyformára igazítani és a szótagok közti szótagvonalakat is egy bizonyos pontmérettől nem állítja középre a program, ezt is egyenként kell megtenni, közben a betűközöket is állítani kell.

A kottasorok tördelésénél nem vettem figyelembe az eredeti kiadásokat, számos helyen a szellősebb kottakép vagy a lapozhatóság miatt változott a sortörés, illetve az egy sorban lévő ütemek száma. A Bárdos-misében az ujjrendeket megtartottam.

Néhány misében a manualiter játék könnyítésére közepszólam-átvevő jelekkel egészítettem ki a kottát (pl. Hergenröder Miklós miséiben).

A korrektúrázásban a szerzőkön kívül segítségemre voltak: a kiadó részéről Siklósi Péter; Sztankó Attila, a kötet szerkesztője; Kája Sándor (Gödöllő-Máriabesnyő); Moozer János (Mezőkövesd); Pásztor Attila (Budapest); Tardy László (Budapest); Tóth Ernő (Szombathely).

A kottagrafikai korrektúrát Toser Dániel végezte, akitől rengeteg tanácsot kaptam. Az ő segítségével nélkül nem lett volna ilyen szép a kottakép. Mindannyiuknak ezúton is köszönöm az áldozatos munkáját!

Zárszó

Az *Ordináriumgyűjtemény* megújítása mindenképpen mérföldkő a katolikus egyházi kottakiadásban. Reményeink szerint a következő kiadásokban a kötet további misékkel bővíthet, az Új Népének-tárral pedig kiegészítik majd egymást. Bár biztosan vannak hibái és hiányosságai, de a könyv nyomdai és könyvkötészeti kidolgozása, a kemény táblás fűzött műbőr-kötés szépséget és tartósságot sugároz. A benne lévő művek értékelésétől eltekintenek, az idő majd megmutatja, mi megy át a gyakorlatba a sokféle nehézségi szintű és zenei értékű régebbi és újabb misékből. A gyűjtemény 14 ordináriuma mindenképpen jó válogatási alapot ad a felhasználóknak. A szerkesztő, Sztankó Attila atya kötetajánlójából idézve: „Az előző kiadáshoz hasonlóan fontosnak tartottuk a sokféleséget, amely a hangvételben, de a zenei megformálás szintjén is megmutatkozik. Találhatók a gyűjteményben a nép általános használatában bevált ordináriumok, de olyan művek is, amelyekből kisebb vagy éppen nagyobb zenei képzettséggel rendelkező kántorok, egyházzeneészek, de templomi kórusok is nagy haszonnal válogathatnak. Továbbra is érvényesnek tekintjük Werner Alajos atya az Éneklő Egyház könyvében írtakat: »különösen [...] fontos, hogy szépen zengő templomaink és nemzeti lélekből éneklő tömegeink legyenek [...] szociális és esztétikai szempontból az egyházi népének a keresztény közösség legszebb megnyilvánulása és legnagyobb összetartó ereje.« Ezen gondolatok jegyében indítjuk újtárra a megújult Mise-ordináriumok kötetet Isten nagyobb Dicsőségére.”

Irodalomjegyzék

- *A Római Misekönyv Általános Rendelkezései* (RMÁR). Bp., Szent István Társulat, 2014.
- AGUSTONI, Luigi: *A gregorián ének*. Ford. JAKABFFY Tamás, Bp., Gregorián Társaság, 2010.
- BALATONI Sándor: *A kórus és az orgona árnyékában – Lisznyay Szabó Gábor életművének rendszerezése és elemzése – DLA-értékelés*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar Doktori Iskola, 2016.
- GILÁNYI Gabriella: *A latin egyszólamú liturgikus ének Magyarországon a 18. században = DOMOKOS Mária et al.: Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon. Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez, 2. Szerk. SZACSVAI Kim Katalin, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017.*

- HORVÁTH Márton Levente: *Egy műfaj illegálításban – Miskompozíciók Magyarországon 1949 és 1969 között*. Bp., LFZE Egyházzene Tanszék, 2017.
- KOVÁCS Andrea: *A többszámú miseordináriumok helye az egyházi esztendőben = „Inter sollicitudines” – Tudományos ülésszak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján*. Főszerk. DOBSZAY Ágnes, Bp., MTA TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2006.
- KOVÁRI Réka: *Gregorián énekek a Károni Cationale kiadásaiban = „Inter sollicitudines” – Tudományos ülésszak X. Pius pápa egyházzenei motu propriojának 100 éves évfordulóján*. Főszerk. DOBSZAY Ágnes, Bp., MTA TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2006.
- *Magyar Katolikus Lexikon*. Főszerk. DIÓS István, Bp., Szent István Társulat, 2002.
- PAPP Ágnes: *A mise állandó énekei magyarul az 1674-es Cantus Catholiceben = Népének és gyülekezeti énekek a 17. századi Magyarországon*. Szerk. SZÁDOCZKI Vera, Bp., MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017.
- PAPP Ágnes: *Ki volt az 1674-es kassai Cantus Catholici szerkesztője? = Tükröződések, Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zenetörténész tiszteletére*. Szerk. SZALAY Olga, Bp., L'Harmattan, Könyvpont, 2012, 515–533.
- PAPP Géza – PAPP Ágnes: *A katolikus egyházi népének a 18. században = DOMOKOS Mária et al.: Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon. Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez, 2. Szerk. SZACSVAI Kim Katalin, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017, 149–186.*
- RAJECZKY Benjámin: *Mi a gregorián?* Bp., Zeneműkiadó, 1981.
- SZÁDOCZKI Vera: *Szentmihályi Mihály Egyházi énekes könyvének kéziratai = Litteris vincimur – I. Scriptorium konferencia, Vác, 2017. május 11–12.* Szerk. BOROS István, TAKÁCS László, Bp., Szent István Társulat, 2018.
SZÁRAZ Orsolya: *Missziós énekeskönyv a 18. századi jezsuita népmisziókban = In via eruditionis: Tanulmányok a 70 éves Imre Mihály tiszteletére*. Szerk. BITSKEY István, FAZAKAS Gergely Tamás, LUFFY Katalin, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2016.
- SZELESTEI N. László: *A hívek szentmiseimádságai a kora újkorban = Misztika a 16–18. századi Magyarországon V. füzet*. Szerk. BOGÁR Judit, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar, 2013.
SZELESTEI N. László: *Az Énekek könyve és Anyos Pál = Iskolakultúra, 2013/3–4.*
- SZELESTEI N. László: *Egyházi énekeskönyveink reformja 1800 körül = Irodalom és Lelkiség, Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok*. Szerk. SZELESTEI N. László, Bp., MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013.
- TARDY László: *A magyar katolikus egyházi zene és ének (1945–1985) = Összhang, Válogatás Tardy László egyházzenei írásaiból*. Szerk. SZALAY Olga, Bp., Budavári Nagyboldogasszony Főplébánia, 2018.
- TARDY László: *Mondott és énekelt miseformák a zsinat előtt és ma. Összhang, Válogatás Tardy László egyházzenei írásaiból*. Szerk. SZALAY Olga, Bp., Budavári Nagyboldogasszony Főplébánia, 2018.
- WATZATKA Ágnes: *Mária Terézia, a jezsuiták és az első közismert miseének = Magyar Egyházzene XIII, 2005/2006.*

Mezei János

Az egyházzene-oktatás örök kérdései, avagy énekes iskolás képzés ma Magyarországon

(repertoár és módszer a Budapesti Énekes Iskolában)

A kissé talán fellengzősnek hangzó cím mindenekelőtt azt veti fel bennünk, hogy mi az valójában, amit tanítunk (amit tanítanunk kellene), az alcím pedig azt, hogy mi és hogyan valósítható meg mindebből a mai európai iskolarendszerben, és főként a mai Magyarországon. Valójában tehát arról van szó, hogy mik a mai magyar pedagógiai, művészeti-liturgikus lehetőségek távlatai.

Ha ennek az oktatási formának az eredetét kutatjuk, köztudott, hogy a *Schola Cantorum* eredetileg az első évezredben a római (pápai) liturgikus kórus testületét jelentette: hivatásos férfi énekesek és énekesfiúk együttesét, amelynek tevékenysége a zenés liturgiák méltó végzésére irányult. Ez határozta meg a repertoárt (elsősorban gregorián énekek, később az abból kinövő művészeti polifónia), valamint az oktatási módszert is, amely a fentiekből következően kezdettől fogva gyakorlati célú volt, vagyis az ünnepi szentmise és énekes zsolozsma rendszeres ellátását célozta meg, s ez a késő középkorig Magyarországon is így volt a fennmaradt történeti források tanúsága szerint¹.

Az énekanyag kezdetben a célnak megfelelően kizárólag a gregorián ének gazdag kincstára volt, majd később ezt egészítette ki az abból kinövő művészeti többszólamúság és az európai zeneszerzők legkiválóbb egyházzenei alkotásai.

Feltehetjük most a kissé provokatív kérdést: vajon miért a gregorián ének alkalmas arra ma is, hogy az énekes liturgia alaprétégét képezze?

A következők miatt:

I. Elvi-elméleti alapvetés

– **Jogi szempontból:** a II. Vatikáni Zsinat mint a római egyház saját énekanyagát a XX. században is ezt ajánlja legelsőképben, idézve most a Liturgikus Konstitúciót: a zsinat „továbbra is a gregorián korálist tekinti római liturgia sajátos énekének”, mivel „a szent szövegeket kísérő dallam az ünnepélyes liturgiának szükséges és teljességhez tartozó része. Az egyházi zene tehát nem a liturgia díszítője, nem is hozzátoldás, nem is nevezhető egyszerűen a liturgia aláztatos szolgáló leányának, hanem része és alkotóeleme. Az egyházi zene maga is liturgia, mert célja és rendeltetése is ugyanaz, mint az egész liturgiának: Isten megdicsőítése és a hívek megszentelése.”²

¹ Lásd pl. az Egri Ordináriust: *Liber Ordinarius Agriensis (1509)*. Bp., Musitalia Danubiana Subsidia 1., 2000.

² Konstitúció a szent liturgiáról. *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Bp., Szent István Társulat, 1986. 103.

- **Liturgia- és zenetörténeti aspektusból** ugyanígy igazolható álláspontunk, mivel a liturgikus szövegek és dallamok a zenetörténeti kutatások szerint együtt születtek, együtt kristályosodtak ki és alkották a római egyház liturgiájának későbbi gazdag örökségét.
- **Esztétikai megközelítésből** ez a több ezer tételből álló dallamkincs, aminek szövege főként a Szentíráson alapul – s amely ugyancsak kellő gazdagsággal és árnyalt, differenciált módon tartalmazza az egyház liturgiai-zenei gazdagságát –, itt valóban elmondható, hogy a Biblia szól (méltó módon, megfelelő zenei köntösben) az egyház ajkán. Személyes meggyőződésemen ezen túl, hogy a gregorián ének nem más, mint zenei kinyilatkoztatás: ugyanaz a teremtő lélek működött annak kialakításában, mint maguknak a liturgikus szövegeknek a létrejöttében.
- **Gazdagsága okán** ez a három-négyezer tételből álló dallamkészlet, amely minden szertartáshoz a neki megfelelő dallamtípust, -stílust kristályosította ki a legegyszerűbbtől a legbonyolultabbig, megfelelő szerepet adva a celebráns mellett az énekes szólistáknak (pszalmistának), szkólának (kórusnak) és a gyülekezetnek, teljességgel alkalmas ma is arra, hogy az ünnepi liturgia adekvát zenei köntösét megadja.

Engedjék meg, hogy néhány megjegyzést fűzzek a fentiekhez, olyan, korábbi szemléletünket megváltoztató eredményeket, amelyeket az elmúlt évtizedek kutatásai hoztak felszínre:

1. A kora keresztény évszázadokban minden, ami *közösségi és ünnepi* jellegű közlésmód volt (lett legyen az vallási vagy világi esemény), csakis recitálva, vagyis mai fogalmaink szerint énekelve hangozhatott el, mondja Rajeczky Benjamin a „*Mi a gregorián?*” című könyvében³ (lehetett ez szónoklat, vallási szertartás, de akár a színházi görög kórusok kardala is). De akár a közelmúltig létező mai párhuzamot is hozhatnánk erre: a portékáját kínáló piaci árus, vagy falun még a gyermekkorunkban a híreket kidoboló-hirdető kisbíró, vagy még az egyszeregy tanulása is az iskolában, amely a dallam társítása folytán a memorizálást könnyítette meg!

2. Peter Jeffery amerikai zenetudós tárta fel a XX. század második felében, hogy a gregorián ének és a világ népzeneinek különböző rétegei a legarchaikusabb műfajaikban mélységes és alapvető azonosságokat mutatnak fel, amik az emberiség ősi zenei alaptapasztalaira vezethetők vissza. Ezeket nevezte ő *zenei univerzálidáknak*, amik természetesen, mint mondtam, a gregorián énekben is jelen vannak; éppen ezért alkalmasak arra, hogy bármely kor bármely embere az ajkára vegye.

3. Kodály után és útmutatását követve Rajeczky Benjámin zenetörténeti kutató műhelye – Dobszay Lászlóval és Szendrei Jankával együtt – mutatta ki, hogy a *magyar gregorián*um, a magyarországi kódexekben fennmaradt énekanyag egy *sajátos variáns*t, különleges szint képvisel (éppúgy, mint mondjuk a cseh, a német, a frank, vagy más óitáliai vidékek énekanyaga), s ezért méltán állítható párhuzamba a képzőművészeti vagy építészeti középkori értékeinkkel.⁴

³ RAJECZKY Benjámin: *Mi a gregorián?* Bp., Zeneműkiadó, 1981, 20.

⁴ Vö. pl. *Graduale Strigoniense* (s. XV/XVI) – Musicalia Danubiana 12., 1–2. Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1993.

4. Ugyanők tárták fel – Ferenczi Ilona fiatalabb munkatársuk segítségével –, hogy a gregorián ének közös kincse az európai keresztény-keresztény egyházaknak, hiszen a *protestáns graduálok* tanúsága szerint azok nemzeti nyelven a gregorián dallamkincs jelentős részét átvették és sok esetben saját igényeikhez alakították.⁵

5. Végül pedig azon is el kell gondolkodnunk – ha valaki netán felvetné, hogy miért nem bármi mást (akármit, dilettáns, amatőr énekeket, ha áhítatos lélekkel végezzük) éneklünk, játszunk a templomban –, hogy az Isten oltárához kezdettől fogva mindig *az áldozatok legjavát vitték oda, a primíciát*, és ezt nyilván a szellemi javakkal kapcsolatban is ugyanígy kell értenünk és megvalósítanunk. Nagy tévedése ugyanis a mai közfelfogásnak, hogy azt hiszi: minden leírt, kinyomtatott szöveg irodalom és minden felhangzó ének zene. Ezzel szemben forduljunk inkább ismét a sötétnek mondott középkorhoz:⁶ a középkori céhek ugyanis akkoriban feltékenyen örítették szakmai titkaiikat, tudásukat és csak az lehetett tagja a céhnek, aki a szakmai tudás teljes felvértezésével akart belépni oda, és nem akárki önjelölt.

Forduljunk azonban most szűkebb, a címben jelzett témánk, a Schola Cantorum felé!

II. Történeti áttekintés

Mitől mások ezek, mint a szokásos iskolák és az iskolai kórusok?

A frank-római iskolarendszer európai elterjesztése folytán a középkori scholák örökösei mindmáig a nagyhírű nyugat-európai Schola Cantorumok: Bázisban, Bécsben, Lipcsében, Monserratban és Angliában (Oxfordban, Cambridge-ben, Londonban stb.).

Mind a középkori iskolákban, mind azok későbbi örököseiben kiemelt fontosságú volt a zenei nevelés, hiszen az a *Septem Artes Liberales* (a hét szabad művészet) oktatási formái által öröklődött át Európa-szerte, így Magyarországon is. Hogy a templomi zenei gyakorlaton túl milyen komoly zeneelméleti, esztétikai, filozófiai és teológiai tartalmat közvetített ez az oktatási forma, arról jó képet ad Szalkai László érsek fennmaradt iskolai jegyzete, az úgynevezett Szalkai-kódex.⁷

Ha nem is változatlan formában, de ezen oktatási forma lényegi elemei átmenthetők a mai zenepedagógiai/egyházzenei oktatási gyakorlatba, sőt gazdagíthatók is az értékteremtés és -mentés nyomvonalát követve a népzene és a kompozíciós zene oldaláról.

Az értékes népzenei anyag alapvető fontosságára Kodály hívta fel a figyelmet, ám az kevéssé ismert tény, hogy Kodály éppen az angliai fiúkórusokat, katedrális-énekkárokat hallva határozta el az itthoni karénekkultúra felvirágoztatását. Természetesen a kommunista diktatúra évtizedei alatt ebben nem juthatott jelentős rész az egyházzene, legfeljebb egy-egy szemelvény erejéig, átszövegezett fordítással/ferdítés-

⁵ Lásd: *Protestáns graduál*. Bp., Református Egyházzenei Munkaközössége, 1996, illetve világhálón elérhető formában: <https://egyhazzene.hu/letoltesek/kottak/>

⁶ Bár ez inkább azt minősíti, aki a pejoratív jelzöt egy általa nem eléggé ismert korszakra próbálja ráaggatni.

⁷ *Magyarország Zenei története I. – Középkor*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1988, 150–164.

sel⁸, de kellő óvatossággal kimondhatjuk, hogy az eredeti kodályi koncepcióban jelentős helyet foglalt volna el (és foglalhatna el ma is) az európai értékes egyházzenei örökség.

III. Az eredeti kodályi koncepció

Lényeges elemei a mi olvasatunk szerint a következők lennének:

- A tananyagban az *egyházzenei repertoárra* – gregorián énekre, értékes népénekanyagra, európai egyházzenei örökségre – *alapozzuk* (több mint 35 éve, 1984 óta) az oktatást: szentmisén és vesperáson/laudesen, tehát zsolozsmaórákon éneklünk rendszeresen a velünk kapcsolatban álló templomokban⁹, vagy ha erre éppen nincs más mód, akkor iskolánk, a Deák Diák Ének-zenei Általános Iskola és Gimnázium Pauk Annáról elnevezett zenetermében.
- Hogy mit? Elsősorban természetesen gregorián tételket, mint az egyház liturgikus zenei anyanyelvét, illetve az *abból kinőtt középkori és reneszánsz polifón* tételket. Egyetlen példát hozva erre: *Ludovico Viadana* 1600 körüli *Salve Regináját* említve, aki a gregorián dallamból kiindulva annak egyes részeit dolgozza fel, míg más szakaszait meghagyja eredeti egyszólamú formájukban.¹⁰
- Igen fontosnak tartjuk, hogy minden iskola, előadó-együttes valamiképpen *egyéni művészi profilt* alakítson ki, ami rá különösképpen jellemző: a mi számunkra ennek egyik vezérfonala a középkori polifónia, amely egyébként is máig kevésbé feltárt terület, s a liturgikus énekanyagba mélyedő gyökerei még kitapinthatók. Annál is inkább fontos ez, mivel lehetőséget ad az énekes szerepek differenciálására: a következő példán bemutatva, a XIV. század végi délnémet *Codex Sanblasianus*ból való *Veni pater divine – Veni Sancte Spiritus* tételben az alsó szólam kvázi periódusnyi dallama az egész tételen át változatlanul ismétlődik, míg a felső fokozatosan kibomlik, fejlődik tovább, a pünkösdi himnusz liturgikus szövegét hordozva. Nem lehet eléggé hangsúlyozni az efféle tételek fontosságát, amelyek az ünnepi – iskolai vagy templomi – vonulások megfelelő zenei köntösét adhatják (pl. Szentlélek-hívásként bármelyik ünnepi mise előtt).¹¹
- Természetesen az eddig idézett zenei példák mellett az értékes népzenei és templomi népénekanyag is zenepedagógiánk részét képezi éppúgy, mint az ennek nyomán született XX. századi remekművek, így *Kodály Hány János* daljátéka, amit az elmúlt évben ismételten nagy sikerrel mutattunk be több alkalommal iskolánk kon-

⁸ Egyetlen példát rá: Bach korálja, *A földre leszállt a holdas éj*, amely eredetileg *O, Jesulein süss, o Jesulein mild* szövegre íródott, némileg vagy teljesen elveszítve a textus vallásos tartalmát.

⁹ A Belvárosi Főplébániatemplomban, a Szent Mihály-templomban (Angolkisasszonyok templomában), az Avilai Szent Teréz-templomban, az albertfalvi Szent Mihály-plébániatemplomban és a Rózsák terei római katolikus, illetve görögkatolikus templomban.

¹⁰ Elérhető kiadása: MEZEI János (szerk.): *Liturgikus kórusművek az egyházi évre*. Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2014, 272–275.
Hangfelvétele: <https://www.youtube.com/watch?v=jZPwRhtWBo&t=68s>

¹¹ Uo., 161–163.
Hangfelvétele: <https://www.youtube.com/watch?v=2L9MU3wV9JE>

certtermében. Emellett más olyan remekművek is sorra kerültek, amelyekről nem is gondolnák, hogy iskolai keretek között megszólaltathatók, így Henry Purcell *Dido és Aeneas* című operája, amelyről talán nem mindenki tudja, hogy eredetileg szintén egy énekes iskola számára készült: a chelsea-i leányiskola számára, ami miatt a szerző e művében érthetően oly takarékosan bánik a férfiszólamokkal.

- Ha valakinek lehetősége van rá (nekünk szerencsére volt a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete által), kevésbé ismert vagy kiadatlan művek megszólaltatását is kitűzheti céljával: az énekes iskola így pl. *Joseph Gregor Wernernek*, Joseph Haydn eszterházi elődjének ünnepi, zenekarral kísért vesperásainak és miséinek, valamint *Te Deum*ának CD-felvételét is elkészíthette. Az effajta program igazolását látjuk abban is, hogy ezt a Hungaroton Classic, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat méltónak találta a kiadásra, csakúgy, mint az előbb hallott középkori anyag felvételét.¹²
- Végül pedig – mint egyik legfontosabbat – a **kortárs zenének** a liturgikus alkalmazását kell megemlítenünk, hiszen egészen a XIX. századig ez képezte az egyházzene alapját, ami egyúttal új művek létrejöttét is inspirálta. Ennek lehetősége ma is fennáll; és igen fontos missziója valamennyi énekes iskolának, hogy új liturgikus kortárs művek megszületését segítse elő, és hogy azok szertartásban való megszólalásában közreműködjék. Nekünk különös szerencsénk, hogy olyan korunkbéli és nálunk fiatalabb magyar zeneszerzők műveit mutathattuk be és rögzíthettük hanghordozókon, mint Jeney Zoltán, Sárosi László, Sári József, Serei Zsolt, Dukay Barnabás, Dobszay László (róla kevesen tudják, hogy fiatal éveiben zeneszerzőként is tevékeny volt), Soós András, Zombola Péter, Barta Gergely és Horváth Márton Levente. Mind Jeney, mind mások hallatlanul izgalmas módon voltak képesek a gregorián ének anyagát saját zenei világukba integrálni, amiről egy rövid példára utalnánk csupán: Zombola Péter Vesperásából a himnusz tételre, amely csupán kortárs orgonakíséretet ad a gregorián ének köré, így a gyermekek a gregorián himnuszt énekelve magától értetődő módon tagozódnak be a kortárs zenei környezetbe.¹³

IV. Tanítási módszer

Zárásul a **tanítási módszerről** ejtenék néhány szót, hogy miben más az, mint a szokásos iskolai énekkarok előkészítő vagy alapozó zenepedagógiai munkája:

- Mindenekelőtt abban, hogy *gyermekek és tanáraik* (kicsik és nagyok, amatőrök és hivatásos előadóművészek) együtt énekelnek-zenélnek;
- hogy a művészi énekes tevékenység *elsődrendű célja az ünnepi templomi liturgia* (mise, zsolozsma, istentisztelet) megfelelő, méltó zenei ellátása,¹⁴ s mind a koncerttevékenység, mind a hangfelvételek ennek csak későbbi hozadékai;

¹² A Werner-művek felvételéből csupán egy példa: <https://www.youtube.com/watch?v=8HaDhpr91Zk>.

¹³ Kottakiadása: <https://egyhazzene.hu/online-konyvesbolt/serei-zsolt-vasarnapi-vesperas-tetek-zombola-peter-vesperae-per-annum/>, hangfelvétele: https://www.youtube.com/watch?v=d7Ca4xssF_k

¹⁴ Szerencsés ezért, ha a nagy egyházi ünnepek alkalmával lép fel a kórus, jelentős szerepet vállalva így az ünnepi liturgia fényének emelésében.

- az egységes hangképzés, ami a kórusmunka elengedhetetlen előfeltétele (nálunk ez Pauk Anna hangképző módszere szerint történik¹⁵); ez nyilván együttesenként lehet más, de mindenképpen azonosnak kell lennie, különben nincs tiszta, egységes kórushangzás;
- ha lehetséges, a zenei tevékenység tagozódjék be a hivatásos (professzionista) koncertéletbe, találja meg a kapcsolódási pontokat, illetve ha olyan ritkaságokat, különlegességeket mutat fel, ami nemzetközi érdeklődésre tarthat számot, kerüljön rögzítésre hanghordozókon, és hangozzék fel bel- és külföldi hangversenyen.
- A feladatok megosztásában kinek-kinek legyenek elkülönítve a tudásszintjének megfelelő feladatok: énekes szólistáknak, kórusnak, táncosoknak, hivatásos hangszereseknek (zenetanároknak), képzőművészszakkörnek (díszletek, jelmezek) és ha templomi előadásról van szó, akkor akár a gyülekezetnek is.¹⁶
- Különösen fontos és továbbvezető, ha a zenei programok nagy, közös iskolai projektekben öltetnek testet (a mi esetünkben legutóbb Kodály Hány János daljátéka és Purcell *Dido és Aeneas* című operája voltak ezek az előadott remekművek, mint említettük); ezekben ugyanis az iskola valamennyi szellemi, művészi erejét lehet mozgósítani, beleértve a tanári erők (hangszeresek – zeneiskolai tanárok) lehetőségeit is.
- Ha csak lehetséges, az iskola művészi együttese alakítson ki sajátos, egyéni zenei profilt (erről is volt már fentebb szó), esetünkben ez a magyar gregoriánium ápolása, a középkori polifónia művelése, fel nem tárt zenetörténeti értékek megszólaltatása és a kortárs zene, új művek szertartásban való előadása és hangfelvételeken való rögzítése.
- Mindenképpen szükséges a felekezeti arculat kialakítása, és konkrét templomhoz/templomokhoz (egyházi személyekhez) való kötődés, a velük való értékcentrikus együttműködés.
- Ugyancsak fontos a szoros kapcsolat ápolása más, hasonló jellegű iskolákkal¹⁷, az énekes iskolás hálózat kiépítése; meg kell említenünk az énekes iskolás tanterv választható lehetőségét, amely bármely iskolatípus keretei között megvalósítható, de még akár hittancsoporthoz, templomi kórusához kötődve is.¹⁸
- Ugyancsak fontos – s talán az egyik legfontosabb – feladat lenne a sérült, autista vagy hátrányos helyzetű gyermekek mentális gondozása és zenei fejlesztő terápiája.¹⁹ Ezzel kapcsolatban vetem fel, hogy elengedhetetlenül szükséges volna a zenepedagógusok képzésébe – legyenek ezek ének-, zenetanárok vagy hangszeres tanító pedagógusok – a fejlesztő pedagógiai képzést is beépíteni, hiszen anélkül nem tudják az általuk tanított növendékeknél felmérni, hogy mikor, meddig lehetnek kompetensek

¹⁵ Amely hangképző füzeteket bárkinek szívesen rendelkezésére bocsátjuk, aki azt kéri.

¹⁶ Így pl. a liturgikus énekes játékok előadásakor, elérhető kiadásukat lásd: <https://egyhazzene.hu/online-konyvesbolt/liturgikus-jatekok/>

¹⁷ Jelenleg a Budapesti Énekes Iskolán kívül hasonló képzési rendszerrel működik a Szent István Énekes Iskola, a Szent Angéla Budai Ferences Énekes Iskola, valamint a Biatorbágyi és Várpalotai Énekes Iskola (mely utóbbi ebben a tanévben kezdte meg működését).

¹⁸ Lásd a központi kerettanterv megfelelő oldalain: https://kerettanterv.oh.gov.hu/07_melleklet_miniszter/k1_07_egyeb/index_enekes.html

¹⁹ Jómagam pedagógia pályám egyik csúcának tartom két általános iskolás növendékem (két autista fiúcska) zenei nevelését nyolc éven keresztül, a zenei és lelki kibontakozásuk körüli bábáskodást.

a zenepedagógiai problémák kezelésében és mikor van szükségük szakember segítségére, bevonására.

E tanulmányt két apró személyes emlékekkel zárom: amint ez köztudott, Kodály egy alkalommal arra a kérdésre, hogy mikor kell kezdeni a gyermekek zenei nevelését, a következőt válaszolta: kilenc hónappal a születés előtt. S hogy ez mennyire igaz, bizonyítja az a tény is, hogy egy kedves korrepetitor kollégánóm néhány éves játszadó kisleányától döbbenet hallott valami olyan áriarészletet, amit addig soha nem hallhatott a gyermek, csakis akkor, amikor még várandós volt vele az édesanyja, de még dolgozott az operában. Arra a kérdésre pedig, hogy ezt honnan tudja, csak csodálkozva válaszolta: hát tudom!

Ha Kodályt arról is kérdezték volna, hogy meddig kell a művészi zenével élni, nyilván azt mondta volna, hogy a sírig. Nekem volt egy kedves idős (92 éves) bencés bérmakeresztapám – Horváth Patrik atya –, akivel gyakran, naponta találkoztam, mivel ugyanabban a társasházban laktunk. Amikor esténként segitettem neki lefeküdni, és közösen imádkoztunk, sosem mulasztotta el, még legtörődöttebb állapotában sem, hogy a *Salve Regina*-t, vagy az éppen időszaknak megfelelő *Mária-antifónát* velem énekelje. Ezt a kitarást kívánom mindannyiuknak, mindannyiunknak és magamnak is!

Irodalomjegyzék

- *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*. Bp., Szent István Társulat, 1986.
- *Graduale Strigoniense* (s. XV/XVI) – *Musicalia Danubiana* 12., 1–2, Bp., MTA Zenetudományi Intézet, 1993.
- *Liber Ordinarius Agriensis (1509)*. Bp., *Musicalia Danubiana Subsidia* 1., 2000.
- *Magyarország Zenei Története I. – Középkor*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1988.
- MEZEI János (szerk.): *Liturgikus kórusművek az egyházi évre*. Bp., LFZE Egyházzenei Kutatócsoport és a Magyar Egyházzenei Társaság, 2014.
- *Protestáns graduál*. Bp., Református Egyházzenei Munkaközössége, 1996, <https://egyhazzene.hu/letoltesek/kottak/>
- RAJECZKY Benjámin: *Mi a gregorián?* Bp., Zeneműkiadó, 1981.

Fehér Anikó

Aranymatyánk

László Józsefné Kis Erzsébet (1935-2012) Pusztina (gy.: Jáki Sándor Teodóz)

Vi - rág szom - ba - ton es - te

Má - ri - a fi - át kér - dez - te

Jö - vő hé - ten mit fogsz ten - ni

Szent fi - am mit fogsz szen - ved - ni?

49

Farkas Jánosné Péntes Margit (1904-?) Huguag (gy.: Erdélyi Zsuzsanna, 1974)

Vi - rág szom - bat - ja es - té - jén

Má - ri - a Jé - zust kér - dez - vén

Hogy Nagy - hé - ten mi lesz dol - ga

Né - ki Szent fi - a meg mond - ja.

Kiss Dezsóné Makra Ilona (1944-) Rábé (gy.: Bodor Anikó, 2002)

Csak néhány helyen található meg a magyar nyelvterületen az Aranymiatyánk nevű passiótémájú dramatikus legendaballada, amely az ún. archaikus, apokrif népi imádságok körébe tartozik.

Passiótémájú, azaz Jézus szenvedéstörténetét meséli el, dramatikus, mert párbeszédes formájú, legendaballada, mert legendaként, azaz szójhagyományban terjed és balladisztikus elemeket is tartalmaz.

Az archaikus imádság szójhagyományban élő, a búcsúval ellátott imádságok formáját követő, egyházilag jóvá nem hagyott magánimádság, azaz személyesen végzett ima. Erdélyi Zsuzsanna számos ilyen imát talált, terep-, illetve könyvtári munkával. Őt idézem: „A felszínre került sok tízezer szöveg ismeretében elmondható, hogy az archaikus imádságok hagyománya egész Európában a ferences lelkiség ihlette késő középkori, ún. lángoló vallásossággal áll rokonságban.”¹

Ismét Erdélyi Zsuzsannát idézem, aki a népi imák fontosságáról írja adatközlője, a kitűnő énekesként is számontartott asszony, a moldvai Simon Ferenc Józsefné szavaival, megmutatva azt a hitet, amivel ezek az imák keletkeztek és éltek: „én ha a ker'be bementem, énekeltem, ha mezőre mentem, útra, hogy nem volt senki vélem, hát én eseket mindenütt énekeltem... Mi, otthon, sokan vótunk, gyermekek, testvérek, én örű'tem, mi-kor mehettem ...háljak, nagymamáuol. S akkor ő leű't a székre én ültem melléje ...s akkor ő minden este ezeket elénekelte nekem, ameddig én megtanú'tam...”²

¹ <http://lexikon.katolikus.hu/A/archaikus%20n%C3%A9pi%20im%C3%A1ds%C3%A1gok.html>

² ERDÉLYI Zsuzsanna: *Az archaikus népi imádságszövegek történeti előképei = Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 5. konferencia Pápán, 1999. június 22-24., I. kötet. Szerk. S. Lackovits Emőke Mészáros Veronika, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Veszprém, 2001. Felelős kiadó: V. dr. Fodor Zsuzsa megyei múzeumigazgató, 131.
https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Nepivall_5_1/?pg=132&layout=l&query=129

Ez az ima, amiről most szólok, az Aranymiatyánk, Jézus Krisztus és édesanyja, Mária párbeszéde. Virágvasárnap előestéjén, azaz *sabbato ante dominicam palmarum*, vagyis virág szombatján történik és mintegy előrevetíti a következő hét eseményeit, azaz a teljes szenvedéstörténetet. A Bibliában nem szerepel ez a találkozás. Első megtalálója Erdélyi Zsuzsanna így ír róla: „Ez az ének a ponyvai terjesztés révén meg lehetőségen ismert párbeszéd szerkezetű, tagolt prózaritmusú imádságnak, az Aranymiatyánk tudomásunk szerint a szakirodalomban még nem rögzített strofikus, tehát kötött ritmusú változata. Az ismétlődő formulákra épített szövegben Krisztus a nagyhét eseményeit vetíti Mária elé »napi« bontásban. Eredete a középkorra nyúlik vissza, apokrif hagyományok sugallatára, a Jézus és Mária között lejátszódottnak vélt búcsújeleltre. Tudunk XV. sz.-i német előfordulásáról, nálunk a Weszprémi-kódex emlékeztet rá... Gyűjtésünkben német, szlovák, délszláv változatok mutatják nemzetközi múltját.”³

Van ennek az imának egy liturgikus szempontból előzménynek nevezhető változata, amelyet szintén Erdélyi gyűjtött és közöl, ez a Mária álma⁴, amit Balatonmagyaródon Zala megyében talált meg 1972-ben Tarr Györgyné Molnár Annánál:

„Jézus Krisztus édesanyja, Szűz Mária Elaludt a Kálvária hegyén, közel Betlehemhez, Hozzá jött Jézus, és így szólt: Anyám, anyám, szép álmot álmottál?

Nem, fiam – felelé – nagyon rosszat álmottam, Elaluttam, és álmomban láttalak elfogva egy kertbe’,

Láttalak, amint hajtottak Pilátushoz, Onnajt Kaifáshoz, Annáshoz, Majd onnajt Heródeshez, Rád köpdöstek, A te szent fejedet tövissel koronázták, Meguesszözték És halálra ítélték, Láttam, hogy oszlophoz kötöttek, Megkorbácsoltak, Meguesszözték, Arcul ütöttek, Fejedet bántalmazták, Úgy, hogy arcod elváltozott, Szent fejedből vér, Szent testedből víz szivárgott ki, Keserű méreggel és ecettel akarták szomjadat enyhíteni, A te szomorú anyád azt is látta, Hogy a te szent testedet keresztre feszítették,

Majd mikor kilehelted lelkedet, akkor az ölembe fektettek, Szomorú szívem nagyon megijedt, mikor ezeket láttam álmomban, Hogy téged így megcsúfoltak, Tövissel koronázva a sírba tettek.

Anyám, anyám, szerető jó édesanyám, a te álmod igaz.

Csak az utolsó mondat utal párbeszédre, amikor Jézus válaszol. Erről a cselekményről sincs szó a Bibliában. A végén a népi imákhoz hasonlóan ígéret van: „Aki ezt az álmot lelkében őrzi, Az nem fog hirtelen halállal meghalni, És a mennyekbe fog jutni, És együtt örvendezhet a kórusi angyalokkal örökké. Amen.”

A katolikus lexikonban szintén Erdélyi ír az ún. záradékról, arról a pár soros záró motívumról, azaz az ígéretről, amely az ima hasznáról szól: „A teológiai leginkább kifogásolható záradéknak nemcsak a hagyomány megmaradásában volt kulcsszerepe, hanem az eredettisztázó kutatásban is.” Ezekben az imákban „a megváltoztathatatlan, kötött formájú záróformulák jelentették a biztos fogódzót”.

³ ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Kalligram. Pozsony, 1999, 738., jegyzet.

⁴ Uo., 647.

Erdélyi A középkori egyházi irodalommal kapcsolatot mutató szövegek közé helyezi ezt az imát. Leírja, hogy az ima a középkortól napjainkig bajelhárító, védekező funkcióval bír. Lukács 2,25-35-ben található Simeon jóslatának a népi letükröződése, nem a bibliai értelmezésben, tehát nem Simeon, hanem Mária álmaként.

Idézek ebből a bibliai részből:

Lukács 2,25-35: „És ímé vala Jeruzsálemben egy ember, a kinek neve Simeon volt, és ez az ember igaz és istenfélő vala, a ki várta az Izráel vigasztalását, és a Szent Lélek vala ő rajta.

És ő a Lélek indításából a templomba méne, és mikor a gyermek Jézust bevivék szülői, hogy ő érette a törvény szokása szerint cselekedjenek, Akkor ő karjaiba vevé őt, és áldá az Istent, és monda:

Mostan bocsátdod el, Uram, a te szolgádat, a te beszéded szerint, békességben:

Mert látták az én szemeim a te üdvösségedet, A melyet készítetél minden népeknek szeme láttára;

Világosságul a pogányok megvilágosítására, és a te népednek, az Izráelnek dicsőségére.

És megáldá őket Simeon, és monda Máriának, az ő anyjának: Ímé ez vettetett sokanok elestére és feltámadására az Izráelben; és jegyül, a kinek sokan ellene mondanak;

Sőt a te lelkedet is általhatja az éles tőr; hogy sok szívu gondolatai nyilvánvalókká legyenek.”

Erdélyi kötetében⁵ több olyan imát is jegyez, amelyek ezt a „látnoki” eseményt írják le, azaz Mária megálmodja fia szenvedését. Ezek pl. *Elszunnyadt Szűz Mária, Szűz Mária Betlehembe’ aluvék* és mások. A többfelé is elterjedt Fehér Rózsa Mária kezdetű imádság is előrevetíti a szenvedéstörténetet, nem párbeszéd, hanem leíró formában. Megtalálható ez az imádság a moldvai csángók körében, és némiképp Gyimesben is.⁶

Érdemes szólnunk magáról az imádság címéről: Aranyمياتyánk. A bibliai imádsággal, a Miatyánkkal nem azonos. Ez a cím csupán arra utal, hogy komoly a tartalma, jelentősége a népi képzeletben és használatban pedig a Miatyánkéval közel azonos, azaz imádság. Az arany jelző pedig a komoly, értékes tartalomra utal: „*gyakori motívuma az imádságszövegeknek a világszoltár, világoltár, oltárikönyv, aranyos könyv...*”⁷

Fontos megjegyezni, hogy hasonló jelentőségű a nép körében elterjedt ún. katekizmusi ének, azaz a számokhoz köthető vallásos alapismereteket kérdés-felelet formájában tanító ének, ahol a kérdést az előénekes teszi föl, a többiek válaszolnak rá. Minden újabb feleletnél refrénszerűen megismétlik az előzőeket. A felsorolás eredetileg 12-ig halad, de előfordul 6-os vagy 12-nél hosszabb változat is. Dallammal együtt Náray György Lyra coelestisében tűnt föl 1695-ben. Jellegzetes szövegei: Mesterek-

⁵ Uo.

⁶ „A krisztusi kinszenvedést megálmodó Mária képe a csángóság archaikus imakincsében meglehetősen ritka. Táncoz Vilmos több mint tízévi kutatás után az ún. »Aranyمياتyánk« tematikailag rokon szövegeit leszámítva az imák e típusának csupán egyetlen változatára bukkant a Gyimesben.” TAKÁCS György: *Aranykertbe’ aranya. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók*. Bp., Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2001, 203-204.

⁷ Katolikus lexikon.

nek mestere, Ő te édes gyermekem, de rád nyelven a Duna menti Bátyán Fehér Zoltán is felfedezte (Ijos pítam deteta⁸). Ez természetesen jóval didaktikusabb, szinte szájbárágató alaposággal tanítja meg a bibliai számok jelentőségét, mégis van hasonlóság a kettő között, hisz mindkettő tanító jellegű.

Bálint Sándor így ír a nagyheti, epikus, verses epikus imádságokról: *„Talán szintén a középkori gyakorlatnak nyomait őrzi az a szokás, amely tudunkra Szeged-Alsóvároson és Tápén még él, hogy nagypéntek délután a hívek, főképpen az asszonyok a Kálvárián, esetleg a templomban verses epikumokat énekelnek. Egy részük Máriasiralom. Mária elpanaszolja fájdalmát a csillagoknak, hegyeknek és kőszikláknak, özvegyeknek, árváknak, szent asszonyoknak. Egy másikban Szűz Mária hajlékában Jézust várja »tejre, mézre, vacsorára«. Holló hozza a hírt, hogy fiát elfogták. A szent városban »kérdi égtől, kérdi földtől«, de nem szánja meg senki sem. Végre a keresztúton találkozik vele, »hű galambját az ölyűk, mint úzik, hajtják«. Ismét másikban Szűz Mária keresi Jézust, kérdezi Szent Józsefet, Pétert, Jánost és a többi apostolokat. Mindenki sajnálja, de kíméletből senki sem igazítja útba. Végül Júdáshoz fordul, aki eltaszítja magától és az Olajfák hegyére megy, hogy árulását végrehajtsa. Szűz Mária követi, megtalálja Jézust, de azt is megtudja, hogy szent fiára mi várakozik.”⁹*

Bálint így fogalmazza meg az ima jelentőségét: *„asszony népünknek máig egyik legkedvesebb elmélkedő imádsága: Jézus édesanyjának, Máriának elmondja, hogy mi várakozik reá a nagyhét napjában [...] voltaképpen Jézusnak édesanyjától való első, virágvasárnap bűcsúzkodása, amely a kánoni evangéliumokban nem fordul elő”*.¹⁰ Bálint is a Weszprémi-kódex passió-előadásának egy részéhez hasonlítja (Jézus és Mária bethániai beszélgetéséhez) és említi nemzetközi megjelenését, valamint egy prózaverses változatát közli¹¹:

„Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit fogsz te tenni virágvasárnapján?

Legkedvesebb anyám, neked mindjárt megmondom: én nagy király leszek, dicsőségesen bemegyek Jeruzsálembe, inteni és tanítani fogom a népet Atyám törvényére, és hirdetni fogom a megváltás új szövetségét.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mi leszel te azon a szent Nagyhétfőn? Legkedvesebb anyám, azt én mindjárt megmondom neked: gyöngye és beteg leszek, többé senki sem fog tisztelni, senki sem segít a templomhoz járni.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit teszel te azon a szent Nagykedden? Legkedvesebb anyám, én azt neked mindjárt megmondom. Szegény vándor leszek, és vándorolni fogok egyik városból a másikba, és éjjelként nem fogom fáradt fejemet álomra lehajtani.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit művelsz te azon a szent Nagyszerdán, és az egész Nagyhétben?

⁸ FEHÉR Zoltán – FEHÉR Anikó: *Bátya népzeneje*. A kecskeméti Katona József Múzeum közleményei. 6. Szorozatszerkesztő: Bárh János, Kecskemét, 1993, 227.

⁹ http://mtdportal.extra.hu/books/balint_sandor_nepunk_unnepei_Optimized.pdf, 202–203.

¹⁰ BÁLINT Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd*. Az Apostoli Szentszék kiadója. Bp., 1989, 205.

¹¹ Uo.

Legkedvesebb anyám, azt én neked mindjárt megmondom: fölmegegyek az Olajfák szent hegyére, álom nem jövend szememre a nagy félelemnek miatta. Kísértetni fogok egyik bírótól a másikhoz, Annástól Kaifáshoz, Kaifástól Heródeshez és Heródestól Pilátushoz.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit művelsz te azon a nagy és szent Zöldcsütörtökön?

Legkedvesebb anyám, én azt neked mindjárt megmondom: ama hamis Júdas el fog engem adni harminc ezüstpénzért.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit fogsz te művelni Nagypénteken?

Legkedvesebb anyám, én azt neked mindjárt megmondom: föl leszek feszítve egy magas keresztfára, három rettentő vasszöggel kezeimen és lábaimon átverve. Odajön egy vitéz, lándzsával keresztüldöfi oldalamat, és abból vér és víz fog folyni. Atyám pedig küldeni fog két ápolót, úgymint Szent Jánost és (Armathiai) Józsefet, akik engem a gyászkeresztfáról levesznek. Te kedves anyám, rám fogsz nézni szent szemekkel, megmosol engem szent könnyeiddel, és szent hajaddal fogod törölni véres testemet. Én pedig halva fogok feküdni a Szombat estvéjéig, mint aluvó kisdéd az ő bölcsőjében.

Nekem legkedvesebb fiam, Jézus! Mit fogsz te művelni Nagyszombaton?

Legkedvesebb anyám, én azt neked mindjárt megmondom. Mély sírban fogok feküdni egész a húsvéti szent napig, mialatt le fogok szállani poklokra, az ott rám váró lelkeket kiszabadítandó. Feltámadva magammal viszem őket az én Atyám országába, bevégzett nagy munkám diadaljeléül. És az üdvösség örömeke örökké fog zengeni az egek egeiben. Ígélet: Mondá erre a Boldogságos Szűz Mária: azon halandó, ki e szent jóslatokból álló Aranymiatyánkot egyszer vagy többször átímádkozandja, és megemlékezik az én hét fájdalomra, és legkedvesebb Fiam kinszenvedésére és halálára: az nem lesz elfeledve az egekben. Életében minden kérése meghallgattatik, holta után pedig lelke az Isten előtt fog ragyogni az örök üdv fény sugarában, mely a végtelenségig nagyobodik mindörökké. Amen.”

Az Aranymiatyánk szövegét és eredetét vizsgálja Medgyessy S. Norbert, aki a Vas megyei Perenye községben 1997-ben talált meg egy imakönyvet, melynek címe: „Jó illatú Rózsáskert”. Az 1873-ban Pesten kiadott kötetben találta meg azt „a vallásos ponyvát, amire féltve vigyázott, és őrizi ma is a család. A Máriának és Jézusnak a Jeruzsálembe való bevonulás előtti párbeszédét tartalmazó ponyva címe: »Aranymiatyánk«, amely így tárja elénk Jézus és Mária búcsúzását: „Aranymiatyánk, az imádandó, dicsérendő és keserűséggel szenvedő Ur Jézus Krisztus halálához. Budapest, Nyomatja és kiadja Rózsa Kálmán”¹² – írja a szöveg kutatója, Medgyesi S. Norbert. A könyvben találta a beléhelyezett nyomtatott szöveget, ami azonos a Bálintnál is megtalálható prózaverses változattal.

Az imát először Erdélyi Zsuzsanna találta meg *Palócföldön, Hügyagon 1974-ben*. Ez a változat is strófikus, négy különböző dallamsorból áll, moll jellegű, dór hangsorú, 8-as szótagszámú. A magyar népzene régi rétegének ún. siratóstílusához tartozik ez a dallam, azaz sorainak záróhangja sorról sorra lejjebb kerül.

¹² MEDGYESSY S. Norbert: *Az Aranymiatyánk-ének eredetének vizsgálata* = *Vasi Szemle*, 2002, 56. évf., 2. sz., 253.

Jáki Sándor Teodóz Teodóz OSB (1929–2013) karvezető, tanár, népdalgyűjtő *Moldában* találta meg¹³ 1998-ban Csernik Antalnénál, aki 1945-ben született Lujzi-Kalagorban. Az adatközlő 13 versszakkal éneklí, mert többet már nem bírnának sem énekelni, sem elmondani, Jáki szerint példás mértéktartás ez. Harangozó Imre könyvében is megtalálható az általa felvett Aranymiatyánk-változat, ő is Csernik Mária énekét gyűjtötte 1997-ben.¹⁴ Ez a változat is strófikus, négysoros szerkezetű, négy különböző dallamsort tartalmaz, dúr-hexachord hangsor (+ alsó szó a kezdésnél, ami nyomatékot ad, gyakori a csángó dallamoknál), ritmusa felező nyolcas.

A csángó Aranymiatyánk szövege:

*„Virág szombaton este. Mária fiát kérdezte.
 Jövő héten mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Virágvasárnapján mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám király leszek. A jeruzsálemba bé mejek.
 Hát nagy hetfőn mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám beteg leszek. A templomba nem mehetek.
 Hát nagykedden mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám vándorolok. Az utcákon le s fel járok.
 Nagyszerebán mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám hamis Júdás Engem harminc pénzért elád.
 Nagycsütörtökön mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Anyám Getszemáni kertben Felmegyek az olajok hegyikbe.
 Jézus a Getszemáni kertben. Fenn az olajok hegyikbe.
 Térgyen állva imádkozik. Piros vérrel izzadozik.
 Nagypénteken mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám egy keresztre fel leszek én majd feszítve.
 Te a kereszt alatt leszel szent kezerved el nem érhetsz.
 Szent kezerved el nem érhetsz. Szűz öledbe le nem tehetsz.
 Hát nagyszombaton mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz szenvedni?
 Akkor anyám koporsómba beszállok a gyászos síromba.
 Húsvét napján mit fogsz tenni? Szent fiam mit fogsz művelni?
 Akkor anyám feltámadok mennyországba uralkadok.
 Húsvét után ötven napra piros pünkösd hajnalára
 elküldöm a vigasztalót a fehér színű galambot.
 Pünkösd után nyolcvan napra Nagyboldogasszony napjára
 felviszlek a mennyországba a mennyei boldogságba.”*

A délvidéki szerbiai *Rábén* (Oroszlámos és Törökkanizsa mellett) is megtalálta Bodor Anikó 2002-ben az imát. Énekelte Kiss Dezsóné Makra Ilona. Ez a dallam szintén négy különböző dallamsort mutat, 8-as szótagszámú, eol hangsorú.

¹³ <https://naput.hu/index.php/hatk-nainmenu-29/130-aranymiaty>

¹⁴ JÁKI Sándor Teodóz: *Csángómagyar Aranymiatyánk*, https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Nepivall_5_1/?query=SZO&pg=148&layout=l

Ezek az adatokon kívül Solymáron találtak egy német nyelvű hasonló imát kéziratban, ez sajnos már nem elérhető.¹⁵

Az ima egyes helyeken egészen a közelmúltig használatos volt, elsősorban nagy-pénteken, de előfordult, hogy máskor is mondták. A hagyomány talán újjáéled: a moldvai Somoskán 2016 óta tartanak Aranymiatyánk-találkozókat, amelyeket Benke Paulina és Pável szerveznek.¹⁶

Nézzük az imádság szövegét, összehasonlítva az eseményeket/jövendöléseket a Bibliában található formájukkal! Tapasztalhatjuk, hogy néhány elem azonban ott nem található meg.

„Virágvasárnapján mit fogsz tenni, Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?
Akkor, Anyám, király leszek, A Jeruzsálembé bémének.

János 12.: Másnap a nagy sokaság, a mely az ünnepre jött vala, hallván, hogy Jézus Jeruzsálembé jő,

Pálmaágakat vőn, és kiméne elébe, és kiált vala: Hozsánna: Áldott, a ki jő az Úrnak nevében, az Izráelnek ama királya!

Hát, nagyhétfőn mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?

Akkor, Anyám, beteg leszek, A templomba nem mehetek.

A Bibliában nem szerepel!

Hát, nagykedden mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?

Akkor, Anyám, vándorolok, Az utcákon le s feljárom.

János 16-32. Ímé eljő az óra, és immár eljött, hogy szétoszoljatok kiki az övéihez, és engem egyedül hagyjatok; de nem vagyok egyedül, mert az Atya velem van.

Hát, nagyszerdán mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?

Akkor, Anyám, hamis Júdás Engem harminc pénzért elad.

Mt 26,14-16, Lk 22,3-6: Beméne pedig a Sátán Júdásba, ki Iskáriótesnek nevezeték, és a tizenkettőnek számából vala;

És elmenvén, megbeszélé a főpapokkal és a vezérekkel, mimódon adja őt nékik kezökbe.

És azok örülének, és megszerződének, hogy pénzt adnak néki;

Ő pedig megigéré, és keres vala jó alkalmat, hogy őt nékik kezökbe adja zenebona nélkül.

Hát, nagycsütörtökön mit fogsz tenni? Szent Fiam mit fogsz szenvedni?

Anyám, Geccemányi kertben, Felmenek az Olajok hegyikben.

Térgyen állval / imádkozdik, Piros vérrel / izzadodzik.

Lk 22,39-46: És kimenvén, méne az ő szokása szerint az Olajfák hegyére; követék pedig őt az ő tanítványai is.

És mikor ott a helyen vala, monda nékik: Imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek. És ő eltávozék tőlök mintegy kőhajításnyira; és térdre esvén, imádkozék,

Mondván: Atyám, ha akarod, távoztasd el tőlem e pohárt; mindazáltal ne az én akaratom, hanem a tiéd legyen!

¹⁵ <http://www.szepsolymar.hu/blog/az-arany-miatyank-imadsag/107>

¹⁶ <https://www.keresztszulok.hu/post/ismet-lesz-aranymiatyank-talalkozo-somoskan>

És haláltusában lévén, buzgóságosabban imádkozék; és az ő veritéke olyan vala, mint a nagy vércseppek, melyek a földre hullanak.

És minekutána fölkel az imádkozástól, az ő tanítványaihoz menvén, aludva találá őket a szomorúság miatt,

És monda nékik: Mit alusztok? Keljetek fel és imádkozzatok, hogy kísértetbe ne essetek.

Mt 26,36–46: Jézus Geccemányi kertben, Fenn az Olajok / hegyikben,

Lk 22,44: És haláltusában lévén, buzgóságosabban imádkozék; és az ő veritéke olyan vala, mint a nagy vércseppek, melyek a földre hullanak.

Hát, nagypénteken mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?

Akkor, Anyám, egy keresztre fel leszek én majd feszítvel.

Minden evangéliumban!

János 19.: És emelvén az ő keresztfáját, méne az úgynevezett Koponya helyére, a melyet héberül Golgothának hívnak:

A hol megfeszíték őt, és ő vele más kettőt, egyfelől, és másfelől, középen pedig Jézust.

Pilátus pedig címet is írta, és feltevé a keresztfára. Ez vala pedig az írás: A NÁZÁRETI JÉZUS, A ZSIDÓK KIRÁLYA.

Te a kereszt alatt leszel, Szent kezedvel el nem érhetsz,

Szent kezedvel el nem érhetsz, Szűz öledbe le nem tehetsz.

János 19.25.: A Jézus keresztje alatt pedig ott állottak vala az ő anyja, és az ő anyjának nőtestvére; Mária, a Kleopás felesége, és Mária Magdaléna.

Jézus azért, mikor látja vala, hogy ott áll az ő anyja és az a tanítvány, a kit szeret vala, monda az ő anyjának: Asszony, ímhol a te fiad!

Azután monda a tanítványnak: Ímhol a te anyád! És ettől az órától magához fogadá azt az a tanítvány.

Hát, nagyszombaton mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz szenvedni?

Akkor, Anyám, koporsómban, Bészállok a gyászos síromba.

János 19.40.: Vevék azért a Jézus testét, és begöngyölgeték azt lepedőkbe illatos szerekkel együtt, a mint a zsidóknál szokás temetni.

Azon a helyen pedig, a hol megfeszítették, vala egy kert, és a kertben egy új sír, a melybe még senki sem helyezettett vala.

A zsidók péntekje miatt azért, mivelhogy az a sír közel vala, abba helyezették Jézust.

Húsvét napján mit fogsz tenni? Szent Fiam, mit fogsz művelni?

Akkor, Anyám, feltámadok, A mennyországban uralkodok.

Minden evangéliumban!

János 20.11.: Mária pedig künn áll vala a sírnál sírva. A míg azonban siránkozáék, behajol vala a sírba;

És mondának azok néki: Asszony mit sírsz? Monda nékik: Mert elvitték az én Uramat, és nem tudom, hova tették őt.

És mikor ezeket mondotta, hátra fordula, és látá Jézust ott állani, és nem tudja vala, hogy Jézus az.

Monda néki Jézus: Asszony, mit sírsz? kit keressz? Az pedig azt gondolván, hogy a kertész az, monda néki: Uram, ha te vitted el őt, mondd meg nékem, hová tetted őt, és én elviszem őt.

Monda néki Jézus: Mária! Az megfordulván, monda néki: Rabbóni! a mi azt teszi: Mester!

Monda néki Jézus: Ne illess engem; mert nem mentem még fel az én Atyámhoz; hanem menj az én atyámfiaihoz és mondd nekik: Felmegyek az én Atyámhoz és a ti Atyátokhoz, és az én Istenemhez, és a ti Istenetekhez.

Húsvét után ötven napra, Piros pünkösd hajnalára,
Eküldöm a Vigasztalót, A fejjerszínű Galambot.

ApCsel 2,1.: És mikor a pünkösd napja eljött, mindnyájan egyakarattal együtt valának. És lőn nagy hirtelenséggel az égből mintegy sebesen zúgó szélnek zendülése, és eltelt az egész házat, a hol ülnek vala.

És megjelentek előttük kettős tűzes nyelvek és üle mindenikre azok közül.

És megtelének mindnyájan Szent Lélekkel, és kezdenék szólni más nyelveken, a mint a Lélek adta nekik szólniok.

Pünközd után nyócvan napra, Nagyboldogasszony napjára
Felviszlek a Mennyországba, Az örökös boldogságba.

A Bibliában nem szerepel!

Ünnep aug. 15-én: Mária halálának, mennybevitelének ünnepe. Az ősegyházig viszszerülő hagyomány szerint a Megváltó édesanyjának, Máriának a holttestét nem engedte át a földi enyészetnek, hanem röviddel halála után föltámasztotta és magához emelte a mennyi dicsőségbe. Ezt a népi jámborságban is évszázadokon át öröklődő nézetet XII. Pius pápa egyik bullájában dogmai rangra emelte 1950-ben. Ezzel voltaképpen elismerte a szakrális folklórhagyomány élősavas tanúságtételét is.¹⁷ Így ünnepeljük ezt ma is.”

Nézzük a szövegek különbözőségeit: a moldvai és a palóc változat a hamis Júdás árulását nagyszerdán említi, míg az írott, a Bálint Sándor által közölt és a rábéli változat ezt csütörtökre teszi. Jézus meghurcoltatását, pokolra szállását a Tápén és Perenyén megtalált prózavers és a rábéli változat nem említi. A másik kettő szól a pünkösd napján elküldött vigasztaló Szentlélekről, valamint a pünkösd utáni Nagyboldogasszony-napi Mária mennybeviteléről.

17 Katolikus lexikon, <http://lexikon.katolikus.hu/N/Nagyboldogasszony.html>

Az itt látható kottában az összehasonlítás kedvéért írtam egymásra az egyes hango-
kat, tehát a délvidéki, a palóc és a moldvai Aranymiatyánk dallamát. Láthatjuk, hogy
meglehetősen különböző a három dallam, csak a lezárás (lefutó kvart) azonos, a sor-
zárlatok is különbözőek.

Nemigen bízhatunk abban, hogy az ima újabb formájában előkerüljön. Ám nem-
zetközi összehasonlító vizsgálata, szövegének alaposabb tanulmányozása hozhat új-
donságot a kutatók számára.

Irodalomjegyzék

- BÁLINT Sándor: *Karácsony, húsvét, pünkösd. Az Apostoli Szentszék kiadója.* Bp., 1989.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Az archaikus népi imádságszövegek történeti előképei = Népi vallásosság a Kárpát-medencében*, 5. konferencia Pápán, 1999. június 22–24., I. kötet. Szerk. S. Lackovits Emőke Mészáros Veronika, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Veszprém, 2001. Felelős kiadó: V. dr. Fodor Zsuzsa megyei múzeumigazgató, 131.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágéék, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok.* Kalligram. Pozsony, 1999.
- FEHÉR Zoltán – FEHÉR Anikó: *Bátya népzeneje.* A kecskeméti Katona József Múzeum közleményei. 6. Sorozatszerkesztő: Bárth János, Kecskemét, 1993.
- JÁKI Sándor Teodóz: *Csángómagyar Aranymiatyánk*, https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Nepivall_5_1/?query=SZO&pg=148&layout=
- *Katolikus lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu>
- MEDGYESSY S. Norbert: *Az Arany Miatyánk-ének eredetének vizsgálata = Vasi Szemle*, 2002, 56. évf., 2. sz.
- TAKÁCS György: *Aranykertbe' aranyfa. Gyimesi, hárompataki, úz-völgyi csángó imák és ráolvasók.* Bp., Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2001.

Bednarik Anasztázia

Egy váci egyházzenesész a XX. században – Kisfaludy Pikéthy Tibor (1884–1972)

Nagy kihívás néhány oldal keretében bemutatni egy embert, különösen akkor, ha kevésbé ismert személyről beszélünk. Pikéthy Tibor leginkább neoromantikusként jellemezhető zeneszerzői stílusa miatt kortársaitól is elkülönül. Életének nagy részében egyházzenesész volt, műveinek több mint felét orgonaművek alkotják. Az említett adottságok okán csak szűk körökben ismert a munkássága, dacára annak, hogy magas szintű mesterségbeli tudást, hagyományokhoz való hűséget, értékközpontúságot lehelhetünk fel életművében. Mik ezek az ismérvek? Milyen hatások révén jött létre ez az életmű? Ezeket foglalom össze a továbbiakban. Egyben kérem az olvasó megértését, hiszen bizonyára maradnak majd nyitott kérdések, kibontatlan részletek, amelyek kifejtésére a jelen keretek között nincs módom.

61

Töltekezés – „Első fecske”

Pikéthy Gusztáv és Ritter Stefánia gyermeke bár Komárom-Újszönyben látta meg a napvilágot, hamar a főváros közelében találta magát. Állomásfőnök édesapját 1885-ben Albertfalvára hívja a kötelesség, oda költözik családjával (ma Budapest XI. kerülete). A vasutas édesapa szolgálati helyeinek változása miatt az elemit 1891-től már Nagykánizsán végezte, majd a helyi piarista gimnázium tanulója lett. 15 éves korában elveszti édesapját. 1899-ben az Iparművészeti Főiskolán tanul, ahol a rajz és a festés világában mélyült el, azonban ez irányú tanulmányait gyenge látása miatt kénytelen megszakítani. 1900–1904 között a győri Királyi Katolikus Tanítóképző falai között képezi magát. Itt szereti meg hangszerét, az orgonát. Az első saját műve is itt keletkezik 1902-ben *Első fecske* címmel zongorára (Rainer Miksa kiadásában), amely azonban a szerző saját műjegyzékében furcsa módon az op. 3-as számot viseli.

Édesanyja végig komoly támogatója zenetanulásának. Az 1969. május 7-én Székelyhidyi Ferenc által készített két – egyenként 45 perces – hangriportban¹ hallunk arról, hogy Pikéthyéknél intenzív amatőr házimuzsikálás zajlott. Édesanyja 3 éves korában figyelt fel fia tehetségére, és elkezdte taníttatni zongorázni. Szintén ebből a visszaemlékezésből értesülünk arról is, hogy komoly dilemma volt számára, hogy a képzőművészetet vagy a zenét válassza. A tanítóképzőben a Munkácsy Önképzőkör tagja. Erről így mesélt:

¹ Írott szövegét itt olvashatjuk: BEDNARIK Anasztázia: *Pikéthy Tibor orgonaművei*. Doktori disszertáció, 2007, 271–292., https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/bednarik_anaszt%C3%A1zia/disszertacio.pdf (utolsó letöltés 2021. 01. 24.).

„11 éves voltam hol zongoráztam, hol kimentem természet után rajzolni, festeni. És valami a túl érzékeny lelkemet elfogta, görcsös sírásba kezdtem. Anyám megijedt: »Fiam, mi bajod?« – és én nagy nehezen kinyögtem: »Anyukám, nem tudom, melyiket szeressem!« Mama néz, »fiam, hát melyiket, hogy érted ezt, szökét vagy a barnát?« Elmondtam, hogy nem tudom, hogy a zenét-e vagy a festészetet. Anyám elnevette magát: »Fiam, ha szabad beleszólnom, ajánlom, hogy a zenét, mert látom, hogy abban mekkora tehetség van...«”

S bár hamar eldőlt, hogy a zene lesz az útja, életének további részében olykor mégis ecsetet fogott, mint ahogy azt egy iskolánkban² őrzött akvarellje is tanúsítja. Közeli ismerősei emlegették, hogy lakásának falát főképp a Balaton-felvidékről készített képei díszítették.

Zeneelméleti tanulmányokat a győri evangélikus templom orgonistájánál, Kirchner Eleknél folytatott. Gyórhöz köthetők első szereplései, ahol elsősorban zongorakísérőként tevékenykedett. Ugyanott adták elő első férfikari miséjét is, amelyet harmadéves korában írt, de később megsemmisített.³

A kántortanító pályakezdése

A 20 éves fiatalembert először Győrszentmártonba vezeti az élet, majd 1906-tól 1912-ig a Pannonhalma melletti Ravazdon kap állást: főtanító és kántor lesz. 1906. december 8-án megnősül. Egy leánygyermek születik, aki az Alexa nevet kapja. Nyilvánvalóan nagy hatással volt a fiatalemberre az apátság közelsége, hiszen már győri képzős korában is többször felkereste gyalog (!) a bencéseket. Tanítóságának helyszínei a bencések felügyelete alatt voltak, így hamar az apátság orgonájánál találjuk, ahol már a vasárnapi nagymisé is ő orgonálja közel nyolc esztendőn keresztül. A bencéseknek vele karöltve tervük odavenni orgonistának, de mint azt némi iróniával megjegyezte, nem tudta kibőjtölni az állás megüresedését: „Nagyon szerettem a bencéseket s Pannonhalma volt minden álmom. És mi történt? Meghalt ott a tanító! Egyhangúlag megválasztottak Győrszentmártonba, mert jó orgonistát akartak, s a jó bencéseknek tervük az volt, hogy az öreg karnagy után rögtön engem visznek fel a várba karnagynak. Az öregot azonban nem tudtam kibőjtölni, mert 96 éves korában halt meg, akkor pedig még csak 63. évében járt. De azért mindig orgonáltam a várban helyettesítéssel.”⁴ Ez idő alatt is tanul, ahogy mondja: „közben a Zeneakadémiáig merészkedtem, és megszereztem a középiskolára szóló képesítő énektanári oklevelet”. 1912-ben meghívják Vágszeredre a leány és fiú polgári iskolához rendes tanárnak ének-zene szakra. Szeretett Dunántúlját így kénytelen elhagyni. Visszaemlékezése szerint: „szinte becéztek, én megteremtettem abban a felvidéki kisvárosban a zenei életet. Ezért jutalmaztak

² Váci Bartók-Pikéthy Zeneművészeti Szakgimnázium és Zeneiskola, Alapfokú Művészeti Iskola.

³ A bejegyzés Pikéthy *Műveim jegyzéke* című kéziratot füzetében található. Részlet látható belőle: BEDNARIK: i. m. (2007): Fotók, dokumentumok V-VI.

⁴ A Magyar Kórus Hangjegyes Egyházzenei Folyóirat XVI. évf. 1946/64. számában.

is, minden hónap első csütörtökjén hangverseny szerveztem, kamarazenekart szerveztem, triótársaságot. Nem csak Szereden, de vidékre is hívták az iskolánknak az énekkarát, és igen kedves hangversenyeket szerveztünk.”

A váci évek

Mikor meglátta, hogy Vácra keresnek tanítót, nem habozott megpályázni, közel akart lenni Pesthez, ahol a Zeneakadémián szeretett volna rendes hallgatóként tanulni. Ezt meg is valósította: Herzfeld Viktornál tanulhatott zeneszerzést, aki egyből a harmadik évfolyamra vette fel.

A fáradhatatlan Pikéthy folyamatosan képezte magát, és eközben több mindennel is foglalkozott. Váci éve alatt zeneszerzőként teljesen az egyházi kórusművek és az orgonaművek felé fordul. Tanítóságából egészségügyi problémára hivatkozva nyugdíjaztatja magát. Ettől kezdve csak muzsikusként tevékenykedik.

1916-ban Schubertől ír egy rövid írást, amelyet meg is jelentettek nyomtatásban.⁵ Az 1920-as években rendszeresen jelennek meg írásai a *Katholikus Kántor* című folyóiratban, melyek témái: orgonazene, a kántortanítók választása, gyakorlás, a gregorián ének kísérete, zeneszerzők, énekkutatás. Érdeemes beleolvasnunk abba az írásába, amelyben egy kántorpróbáról így ír:

„1. Egy mindenki által éneklendő ének. (Ez nagy szentség.) Ezt egyikük sem játszotta pontosan a kotta szerint.

2. Egy szabadon választott ének. Akadt ezek között egy olyan szövegű is, amely szerint »Mária lenéz az égből és csillagok hullnak a szeméből«. Érthetetlen, hogy ily éneket énekeljen valaki a templomban. Vajjon egyházilag jóvá van-e hagyva ez a »bájdús« szöveg? Mert tudtommal csak jóváhagyott szövegek és dallamok vihetők Isten házába! Volt olyan is, ki énekét énekelve szavalta, és néha-néha lenyomott egy billentyűt is az orgonán. Sejtem, hogy azért történt mindez így, mert az illető nem tudta lejátszani a kíséretet!

3. Egy rövid, lehetőleg könnyű praeludium lejátszása. A praeludium C-dúrban volt. 4/4-es ütemben, csupán fél- és negyedhangjegyekben mozgott. A pályázók egyike sem tudta hiba nélkül lejátszani, sőt! akadt, aki beleimprovizálta saját egyéni érzésvilágát. Szomorú volt látni mindannyiok kínos vergődését az egyébként jó kis orgonán.

4. Szabad praeludizálás. E pontnál oly szabad fantáziálások történtek, hogy jobb erről nem írni!

5. Végül néhány intonáció, melyekre a leghetlelenebb dallamban és kíséretben, helytelen szövegbeosztásban kapta meg a rezponzóriumokat az intonáló. [...]

A próba alatt mindent megfigyelhettem, mert az orgona mellett ültem. Különösen feltűnt az ének és játszás alatt a változatoknak indokolatlan ki-beráncigálása. Akadtak udvarias kollégák is, kik szívesen ráncigálták a regisztereket a játszónak. S miután pontosan nem akkor ráncigálódtak, amikor éppen kellett volna, udvariasságukkal csak zavarták a szereplőt.”

⁵ PIKÉTHY Tibor: *Schubert és emlékei Magyarhonban*. Vác, Dercsényi D. Kiadóvállalata, 1916.

Máshol arról is olvashatunk, hogy milyen becstelen harcok folytak állásokért, miféle vesztegetési ügyekkel fűszerezve.

Orgonákról is írt olykor, egyik ilyen cikkében olvashatunk egy meg nem nevezett 48 regisztreres orgonáról:

„Plénója nem »átható«, hanem csupán »átütő«. Úgy hat, amikor valaki stentori hangon tartja beszédét. Hatalmas hangjával köti le hallgatói figyelmét, kik, ha azonban jobban figyelnek, észreveszik, hogy a beszédnek nincs súlyosabb tartalma, nincs lelke, magja.”

Figyelemre méltó, hogy fontos volt számára a szép hangzás.

Életének egyik jelentős eseménye az 1920. október 10-én a Lipótvárosi bazilikában előadott *Missa pro pace* (Béke mise) című kompozíciója. Tóth Aladár a híres *Nyugat* című folyóiratban így ír: „Ezt az alkalmat ragadta meg Kisfaludi Pikéthly Tibor váci orgonaművész, még pedig olyan sikerrel, hogy vele egyszeriben egyházi zeneszerzőink legelső sorába lépett. Pikéthly nem úttörő tehetség, de friss, bátor invenciója, fantáziájának mélysége és az a bizonyos »istenai naivitás« megóvják őt az egyszerű epigon-sorba-süllyedéstől. [...] Zongoraszerzeményeiből eddig csak kóistolót kaptunk: apró finom hangulatképeket. Véleményünk szerint igazi talaját a monumentális zenében találja meg, szólóhangszereken pedig az orgonában, ahol erős polifonikus érzéke legszabadabban bontakozhat ki.”⁶

Ennek az előadásnak köszönhetően hívták meg a Nemzeti Zenede tanárának, ahol 1922-ig tanított. A misét 1935-ben a regensburgi Coppenrath cég adja ki orgonakíséretes verzióban. Ahogy más műveivel kapcsolatban (pl. az egyik *Ave Maria*), a *Béke misére* vonatkozóan is vannak olyan adatok, miszerint zenekari kísérettel is előadták, de ezek nem fellelhetők sem kézirat, sem nyomtatott formában.

Pikéthly érzelmmel teli ember volt, nemzeti érzései több művében is megnyilvánultak (pl. az *Improvizáció a himnusz fölött*, *Az andocsi Szűz Máriához*). A trianoni békediktátum utáni zeneirodalomban megjelennek az irredenta dalok, hazafias versek feldolgozásai, így nála is, főként kórusművek, azon belül is férfikarok formájában.

Rendszeresen szerepeltek művei különböző világi vagy egyházi hangversenyeken Budapesten és szerte az országban. Pozitív visszhang követte az 1922-ben rendezett szerzői estjét a Zeneakadémián.

Több műfajban is kipróbálta magát: még mesejáték-kísérőzenét is komponált, amelyet többször is előadtak.⁷ Hagyatékában megmaradt két kézzel festett plakát is, amelyek alkotójáról nincs adatunk, de elképzelhető, hogy ő maga festette azokat.

Mindig tevékeny ember volt, ennek számtalan meghívó, műsorlap őrizi az emléket.

Munkásságának fő helyszíne a Váci székesegyház, ahol először kántor, orgonista, karnagy, később pedig zeneigazgató is volt. Szolgálati helye a székesegyház eredetileg Rieger orgonája volt, melynek állapota nem mindig volt kielégítő. Működése alatt a háború után át is építette a pécsi Angster cég.

⁶ TÓTH Aladár: *K. Pikéthly Tibor miséje = Nyugat*, 1920, 21–22. sz., <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (utolsó letöltés 2021. 01. 24.).

⁷ Op. 25. *Hajnalka*, 1917 és op. 58. *A Szív csodája – karácsonyi mesejáték*, 1937.

A liturgikus alkalmak mellett természetesen hangversenyeket is szervezett, amelyen meghívott pályatársak, kórusok, orgonisták és karnagyok is szerepeltek. Ma már különösnek tűnhet, hogy egyik székesegyházi koncertműsorán még kórusának névsora is fel volt tüntetve.

Műveivel kapcsolatban fontosnak tartom megemlíteni, hogy számos levél maradt fent, amelyekből értesülhetünk arról, hogy új kompozíciót elküldte néhány orgonista kortársának ajánlva azokát előadásra. Különösen jó baráti kapcsolatot ápolt Szalay Lajossal, aki az egri bazilika orgonaművésze volt.

Kik játszották műveit? Idézzük fel a visszaemlékezése ezen részét: *„Elsősorban a nagyobb súlyt én mindig az orgonára fektettem, mert hiába, az mindig a szívembe markolt, amint az első akkordot meghallottam. Kik mutatták be a Zeneakadémián mindig az újabb műveimet? Elsősorban kedves, drága, felejthetetlen kollegám, tanártársam a Nemzeti Zenedében, Wehner Géza. Azután szintén tanártársam a Zenedéből, Hammerschlag János. Kiváló orgonaművész. Schmidthauer Lajos abban az időben a legelső orgonaművésznünk, és egy ideig a Zeneakadémia tanára. Kiket mondjak még? Kopeczky Alajos, azután van itt Vácon nem csak orgonaszerző, de egy kiváló művész is, Lehotka Gábor, akit én is egy pár évig bátor voltam tanítani. Lehotkának köszönettel tartozom, mert olyan helyeken játszotta a műveimet: Moszkva, Szentpétervár, Minszk, Riga, és természetesen idehaza is, már nem egyszer. Köszönöm neki! Ugyanakkor Stomfai Károly kiváló orgonaművésznünk, vak művész, remek orgonista. Tisztelettel és szeretettel említem Gergely Ferencet, orgonaművészt, a közönségnek egyik kedvence, aki jelenleg a Zeneakadémiának az orgona-tanszékvezető tanára.”*

Magától értetődő, hogy a városban a jelentősebb zenei események meghatározó személyisége. Ezeket vagy saját maga szervezte (pl. a Piarista Gimnázium estjeit, különféle társaságok, egyletek műsorait), vagy zongorakísérőként, kóruskarnagyként, orgonistaként vett rajtuk részt.

Említettem már, hogy több témáról is írt, olykor orgonákról is. Az egyikben például a váci Piarista templom orgonájának újjáépítése volt témája.⁸ Fő erényként emeli ki, hogy a modernizálásra törekvő világban megtartották az eredeti barokk orgonaszekrényt, amely a templom belsejével teljes összhangban van. Közölte az orgona diszpozícióját is, és méltatta a jól sikerült regisztereket is név szerint.⁹

Sikerek

Az 1920-as és 1930-as éveket országos és külföldi sikerek jellemzik. Sok rádióműsor, koncertműsor, cikk őrzi az eseményeket. Sok érdeklődést megtudhatunk a korabeli műsorlapokból. Az egyik ilyen megőrizte az utókor számára, hogy 1929-ben Riegler Ernő orgonaművész koncertműsorában sok kortárs művet tűzött műsorára. (Ez abban

⁸ *Katholikus Kántor*, 1929, 77–78.

⁹ Tudnunk kell, hogy a kornak megfelelően a korszerű hangszer az idő tájt a pneumatikus orgona volt. Ma ez az orgona már használhatatlan állapotban van. Azóta sem történt érdemleges felújítás. Az eredeti orgonaházat – mint azt P. T. is említi – „stilszerűen” megtoldották, amely toldás azonban mai szemmel erősen kifogásolható.

Zeneiskola-alapító

Életének nagy lépése volt a városilag támogatott, államilag engedélyezett zeneiskola megindítása, amely 1934. október 1-én kezdte meg működését. Zongora, hegedű, gordonka és ének, továbbá kötelező melléktanszakokra lehetett beiratkozni. Kamarazenére külön is járhattak a műkedvelők. Egészen kicsi, négy-hat éves gyerekek is látogathatták az iskolát. A felhívásban az szerepel, hogy az intézménynek az Országos Síketnéma Intézetben lesznek tantermei, de végül a városháza adott otthont a nyolc esztendőn keresztül működő iskolának.

Zeneiskolai műsorok, ismertetőik a bizonyosságai annak, hogy mindjárt az első hónap után tanári hangversenyt tartottak. Amennyiben volt négy, azonos hangszerre jelentkező növendék, akkor Pikéthy azt is felvállalta, hogy szerez rá tanárt, és elindítja az adott szakot. Az iskola tanévzáró hangversenyeket tartott, és az élet egyik szépségeként pont abban az épületben, amely akkoriban a váci férfiak Credo Egyesületének székháza volt, és ma vele szemben található az 1988-ban létesült és 2004-től nevét viselő zeneművészeti szakgimnázium épülete.

1942-1952-ig nem volt szervezett zeneoktatás Vác városában. 1948-ban Pikéthy az újbóli megindításért folyamodott kérelemmel a hatóságokhoz, de elutasították. Tanárként azonban lakásán és a templom karzatán sokakkal foglalkozott.

Bepillantás a személyiségbe

Bár sokat elárulnak róla művei, de leginkább mégis fennmaradt írásából, illetve a két említett hangriportból kisérelhetjük meg bemutatni lelki oldaláról gondolatain keresztül.

Egy hagyatékában megőrzött liturgikus darabokat tartalmazó gyűjtemény belső címlapján olvashatók az alábbiak:

„Nem szeretem mások műveit kritizálni, elég gondot okoz nekem saját műveim kíméletlen bírálata. Azt azonban őszintén megvallom, hogy e kötetben levők közül sokat nem értek. Úgy érzem, hogy itt sok darabnak semmi köze a szívhez. Mintha csupán az agynak hideg, rideg számítása volna. Szív nélküli zenét lélek nélküli gondolatot

el nem ismerem. Szív és lélek az egyedüli érték a zenében. Az agy – lehet bármennyire éles – melegíteni nem tud. A zenében ez az én hitvallásom. Talán ezért örülök, hogy nem tudok elfogadni mindent, ami e könyvben van!”

Nagyon kedvelte a múlt értékeinek kutatását, szerette, megbecsülte azt. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy kutatta a régi nagy elődök nyomait. Foglalkozott Füredi Mihály váci származású énekesel. Elzarándokolt levéltárakba, hogy kutasson a múlt értékei után. A 30-as években a népdalgyűjtésbe is belekóstolt, Kodály Zoltánnal is felvette a kapcsolatot. Emlékezetében megőrizte, hogyan találkozott Gárdonyi Géza nyomával, vagy Kisfaludy Sándor költővel. Ereklüként őrzött egy székelt, melyet Liszt Ferencnek tulajdonítottak, sőt egy hajtincset is. Sokat járt a Balaton-felvidéken, Badacsonyban és másutt is, de Somogyországból is gyakorta megfordult. Ez volt az egyik kedvenc tája. Nincs arról tudomásunk, hogy külföldön járt volna, ennek feltehetően szerény anyagi körülményei is gátat szabtak. Egész életében szolgálati lakásokban élt.

Visszaemlékezésekből tudjuk, hogy nehéz volt vele megtenni a székesegyháztól a mintegy háromperces utat a lakásáig, ugyanis meg-megállva folyamatosan mesélt és anekdotázott.

Cikkeiből is kitűnik, hogy szókimondó, de olykor nehéz ember volt. Talán ezeknek köszönhető céltudatossága és kitartása.

Ugyanakkor nagy romantikus lelke volt. Családjáért, feleségéért komolyan aggódott a legnehezebb időkben. A II. világháború alatt sokszor a Váci Püspökség óvóhelyén kellett élnie. Az 1940-es világháborús évek alatt egyedül a komponálás tartotta benne a lelket, miközben feleségét másutt biztonságba helyezve Vácott maradt, és az iránta aggódó sorait az adott zenemű kéziratába jegyezte be.

Életének utolsó szakasza nagy szegénységben és mellőzöttségben telt. 1950 után háttérbe szorul, 1954-ben felesége is meghal. Később újránősült, egyik szólóénekesét vette feleségül, akinek egyik kedves orgonaművét is ajánlotta.¹⁰ Egyik riportjának zárógondolata is merengő, romantikus: *„Gyűjtsétek az emlékeket, mert közeledik az idő, amikor lelketek csak abból táplálkozik, és meglátjátok, hogy lelketeket mennyire fogja melegíteni a sok kedves emlék. A nem kedveseket ne sorozzátok közéjük!”*

A zeneszerző

Művei több kiadónál jelentek meg, például Rózsavölgyi és Társa, Budapest, Bárd Ferenc és Társa, Rozsnyai Károly, Klöckner Ede, Coppenrath Regensburg, Schott Brüsszel, Zeneműkiadó, Budapest (EMB).

A kiadásra szánt, vagy egy befejezett mű véglegesnek tekintett verzióját mindig szépen, világosan kottázta le, nyomtatásra alkalmas elrendezésben. Folyton rendezgette műveit, sőt terve volt arra is, hogy a kisebb liturgikus orgonaműveit hogyan szeretné többkötetes rendezett gyűjteményben kiadni.

¹⁰ *Pastorale*, op. 63.

Művei száma – néhány számozatlantól eltekintve – a saját maga által készült műjegyzék alapján 105 opusz, amelynek közel fele orgonamű. Életművének lényeges részét képezik a vokális liturgikus művek: két *Ave Maria*, *Tu es Petrus*, *150. zsoltár*, *Te Deum*, *Requiem*, *Missa pro pace*, *Ecce sacerdos*, *Tenebrae factae sunt*, *Ecce quomodo moritur* stb., továbbá számos elő-, köz- és utójáték és néhány töredékes mű.

Ahogy ezt tőle is hallhatjuk, zenei eszményképei Bach és Beethoven voltak. Bach művészetéből valójában a kontrapunkt izgatta egész életén át: mind jobb és jobb fűgát szeretett volna írni. Más formákban is sűrűn alkalmazta a polifóniát.

Emellett a tényleges hatások inkább Griegtől (zongoraművek és dalok), Théodore Duboistól, Regertől és C. Francktól származtathatók (orgonaművek).

Az általa alkalmazott formák, műfajok között az alábbiakat találjuk:

1. Prelúdiók, introdukciók, toccaták, fantáziák és fűgák, ezekben több helyütt barokk jellegű témák, formai elemek lelhetők fel: a barokk emlékkép inkább a fűgák szigorú szerkesztésmódjában, a szólamvezetésben, a pedálszólam egyes pontjain érhető tetten. Harmóniavilága azonban poszt- vagy inkább neoromantikussá. Szűk, fél-szűk, bővített négyeshangzatok, kromatika gyakori szereplői műveinek.

2. Variációs formák, azaz téma és variációk.

3. Indulók, továbbá hangulatfestő művek: *Gyászzene*, *Pasztorál*, *Idill*, *Őszi melódia*, *Legenda*.

Kórusra írott művei a praktikumot tükrözik, a székesegyházi liturgikus gyakorlatban előforduló tételek megzenésítései ezek. Nem fukarkodott az orgonaszólamok kidolgozásával, helyenként meglehetősen nehéz, szövevényes, igen igényes kíséreteket írt.

Zárszó

Hagyománytisztelő, szorgalom, az egyházzene iránti elkötelezettség, hűség, kitartás jellemezte őt, és a lélek. Ebbe a lélekrajzolatba nem férnek bele a modern világ zenei gesztusai. Talán pont ez a magyarázata annak, hogy nem adta fel romantikus, érzelmdús zenei világát. Pikéthyt a magyar kultúra jeles képviselőjeként megérdemli, hogy emlékét megőrizzük az utókor számára, nem csak egyházzenei körökben.

Irodalomjegyzék

- BEDNARIK Anasztázia: *Pikéthyt Tibor orgonaművei*. Doktori disszertáció, 2007, 271–292., https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/bednarik_anaszt%C3%A1zia/disszertacio.pdf (utolsó letöltés 2021. 01. 24.).
- *Katholikus Kántor*, 1929, 77–78.
- *Magyar Kórus Hangjegyes Egyházzenei Folyóirat*, 1946, XVI. évf., 64. sz.
- PIKÉTHY Tibor: *Schubert és emlékei Magyarországon*. Vác, Dercsényi D. kiadóvállalata, 1916.
- TÓTH Aladár: *K. Pikéthyt Tibor miséje = Nyugat*, 1920, 21–22. sz., <https://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm> (utolsó letöltés 2021. 01. 24.).

Török Máté – Heinczinger Miklós

„Sunt lacrimae rerum” – Van a tárgyaknak könnyük

A költeményekben található szakralitás és az énekelt vers közötti kapocs a Misztrál együttesben

Török Máté:

Heinczinger Miklóssal, Mika barátommal, zenésztársammal, a Misztrál együttes másik tagjával keresztényként kezdtünk a közös muzsikálásba, mégis máshonnan érkeztünk mind a hárman alapítók. 19–20 évesen, 23 évvel ezelőtt kezdtük el a közös zenélést. Nekem a versekkel való foglalkozás segített abban, hogy megértsem azokat a szakrális dimenziókat, amelyekről a szentmiséken, a hittanórákon vagy az otthoni közegemben hallottam. A vers a maga tömörségével, lényegi megfogalmazásával, struktúrájával nagyon korán rabul ejtett.

*„Van a tárgyaknak könnyük. Érzem olykor,
hogy sírnak a szobámban nesztelen;
sötétedő, sejtelmes alkonyokkor
bús lelküket kitarják meztelen.”*

– írja Babits Mihály *Sunt lacrimae rerum* című költeményében. Mennyire megfoghatatlan fizikailag a gondolat, mégis át tudjuk érezni a pillanatot.

Az, hogy egy versnek helyet adó papír vagy a költeményt megíró toll tintája csak közvetítő eszköze a mondanivalónak, egyértelmű. De maga a vers is csak közvetítő eszköz, ami akkor teljesítheti feladatát, ha valakiben „munkálkodni” kezd. Akik megírják, előadják vagy megzenésítik a verset, a szakrális feladatban vesznek részt segítőként.

A költészet szakrális tartalma nem lehet kérdés. Az viszont igen, hogy egy szakrális szöveghez miként lehet, miként szabad hozzányúlni, azt megzenésíteni.

Babits Mihály a vers előadásáról szóló írásában így szól: „A vers nem marad ugyanaz előadva, ami olvasva volt: és nem szabad ugyanazon szempontok szerint tekinteni többé. [...] A napfényben egyszerre átváltozik a táj. Néha egészen igénytelen pusztaság váratlan fölragyog, máskor nem bírja a vidék a napfényt, banálissá válik, ami előbb, az árnyék csendjében még szívünkre hatott. Napfényben nem ugyanaz a szép vidék, ami árnyékban.

[...]

De e világon mindenütt azt látjuk, hogy kész és tökéletes egységek is továbbépülhetnek és kiegészülhetnek, még nagyobb egységekké. Az Isten művészete is ezen az elven alapul: mért ne alapulhatna ezen néha az embereké is? Minden sejt magában egy kész és egész szervezet: mégis kiegészülhet tovább, nagyobb szervezetté.]

[...]

Tény az, hogy az előadó is kényszerül egészen újat adni a költő művéhez, mint az illusztrátor: olyan valamit, amit a költő nem mondott és nem is képzelt el és nem is gondolt rá, hogy elképzeljük. Kényszerül kiegészíteni a költő művét, bármily teljes és kész az már magában, és a jó előadó ösztönösen úgy fogja ezt a kiegészítést megcsinálni, hogy új művészi eredmény áll elő, nem azonos a költő művével, de nem is egészen idegen attól.”

Ebből a szempontból a dallammal értelmezett költemény már egy különálló alkotás. Nem vers és nem dal.

De kérdezhetjük, hogy ma, a XXI. században mennyire népszerűek a versek akár írva, akár mondva vagy megénekelve? Miként lehetünk jobb közvetítői az isteni akaratnak költőként, előadóként vagy muzsikusként?

Sebő Ferenc *Énekelt versek* című kötetéhez írott beköszöntőjében Szécsi Margit kérdezi „*hogy kellene a költői világképet újból emberközébe hozni?*”. Ezt a közelítést a verséneklésben, az énekelt versben, az énekmondásban találja meg. Szintén itt olvasható tőle, hogy „*a vers oly természetesen válik közkinccsé, akár a népdal íratlan szövege. Énekelhetővé, tehát közvagyonná így lesz a megfogalmazott világ...*” A megénekelte vers tehát segítheti a költészetben rejlő szakrális tartalom eljuttatását ahhoz, akihez, akikhez az szól.

Mégis a verséneklésnek két különálló „műfaját” különböztetném meg. Az egyik egy populáris dallamra keres egy ritmusában rá passzoló, illeszkedő verset mint szöveget, a másik a vers lelkét, dallam általi értelmezését keresi meg, vállalva a „kockázatot”, hogy az nem feltétlenül populáris, könnyen megjegyezhető a dallamvezetés.

Egy verséneklőnek érdemes eldöntenie, hogy melyik irányba indul el. Ha az első mellett dönt, akkor is fontos a prozódia és a szöveg érthetősége. A második irányban viszont van valami megfoghatatlan kihívás, a szakralitás érzékelésének és közvetítésének lehetősége.

A Misztrál együttesel ennek szellemében próbáljuk megkeresni a sorok között rejlő dallamokat, minden versnek a sajátját. Akkor simul egyé a dallam és a szöveg, ha alázattal vagyunk a szöveg iránt. Nem lehet elsődleges a zene, de mellérendelt viszonyban állhat a leírt sorokkal. Az énekelt vers a megfoghatatlant bontja ki, s adja oda egy olyan értelmezésben, amely segíti megsejteni a láthatatlant.

Eddig arról esett szó, hogy egy vers és egy dal, dallam miként lesz egy harmadik, önálló alkotás. Most vegyünk például egy olyan verszenei művet, amiben két vers és két dal válik egy alkotássá. A Babits Mihály *Zsoltár gyermekhangra* című versére meghallott muzsikát és a *Da pacem domine (Adj békét, Uram!)* című Jacques Berthier által komponált taizé-i dallamot álmodta egy kórusművé Vedres Csaba zeneszerző barátunk, aki a két dalt azok megváltoztatása nélkül dolgozta össze.¹ A dal feladata nem más, mint a szöveg mondanivalójának, az isteni kinyilatkoztatásnak a közvetítése. Ebben kell részt vállalnunk verséneklőként is.

¹ Misztrál & Csíkszerda: *Zsoltár gyermekhangra*, vers: Babits Mihály, zene: Török Máté, kórusátírat: Vedres Csaba, kórus által énekelt dallam: Jacques Berthier: *Da Pacem Domine (Taizé)*, a dalban közreműködött: a CSÍKSZERDA Kórus, <https://www.youtube.com/watch?v=aDKtQfIRWVI>

Heinczinger Miklós:

Az első kérdés az lehet, hogy miért is tesszük azt, amit teszünk az életünkben. Miért zenélünk? Talán azért, hogy az emberek lelkét visszaemeljük, felemeljük oda, ahonnan valók vagyunk, ahonnan mindenki jött. Ehhez nagyon nagy segítség, nagyon jó megnyilvánulási forma a zene, főleg annak, aki nem tud igazán jól beszélni, mint például én.

Nagyon fontos most, a XXI. században, hogy a templomon túl is elvigyük azt az üzenetet, amit a liturgia megjelenít, és ami benne van számos versben is.

A szakrálissal való kapcsolat kezd kiveszni a hétköznapjainkból. Mindent készen kapunk, minden le van rakva elénk, csak a kezünket kell kinyújtani érte. Szinte már nem is tudjuk elképzelni azt, hogy rajtunk, felettünk álló valami vagy valaki, egy érző lény, a Teremtő, az Isten kegyelméből létezőnk.

Hiszem, hogy minden alkotó embernek ez a feladata, s így a miénk is, hogy ezt megmutassuk. Gárdonyi Géza sorait szoktam idézni:

*„Az Isten nélkül élő művész az anyagra néz,
Az Istennel élő a lélekre.
Az anyag emberének csupán lába van,
A lélek emberének szárnya is.
A láb kis téren mozog, a szárny a végtelenségben.”*

Ez a mi feladatunk, hogy az emberek észrevegyék azt, hogy nem egy kis térben kell mozogniuk.

Egyik kedves olvasmányom egy ismeretlen orosz író tollából származik, s a krími háború után játszódik. A főhős elkezd megkeresni az írás szavát, választ vár arra, ami ott szerepel: „Szüntelenül imádkozzatok.” De hogyan tudjuk megvalósítani, létrehozni a szüntelenül imádkozás állapotát? A könyv végén az a válasz, hogy minden cselekedetünk, minden tettünk imádság kell legyen. Minden egyes lépésünk, minden egyes hang, ami elhagyja a szánkat, vagy amit leírunk egy papírlapra, mind imádság legyen. Minden azt támasztja alá, hogy van, igen, van felettünk, bennünk valaki.

El kell felejtenünk az alkotás pillanatában az egónkat, el kell felejtenünk azt is, amit mi szeretnénk, s át kell adnunk magunkat annak, ami a csendben megérkezik.

Hogyan lehet mélyebb barázdát húzni? Csakis Istennel. Nélküle nem létezőnk, és nem tehetünk semmit. Ha átengedjük magunkat annak az alkotó folyamatnak, ami átmegy rajtunk, akkor az egész teremtett világban csak az Istent fogjuk látni. Minden egyes kő, minden egyes élőlény, minden egyes ember csak róla fog beszélni.

Az ismeretlen orosz író könyvének az első mondata, a kezdő mondata így szól: „Isten kegyelméből keresztény vagyok, tetteim szerint nagy bűnös.” És ez nem baj, mert emberek vagyunk. De az Isten képére lettünk teremtve.

Ady Endre *Az idegen arcok* című versében így fogalmaz, s szerintem ez lenne a mi dolgunk is:

*„Minden arcot, idegen arcot
Mikor elfog a titkos emlék,
Legalább egyszer, felvidíteni
Megragyogatni be szeretnék!”*

S végül Kárpáti Tibor kortársunk versét szeretném segítségül hívni a mondandóhoz. Ez szintén egy énekelt vers a Misztrál együttessel. A vers címe: *Gyöngyöt az embernek*.²

A gyöngyöt az embereknek szórjuk, hogy ha fel tudjuk emelni őket a művészet segítségével, ha ki tudjuk nyitni a lelküket, ha elvisszük a szakralitást az életükbe, s akkor szebb és jobb világ lehet itt a földön is.

Irodalomjegyzék

- *Ady Endre összes versei*. Bp., Osiris, 2020.
- KÁRPÁTI Tibor: *Gyöngyöt az embernek*. Szeged, Bába, 2011.
- *Babits Mihály összegyűjtött versei*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.
- BABITS Mihály: *Költészet és előadó-művészet = Nyugat*, 1919, 2. sz.
- SEBŐ Ferenc: *Énekelt versek*. Bp., Magvető, 1982.

² Misztrál: *Gyöngyöt az embernek*, vers: Kárpáti Tibor, zene: Heinczinger Miklós,
<https://www.youtube.com/watch?v=H5RtPoMFq6s>

Absztraktok

Kovács Szilárd Ferenc

Műfajok exportja és importja egy keresztény felekezeti határokat átívelő egyházzenei praxisban

A szerző számára a legnagyobb istenbizonyíték – tehát hogy léteznie kell egy felsőbb teremtő erőnek – a magasművészet ajándéka. Tanulmányában ebből a perspektívából vizsgálja az egyházzenei gyakorlat ökumenikus lehetőségeit, koncentrálna a liturgikus orgonairodalomra, azon belül annak a közösség vokális megszólalásait előkészítő gesztusaira.

A kérdések között elsőként kerül tárgyalásra, hogy a II. Vatikáni Zsinat előtti katolikus orgonás repertoár mennyiben alkalmazható az új rítusban. Ez azonnal felveti, milyen felekezeti importműfajok bevetése jöhet szóba a hagyományos repertoár mellett, és ezekből melyek azok, amelyek szervesen beépülhetnek.

A közösségi éneklés gyakorlatát megvizsgálva és a liturgikus orgonajáték gazdag műfaji lehetőségeit sorra véve kiderül, hogy a XVII. század második felétől a protestánsoknál alkalmazott orgonás előjátéktípusok működőképeseek lehetnek korunk katolikus liturgikus környezetében is. Ehhez válogatni kell az egyes műfajok között, és azokat társítani a liturgia megfelelő zenei helyeivel. Így garantálható, hogy nem keletkezik a szertartás folyamatát szétfeszítő hatás.

A tanulmány végén – mint kompakt és egyetemes egyházzenei tételtípusok – Johann Sebastian Bach (1685–1750) *Orgelbüchlein*-ciklusának koráljai kerülnek fókuszba. A szerző itt a bachi kompozíciós minták alkalmazására mutat példákat saját ikerkorál-gyűjteményének (Libellus Organi Pannoniæ) néhány darabján keresztül.

Dékány András György

Az új magyar miseordinárium-gyűjtemény bemutatása és történeti előzményei

A Szent István Társulat gondozásában az IEC 2020-ra készülve 2020 márciusában jelent meg az új Miseordinárium-gyűjtemény (magyar nyelvű népmise-partitúrák). Az előadás e kötet bemutatását tűzte ki célul, a jelen tanulmány ennek bővített változata. (A szerző a kiadvány kottagrafikai munkáit végezte.)

Egy történeti összefoglalóban azt vizsgálja, hogy hogyan fejlődtek az ordinárium-gyűjtemények a katolikus liturgiában a középkortól napjainkig: hogyan keletkeztek a miseciklusok („Kyriale”), és a magyar énekeskönyvekbe hogyan épültek be a latin és magyar ordináriumtételek, kitérve a miseénekműfaj (mint népénekes ordinárium- és propriumtételek) keletkezésére is. A gyűjtemény közvetlen előzményeiről is szót ejt: a magyar nyelvű népmiseciklusok kialakulásáról a XX. században a II. Vatikáni Zsinat instrukcióinak fényében; a Szent István Társulat és magánkiadások által kiadott ordináriumokról; majd az egyes miséket gyűjteménybe foglaló „Misepartitúrák” és „Miseordináriumok” kiadásairól.

Ezután a 2020-as Miseordináriumok kötet keletkezését ismerteti, tárgyalva az ebben szereplő eddig nem, vagy csak szűk körben publikált új műveket, kitérve a változtatás a szöveget, a dallamot és a kíséretet érintő változtatások, valamint a kottagrafika és korrektúrázás kérdéseire. A tanulmány ezen részében olvashatunk az egyes kompozíciók népénekekkel való dallami kapcsolatairól is.

Mezei János

Az egyházzene-oktatás örök kérdései, avagy énekes iskolás képzés ma Magyarországon

(repertoár és módszer a Budapesti Énekes Iskolában)

A legelső énekes iskolának, a VI–VII. században létrehozott eredeti római *Schola Cantorum*nak kezdettől fogva legfőbb tevékenysége volt az ünnepi liturgia rendszeres énekes szolgálata. A frank-római iskolarendszer a VIII–IX. századtól ezt a lényegi vonását örökölte tovább és terjesztette el Európa-szerte a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) szisztémája által. Mind a repertoárt, mind a módszert ez határozta meg, így ezeknek megtartásával megvan a lehetősége annak, hogy ezt az oktatási formát némi kiegészítéssel a mai magyar oktatási viszonyok között is bármelyik iskolatípusban alkalmazzuk.

A repertoár vonatkozásában ennek ismérvei a gregorián ének (mint alapréteg), a saját népzenei anyag, az értékes felekezeti népénekek, valamint a zeneirodalom egyházzenei remekművei és a kortárs liturgikus zeneművek.

A módszer tekintetében pedig mindenekelőtt a rendszeres egyházzenei szolgálat, amelyen tanárok és diákok, hivatásos művészek és műkedvelők, gyülekezet és iskola együtt végzik az énekes-zenés szolgálatot. Ugyancsak idetartozik az egységes hangképzés, az egyéni művészi arculat és műsorprofil kialakítása, valamint újabban a sajátos nevelési igényű és hátrányos helyzetű gyermekek zeneterápiája.

Sok tekintetben ez a koncepció egyezik Kodály Zoltán zenei nevelési elveivel.

Fehér Anikó

Aranymiatyánk

Nem sok helyen található meg a magyar nyelvterületen az Aranymiatyánk nevű passiótémájú dramatikus legendaballada, amely az ún. archaikus, apokrif népi imádságok körébe tartozik.

Passiótémájú, mert Jézus szenvedéstörténetét meséli el, dramatikus, mert párbeszédes formájú, és nevezhetjük legendaballadának is, mert legendaként, azaz színhagyományban terjed és balladisztikus elemeket is tartalmaz.

A legendaballada a nagyhét történéseit veszi sorra napról napra virágvasárnaptól húsvétig, Jézus Krisztus és édesanyja, Mária párbeszédeként. Virágvasárnap előestéjén, azaz *sabbato ante dominicam palmarum*, vagyis *virág szombatján* történik ez, és előrevetíti a következő hét eseményeit, azaz a teljes szenvedéstörténetet. A Bibliában egyébként nem szerepel ez a találkozás.

Az Aranymiatyánk név nem a névben lévő Miatyánk imára utal, csupán az imajelleget mutatja, az arany pedig értékét, fontosságát jelöli.

Az ima ponyván, azaz nyomtatásban is terjedt, vallásos eseményeken, búcsúkon árulták a szövegét. De leginkább színhagyomány útján maradt fenn. Dallammal együtt mindössze három helyen került elő: Erdélyi Zsuzsanna a palócföldi Hügyagon, Jáki Sándor Teodóz a moldvai Pusztinán, Bodor Anikó pedig a vajdasági Rábén találta meg. A három dallam bár különböző, de hasonló zenei felépítésű.

Bednarik Anasztázia

Egy váci egyházzenesz a XX. században – Kisfaludy Pikéthy Tibor (1884–1972)

Pikéthy kevésbé ismert szélesebb szakmai körökben. Leginkább az idősebb orgonista és egyházzenesz generáció találkozhatott nevével. Ennek oka, hogy az 1950-es évektől haláláig kora, de főként nemkívánatos egyházi tevékenysége miatt mellőzött volt. Külön csoda, hogy orgonaműveinek egy részét a Zeneműkiadó megjelentethette, igaz, már a puhább diktatúra idején. Sajátos, leginkább neoromantikusként mondható stílusa miatt elkülönül kortársaitól. Műveiben magas szintű mesterségbeli tudást, hagyományokhoz való hűséget, értékközpontúságot követhetünk nyomon. Mik ezek az ismérvek? Milyen hatások révén jött létre ez az életmű? Mivel foglalatosskódott a Komárom-Újszõnyben született, 1919-tõl Vácott tevékenykedõ tanító, szemináriumi tanár, egyházkarnagy, kántor, orgonista, a Nemzeti Zenede tanára? Ezekre a kérdésekre ad választ a tanulmány, amelyben bemutatásra kerül mindaz, amit az utókornak érdemes megõriznie a magyar egyházzene e kevésbé ismert alakjáról.

Török Máté – Heinczinger Miklós

„Sunt lacrimae rerum” – Van a tárgyaknak könnyük

A költeményekben található szakralitás és az énekelt vers közötti kapcsolat a Misztrál együttesben

„Van a tárgyaknak könnyük. Érzem olykor, / hogy sírnak a szobámban nesztelen; / sötétedő, sejtelmes alkonyokkor / bús lelküket kitárják meztelen” – írja Babits Mihály *Sunt lacrimae rerum* című költeményében. Mennyire megfoghatatlan fizikailag a gondolat, mégis át tudjuk érezni a pillanatot.

A költészet szakrális tartalma nem lehet kérdés, hisz a legtöbb esetben maga a szöveg megírása is olyan pillanatban születik, amiben jelen van a megfoghatatlan erő. A Misztrál együtteszel ennek szellemében próbáljuk megkeresni, megkérni a sorok között rejlő dallamokat, minden versnek a sajátját. Akkor simul eggyé a dallam és a szöveg, ha alázattal vagyunk a szöveg iránt.

Az énekelt vers a megfoghatatlant bontja ki, s adja oda egy olyan értelmezésben, ami segíti megsejteni a láthatatlant.

Abstracts

Szilárd Ferenc Kovács

The Export and Import of Genres in Liturgical Practice Transcending Christian Denominational Boundaries

For the author the greatest proof of the existence of God as a superior creative power, is the gift of high art. In his study he examines the ecumenical possibilities of church music practice from this aspect, focusing on liturgical organ literature, especially the preliminary gestures preparing the vocal utterances of the community.

The first problem discussed is how the Catholic organ repertoire before the 2nd Vatican Council can be applied in the new rite. This immediately poses the question: what genres may possibly be imported from other denominations in addition to the traditional repertoire, and which part of these which may organically be built into it.

Examining the practice of community singing and checking off the rich possibilities of liturgical organ pieces we have found that the organ prelude types applied by Protestant organists from the second half of the 17th century may also be operational in the Catholic-liturgical context of our time. We need to choose works from the particular genres and add them to the appropriate musical sections of the liturgy. In this way it can be guaranteed that no controversial tension will affect the process of the service.

The final part of the study focuses on the concise and universal genre types, the chorales of the *Orgelbüchlein* cycle by Johann Sebastian Bach (1685–1750). Here Kovács presents examples for the application of Bach's compositional patterns through some examples taken from his own collection of twin-chorales (*Libellus Organi Pannoniæ*).

András György Dékány

Presentation on the Repository of the new Hungarian Mass Ordinary and its Historical Antecedents

Preparing for the IEC 2020 the Repository of the New Hungarian Mass Ordinary appeared in March 2020 published by Szent István Társulat. The aim of the lecture was to present this volume. The presented study is an extended version of it (the author has done the sheet graphic for the publication.)

In my historical summary I intend to analyse how the Ordinary progressed in the Catholic liturgy from the Middle Ages up to the present: where the Kyriale originated from, and how the Latin and Hungarian music pieces of the Mass Ordinary infiltrated into the Hungarian religious songbooks. I am also going into details on the formation of the „ordinarium” and „proprium” pieces.

I am also writing about the direct antecedents of the Repository: about the formation of the Hungarian mass cycles in the 20th century in the light of the instructions given by the Vatican Synod II, about the „ordinarium” parts published by Szent István Társulat, and about the editions of the Repository which incorporates musical scores and the „ordinarium”.

After that I am delineating the formation of the Repository of the New Mass Ordinary of 2020 discussing the new music pieces which were not published for everyone in the past. I am also writing about the alterations in the winnowing, lyrics, melodies, and accompaniment as well as the questions of the music graphic and proofreading. In this part of the study, it will be shown how the melodies of the certain compositions relate to the traditional mass songs.

János Mezei

The Eternal Questions of Church Music Education, or Singing School Training in Hungary Today

(Repertoire and Method at the Budapest School of Singing)

The purpose of the first *Schola Cantorum*, that came to being in the 6th-7th centuries in Rome, was to provide musical service at festive liturgies on a regular basis. From the 8th and 9th centuries the Franco-Roman school structure had passed on this notable feature through the seven liberal arts (*septem artes liberales*) system. Thus, both repertoire and method were determined, therefore by preserving these there is an opportunity to put this teaching scheme in practice in any Hungarian school type with only minor adjustments.

With regards to repertoire the key elements are the following: Gregorian chant (serving as primer), traditional folk material, quality congregational hymns, and the church music masterpieces from the history of music stretching to contemporary liturgical pieces.

Concerning method, the most important component is regular church service where students and teachers, professional artists and amateurs, congregation and school are taking part in the music service together. Developing a uniform singing style, a unique image and programme as well as catering for the needs of disadvantaged and special needs students is equally important.

This concept resonates with Zoltán Kodály's music pedagogy on many levels.

Anikó Fehér

Our Father, the Gold

In many places in the Hungarian-speaking area we can find the dramatic legendary-ballade with the gospel theme. It is called Our Father, the Gold. It belongs to archaic, apocryphal folk prayers.

The theme is the gospel, because it tells the story of Jesus' suffering. It is dramatic because, it has a dialogic form, and legendary-ballade and because it spreads as a legend, in oral tradition, and contains balladistic elements.

The legendary-ballade takes place on the events of the Holy Week, day by day, from Palm Sunday to Easter as, a dialogue between Jesus Christ and his mother, Mary. It happens on the eve of Palm Sunday, i.e. *sabbato ante dominicam palmarum*, and it predicts the events of the next week. Incidentally, the Bible does not include this event.

The name does not refer to the prayer of Our Father, it only shows that it is a prayer, and the Gold signifies its value and importance.

Prayer was spread on fairs, in print, its text was sold at religious events. However, it survived mostly through oral tradition. With the melody, it was collected in only three places: Zsuzsanna Erdélyi found it in the Palócföld (Hugyag), Sándor Jáki Teodóz in Moldavia (Pusztina), and Anikó Bodor found it in Serbia (Rábé). The three melodies do not have the same, just similar musical structure.

Anasztázia Bednarik
**A Church Musician from Vác in the XX. Century –
Tibor Kisfaludy Pikéthy (1884–1972)**

Pikéthy is less well known in the wider professional community. It was mostly the older generation of organists and church musicians who came across his name. The reason for this was that – from the 1950s until his death – he was neglected because of his early but mainly undesirable church activities. It is a special miracle that some of his organ works could be published by the Music Publisher, albeit during the softer dictatorship. He stands out from his contemporaries because of his peculiar style, which is mostly neo-romantic. In his works we can trace a high level of craftsmanship, loyalty to traditions and value-centredness. What are these criteria? What influences did this oeuvre create? What was he engaged with? What kept the teacher born in Komárom-Újszőny working in Vác from 1919, the seminary teacher, the cantor, the organist and the teacher of the National Music so busy? The lecture answers these questions. It outlines everything next generations should preserve about this lesser-known figure of the Hungarian church music presented in this study.

Máté Török – Miklós Heinczinger

“Sunt Lacrimae Rerum” – There are tears of the objects

The clamp between the sealing and the singing poem in the Misztrál band

“Objects have tears. I feel sometimes / that crying in my room is nestled; / in darkening, mysterious twilight / their sad souls are explored naked”, as Mihály Babits writes in his poem *Sunt lacrimae rerum*.

The sacred content of poetry cannot be an issue. In most cases, the writing of the text itself is born at a moment in which the elusive force is present. With the mystery combination, we try to find in the spirit of this, ask the melodies inherent between the lines, all the poems of their own. Then become one is the melody and the text if we are humble towards the text.

In the spirit of the Mistral ensemble, we try to find and ask for the melodies between the lines, each poem’s own. The melody and the lyrics are aligned when we are humbled towards the lyrics. The sung poem unfolds the intangible and gives it in an interpretation that helps to conceive the invisible.

Műhelytanulmányok

I. évfolyam

1. „Hullatja levelét az idő vén fája...”
Tanulmányok Arany János születésének 200. évfordulójára
Szerkesztő: Balogh Csaba - Windhager Ákos
2. „A teljesség felé...”
Tanulmányok Weöres Sándorról
Szerkesztő: Balogh Csaba - Falusi Márton
3. **Klima Gyula**
A lélek mint a test formája, és a művészet mint a lélek formája
4. Miklós és Petar
Horvát-magyar politikai és kulturális kapcsolatok
Szerkesztő: Balogh Csaba - Windhager Ákos
5. A magyar művészetelmélet hagyományai
Szerkesztő: Balogh Csaba - Falusi Márton
6. Vallás - nép - művészet
Egyházművészeti tanulmányok
Szerkesztő: Fehér Anikó
7. **Grad-Gyenge Anikó - Lehóczki Zsófia**
Szerzői jogi sorvezető komolyzenei szakemberek számára

Műhelytanulmányok

II. évfolyam

1. Auróra
A magyarországi balett születése
Szerkesztő: Bólya Anna Mária
2. Kálnoki-Gyöngyössy Márton
Nemzet és múzeum
A magyar múzeumügy a jogszabályalkotás tükrében (1777–2010)
3. Symphonia Ungarorum
Tanulmányok Nagy Gáspár és Szokolay Sándor életművéről
Szerkesztő: Windhager Ákos
4. „Mozgó dó...”
Gondolatok Kodály Zoltán zenepedagógiai módszeréről
Szerkesztő: Fehér Anikó
5. ifj. Sipka Sándor
„Magam helyett” az „Irgalom”
6. Baksay-Nagy György – Grad-Gyenge Anikó
Design és jog –
Bevezető a design védelmének lehetőségeibe

Műhelytanulmányok

III. évfolyam

1. **Grad-Gyenge Anikó**
Az építészet szerzői jogi kérdései –
Szerzői jogi útmutató az építészeti gyakorlat számára
2. **A művészet közege**
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
3. **Kucsera Tamás Gergely**
Globalizált média, mediatizált kultúra
4. **Orosz István**
Képlakátok
5. **Káel Csaba**
Élmény. Minden tekintetben.
Kulturális FMCG, avagy fast moving cultural goods
6. **Az idő küszöbén – A magyar balett története**
Szerkesztők: Windhager Ákos – Bólya Anna Mária
7. **Tánc és módszer – Táncművészeti kutatások**
Szerkesztők: Bólya Anna Mária – Windhager Ákos

Műhelytanulmányok

IV. évfolyam

1. A művészet közege II. – Kihívások a XXI. század elején
Szerkesztők: Kocsis Miklós – Boros János
2. Kultúraláncolatok – Tóth Árpád kora és szellemi örökösei
Szerkesztő: Fehér Anikó